

Подано статті з актуальних проблем військово-спеціальних наук: військової педагогіки, теорії та методики військово-педагогічних досліджень, військового навчання і виховання та інших аспектів педагогіки у сфері національної безпеки та оборони.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, аспірантів, студентів та курсантів.

The research topics are urged by and aimed at solving current problems of military-special sciences: military pedagogy, theory and methods of military pedagogical research, military training and education and other aspects of pedagogy in the field of national security and defense.

For scientists, faculties, postgraduate students, students and cadets.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	І.В. Толок, канд. пед. наук, доц.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	І.С. Бахов, д-р пед. наук, проф.; А.А. Каленський, д-р пед. наук, доц., А.О. Кучерявий, д-р пед. наук, доц.; В.С. Рижиков, д-р пед. наук, проф., Н.М. Чернуха, д-р пед. наук, проф., Д.Г. Юник, д-р пед. наук, проф., І.Д. Юник, канд. пед. наук, Тереза Гіза, д-р пед. наук (Польща), Йоанна Лукасевіч-Велеба, канд. пед. наук (Польща), Олена Бочарова, д-р пед. наук, доц., (Польща), Б.О. Попков, канд. військ. наук, с.н.с. (заступник відповідального редактора); О.І. Сторубльов, канд. техн. наук, доц. (відповідальний секретар);
Адреса редколегії	03680, Київ, вул. Ломоносова, 81, Військовий інститут; ☎ (38044) 521 32 89; тел./факс (38044) 521 32 92; ел. пошта: viknu@univ.net.ua офіційний сайт: www.mil.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою Військового інституту 19.12.2019 (прот. № 5)
Атестовано	Міністерством освіти і науки України. Наказ № 241 від 09.03.2016, Наказ № 1714 від 28.12.2017.
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КВ №17617-6467Р від 29.03.11р.
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-картографічний комплекс ВІКНУ. 03680, Київ, вул. Ломоносова 81 ☎ (38044) 521 33 82.
Адреса видавця	І.В. Толок, канд. пед. наук, доц.

The research topics are urged by and aimed at solving current problems of military-special sciences: military pedagogy, theory and methods of military pedagogical research, military training and education and other aspects of pedagogy in the field of national security and defense.

For scientists, faculties, postgraduate students, students and cadets.

Подано статті з актуальних проблем військово-спеціальних наук: військової педагогіки, теорії та методики військово-педагогічних досліджень, військового навчання і виховання та інших аспектів педагогіки у сфері національної безпеки та оборони.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, аспірантів, студентів та курсантів.

EXECUTIVE EDITOR	I.V. Tolok, PhD in Pedagogy, Associate Professor
EDITORIAL BOARD	I. Bachov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; A. Kalenskiy, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor; A. Kucheriavyi, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor; V. Ryzhykov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; N. Chernuha, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; D. Yunyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; I. Yunyk, PhD in Pedagogjkal Sciences, Associate Professor; Tereza Giza, Doctor of Sciences in Pedagogy, (Poland); Yoanna Lukasiewicz-Wielba, PhD in Pedagogjkal Sciences, (Poland); Olena Bocharova, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor (Poland); B. Popkov, PhD in Military Sciences, Senior Research Associate (Deputy Editor in Chief); O. Storubliov, PhD in Technical Sciences, Associate Professor (Executive Secretary);
Address	Military Institute, 81, Lomonosova str., Kyiv, 03689; ☎ (38044) 521 32 89; tel./fax (38044) 521 32 92; www.mil.univ.kiev.ua
Approved by	Scientific Council of Military Institute (Protocol №5 of 19th Decembre 2019)
Certified by	Ministry of Education and Science of Ukraine. Order No. 241 of 03.09.16, Order No. 1714 of 12.28.17.
Certified by	Ministry of Justice of Ukraine State Certificate № 17617-6467P issued on 29.03.2011.
Founded and published by	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Educational cartography unit of Military Institute
Address:	81, Lomonossova str., Kyiv, 03680 ☎ (38044) 521 33 82

ЗМІСТ
ПЕДАГОГІКА

В. Алещенко

Гуманітарна освіта й військова справа в сучасному науковому дискурсі 5

В. Артемов, Н. Литвиненко

Формування ризик-орієнтованої компетентності військовослужбовців в умовах переходу на світові стандарти безпеки 11

С. Бурій, Ю. Бура

Педагогічні умови в забезпеченні якості системної управлінської підготовки майбутніх офіцерів тактичного рівня 16

І. Вановська

Сучасні підходи до стану та розвитку історичної герменевтики: педагогічний аспект 20

І. Дяченко

Методичні особливості підготовки військових фінансистів на прикладі викладання спеціальних дисциплін щодо специфіки та особливостей організації оплати праці працівників Збройних Сил України..... 26

О. Kovalenko, I. Kaminska

Improving employability skills of university students: development trends in the system of teaching modern languages in Great Britain 29

А. Кучерявий

Функції курсанта вищого військового навчального закладу як суб'єкта самоуправління самостійною навчальною діяльністю 33

В. Лоза

Розвиток системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні: минуле, сьогодення та майбутнє..... 36

Н. Марченко, О. Субіна

Розвиток творчих здібностей особистості в рамках неперервної освіти 42

С. Мотика

Актуальність формування іміджу Збройних Сил України 46

Б. Попков

Пріоритетні напрямки і задачі розвитку військової освіти сьогодення..... 49

V. Ryzhykov, B. Popkov, K. Horiacheva, O. Sokolina

Methodology of systematic approach to guarantee the quality of training for officers in military universities..... 53

V. Ryzhykov, K. Horiacheva

Theoretical essence and practice of implementation of the system approach in formation of professional reliability of future officers in the armed forces of Ukraine 57

О. Соколіна

Робота з молоддю як важливий напрямок формування позитивного іміджу Збройних Сил України..... 60

Ю. Черних, О. Черних

Аналіз деяких проблем підготовки офіцерів запасу у Військовому інституті: підсумки соціологічного опитування 64

CONTENTS

PEDAGOGY

V. Aleschenko	
Humanities education and military affairs in modern scientific discourse.....	5
V. Artemov, N. Lytvynenko	
Forming risk-oriented competence of military services in conditions of transition to world safety standards.....	11
S. Buryy, Yu. Bura	
Pedagogical conditions in providing the quality of system management training of future tactical level officers.....	16
I. Vanovska	
Modern approaches to the state and development of historical hermeneutics: pedagogical aspect.....	20
I. Diachenko	
Methodological peculiarities of military financiers training on the example of teaching special subjects on the specifics and peculiarities of the organization of compensation of employees of the Armed Forces of Ukraine.....	26
O. Kovalenko, Kaminska	
Improving employability skills of university students: development trends in the system of teaching modern languages in Great Britain.....	29
A. Kucheriavyi	
Functions of the higher military educational institution cadet as subject of self-managing independent study.....	33
V. Loza	
Development of the system of external provision of higher education in Ukraine: the past, today and the future.....	36
N. Marchenko, O. Subina	
Development of creative personal abilities in continuous education.....	42
S. Motyka	
The relevance of forming the image of the armed forces of Ukraine.....	46
B. Popkov	
The priority directions and tasks of modern military education.....	49
V. Ryzhykov, B. Popkov, K. Horiacheva, O. Sokolina	
Methodology of systematic approach to guarantee the quality of training for officers in military universities.....	53
V. Ryzhykov, K. Horiacheva	
Theoretical essence and practice of implementation of the system approach in formation of professional reliability of future officers in the Armed Forces of Ukraine.....	57
O. Sokolina	
The proactive engagement of youth as an important field in terms of establishing a positive image of the armed forces of Ukraine.....	60
Y. Chernykh, O. Chernykh	
Analysis of some problems of training reserve officers in the Military Institute: summary of sociological survey.....	64

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА Й ВІЙСЬКОВА СПРАВА В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються проблеми гуманітарної освіти, з'ясовується її роль та значення для формування національної ідентичності в контексті сучасного наукового дискурсу. Висвітлено основні принципи гуманітарної освіти та її ключові аспекти. Наголошується, що питання формування світогляду, української ідентичності, громадянської позиції, військової культури належать до найактуальніших проблем відродження та розвитку українського війська.

Визначено, що гуманітарне знання, є важливою складовою системи вищої освіти та дозволяє сформувати не вузько підготовленого професіонала, а особистість, громадянина та патріота. Роль гуманітарної складової у закладах вищої освіти полягає в її покликанні не лише забезпечувати передачу наукових знань слухачам, а й формувати їх ціннісні орієнтири, підвищувати рівень культури.

У цьому контексті ґрунтовного осмислення потребує покликання гуманітарної складової освіти як важливого чинника суспільних перетворень. Констатовано невідповідність між обсягом гуманітарних знань (дисциплін) і можливістю їх засвоєння у відведені для цього терміни; формуванням різних гуманітарних педагогічних практик; продовженням відтворення традиційних форм викладання, що вичерпали себе в значній мірі; гуманітарна складова освіти слабо реагує на проблеми і запиту сучасності.

Розкрито терміни “hardskills” і “softskills”, як основні компетентності, що формують заклади вищої освіти. Визначається, що одним із важливих завдань сьогодення є підготовка фахівців нового типу, які мають ключові компетентності сформовані на високому рівні; здатні до постійного поповнення й оновлення знань; досконало володіють іноземними мовами на рівні, який достатній для здійснення якісного професійного іншомовного спілкування. Сучасні модульні освітні технології повинні бути орієнтовані на нову систему знань і дозволять здійснювати їхнє поповнення й відновлення в умовах безперервної освіти в процесі всієї служби офіцера.

Наголошується, що велике значення у створенні єдиного простору історичної пам'яті та формуванні національної ідентичності має розробка гуманістичної стратегії у військовій справі – збільшення викладання гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти сил оборони спрямованих на підготовку фахівців нового типу, які мають ключові компетентності офіцера-лідера, патріота.

Зазначається, що у військових навчальних закладах армії провідних країн світу значна увага приділяється викладанню суспільних наук, як проблемі національної безпеки. Сформовано основні шляхи щодо підвищення ефективності системи вищої військової освіти України відповідно до європейських вимог.

Ключові слова: освіта, військова освіта, гуманітарна освіта, компетентність, національна ідентичність.

Постановка проблеми. В історії суспільства давно склався відповідний, класичний ідеал гуманітарної освіти. Нинішня ситуація в соціокультурній, економічній та низці інших сфер суспільної життєдіяльності виявляє односторонність техногенної парадигми розвитку, спонукає до істотного коригування чинного статус-кво. Подолання означеного кризового стану з неминучістю передбачає перехід від обмеженого розуміння інноваційної діяльності в рамках технічного прогресу до її більш широкого соціокультурного контексту, в епіцентрі якого – активізація і чітка орієнтація всієї інноваційної діяльності на соціальні цілі й потреби людини, на її творчий потенціал.

У цьому контексті ґрунтовного осмислення потребує покликання гуманітарної складової освіти як важливого чинника суспільних перетворень. Можна констатувати невідповідність між обсягом гуманітарних знань (дисциплін) і можливістю їх засвоєння у відведені для цього терміни; формуванням різних гуманітарних педагогічних практик; продовженням відтворення традиційних форм викладання, що вичерпали себе в значній мірі; гуманітарна складова освіти слабо реагує на проблеми і запиту сучасності.

Одним із важливих завдань сьогодення є підготовка фахівців нового типу, які мають ключові компетентності сформовані на високому рівні; здатні до постійного поповнення й оновлення знань; досконало володіють іноземними мовами на рівні, який достатній для

здійснення якісного професійного іншомовного спілкування. Міністр оборони України наголосив, що володіння іноземними мовами особливим складом у системі Міністерства оборони України є важливим фактором реформування та розвитку Збройних Сил України (ЗС України), впровадження євроатлантичних стандартів і досягнення взаємосумісності зі збройними силами країн-членів і партнерів НАТО, участі у багатонаціональних операціях, навчаннях, інших заходах міжнародного оборонного співробітництва [1].

Військова освіта ніколи не була повністю відокремлена від впливу цивільних науковців та освітян та є складовою частиною державної системи освіти. В історії навіть були періоди, коли цивільні науковці, зокрема філософи, були домінуючим фактором формування інтелектуальної культури воєначальників (Давня Греція та Рим). І, хоча з часом зв'язки філософів з військовими втратили свою системність, проблема зв'язків філософії та воєнних наук у наш час стала навіть більш фундаментальною, ніж це було в давні часи. У Західній Європі філософія завжди була одним з чинників, які формували інтелектуальну атмосферу, яка охоплювала і мілітарний естемблшмент, і військові навчальні заклади. Академічна спільнота сучасних закладів вищої освіти традиційно визнає важливість вивчення таких дисциплін, як філософія, логіка, психологія, соціологія, педагогіка та ін. для більш інтенсивного інтелектуального збагачення майбутніх

офіцерів збройних сил, але ґрунтовних спеціальних досліджень на цю тему досі немає.

Отже, на цей час в освіті офіцерів необхідно визначити якийсь баланс у природничо-науковій і гуманітарній галузі знань. На запитання “чому вчити?” і “як учити?” курсантів (слухачів) у закладі вищої освіти вчені повинні дати адекватну відповідь. Військова освіта повинна відповідати сучасному етапу розвитку Збройних Сил України. Питання формування світогляду, української ідентичності, громадянської позиції, військової культури належить до найактуальніших проблем відродження та розвитку українського війська.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальні проблеми модернізаційних зрушень у системі вищої освіти проаналізовані у роботах В. Андрущенка, В. Астахової, К. Астахової, В. Вікторова, Б. Гершунського, Д. Дзвінчука, А. Джурицького, М. Згуровського, І. Зязюна, І. Каленюк, С. Клепка, В. Ковальчука, К. Корсака, В. Кременя, В. Кудіна, В. Кушерця, В. Лугового, М. Лукашевича, В. Лутая, М. Михальченка, О. Навроцького, С. Ніколаєнка, В. Огаренка, В. Огнев'юка, Л. Рижак, М. Розова, М. Романенка, П. Таланчука, В. Шинкарука та інших вітчизняних науковців, які здійснили розвідки створення дієвого механізму підготовки та становлення у системі вищої освіти високоінтелектуальних фахівців, здатних забезпечити поступальний суспільний розвиток.

З'ясування змістового наповнення понять “військова освіта”, “гуманітарна освіта” стало предметом наукових досліджень військових вчених А. Вітченка, М. Нецадима, В. Осьодла, В. Радецького, С. Салкуцана, В. Стасюка, В. Телелима, О. Хміляра, В. Чорного, В. Ягупова та ін.

Відзначаючи вагомий доробок науковців, водночас слід зауважити, що у переважній більшості досліджень зазначені поняття розглядаються відокремлено одне від одного. З огляду на це, вважаємо за необхідне на підставі системного аналізу дослідити феномен “гуманітарна освіта у військовій справі”.

Сучасна гуманітарна освіта регламентована положеннями Закону України “Про освіту” (2017), “Про вищу освіту” (2014, в редакції від 16.01.2020), Проекту Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018), Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2013), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017–2020 роки.

У середовищі фахівців необхідність гуманітаризації для потреб ефективного розвитку сучасної освіти і суспільства є предметом консенсусу. Втім, змістовно-функціональні аспекти гуманітаризації військової освіти все ще залишаються нез'ясованими, суперечливими і двозначними. Тому нагальних ознак набуває потреба конкретизації цього парадигмального напрямку, надання йому світоглядної виразності, чітких структурних та ієрархічних пріоритетів.

Метою статті є здійснення цілісного, системного аналізу змісту сучасного стану гуманітарної освіти у закладах вищої освіти сил оборони та окреслення основних напрямів її реалізації в контексті європейських вимог.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж розглядати зміст гуманітарної освіти у вищій військовій школі, доцільно ще раз згадати про сутність

терміну “освіта”. У вузькому розумінні освіта – це сукупність знань, умінь, навичок і компетенцій, набутих у закладах освіти або самостійно, а також процес засвоєння систематизованих знань, розвитку пізнавальних сил, формування світогляду. У найбільш широкому сенсі під терміном “освіта” розуміють спеціальну сферу соціального життя, унікальну систему, своєрідний соціокультурний феномен, який сприяє нагромадженню знань, умінь і навичок, інтелектуальному розвитку людини. Це “процес та результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок та пов'язано з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також моральної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя й індивідуальну своєрідність цієї особистості” [2].

У сучасній освітній практиці вже існують і активно конкурують один з одним різні парадигми (типи) освіти. У нашому випадку під освітою розуміється, насамперед, “загальна культура розуміння суті процесів, що виникають”; глибокі знання, що виходять за вузькопрофільні рамки в сучасних реаліях часу з урахуванням процесів глобалізації [3].

Суть реформи військового будівництва, і, зокрема, військової освіти, визначається гуманістичною стратегією. Ця стратегія обумовлюється реаліями сучасної геополітичної і соціально-політичної обстановки (усвідомлення ідеологічного плюралізму як основи демократичного менталітету, наявність взаємозв'язку міжнародних сил, активізація міжнародного тероризму та ін.) і задана культурним і цивілізаційним розвитком людства. Осмислити культурну домінанту розвитку людства допоможуть філософські вчення.

У змісті вищої військової освіти тільки цикл соціально-гуманітарних дисциплін реалізує завдання формування системи філософських, соціально-політичних, психолого-педагогічних, правових знань слухачів, які закладають людиноцентричний базис у структурі професійної діяльності.

Отже, метою гуманітарної освіти є духовна культура, в якій особистість відтворює людські цінності, повноту своїх внутрішніх переживань, роздумів і мрій; пізнає суспільство на різних його історичних етапах, осмислює феномен культури, замислюється над сенсом свого життя та життям іншої людини, що сприяє адаптації у сучасному глобалізованому світі.

Заклади вищої освіти сил оборони зобов'язані забезпечити підготовку національно свідомих, високоморальних, здатних творчо мислити та відповідально діяти згідно з принципами доброчесності офіцерських кадрів, які на засадах набутих компетентностей будуть спроможні до творчого виконання професійних обов'язків за посадами в науковому та освітньому просторі в структурних підрозділах Збройних Сил та інших військових формуваннях України.

Особливу роль у цій царині освіти відіграють такі дисципліни, як філософія, історія, культурологія, політологія і соціологія, психологія та педагогіка, етика й естетика, правознавство, мовна підготовка тощо.

У затвердженій Указом Президента “Стратегії національної безпеки до 2020 року” зазначається: “Політика національної безпеки України ґрунтується на повазі до норм і принципів міжнародного права. Україна захищатиме свої фундаментальні цінності, визначені

Конституцією та законами України, – незалежність, територіальну цілісність і суверенітет, гідність, демократію, людину, її права і свободи, верховенство права, забезпечення добробуту, мир та безпеку. Їх захист забезпечать ефективні Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України”.

Отже, закріплений принципово новий для нашої країни якісний стрибок в підході до проблеми безпеки, ролі і місця ЗС України, що проявилось в пріоритеті насамперед у захисті інтересів захищеності особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, яке дозволяє забезпечити конституційні права, свободи, гідну якість і рівень життя громадян, суверенітет, територіальну цілісність і забезпечити сталий розвиток України, оборону і безпеку держави.

Вдумливий аналіз змісту документів по стратегії розвитку держави на заняттях з національно-патріотичної підготовки допомагає майбутньому офіцеру осмислити військову безпеку, як один з елементів структури національної безпеки поряд з безпекою соціальної, політичної, економічної, духовної, екологічної та інформаційної сфери.

Війну необхідно вивчати з філософської, політичної та історичної позицій. Роздуми про сутність війни і миру ґрунтуються на знанні природи людини і особистості, законів розвитку суспільства, пізнанні “сплаву” випадкового і необхідного, раціонального і ірраціонального, служіння і свободи. Так як війна – породження політики та має політичні наслідки, то, природно, вимагає знань сучасного періоду, усвідомлення місця України в світовому співтоваристві, її перспектив в умовах глобалізму і завдань внутрішнього розвитку. Майбутні офіцери зможуть ознайомитися з різними ідеологіями, отримати уявлення про демократію як взаємодію (боротьбу) ідеологій, що виражають інтереси окремих соціальних верств, про відмінності держави та громадянського суспільства, що дасть основу для формування позиції щодо ролі армії як сили, що не бере участь у внутрішньодержавній боротьбі.

Гуманітарна освіта в Україні має національний характер. Вона спрямована на утвердження українського народу як рівного серед рівних поміж інших народів світу, як народу, що має свою історію, культуру, ментальність і державу, що прагне жити у співдружності з усіма народами і державами світу. У цьому контексті гуманітарна освіта є наднаціональною, що дотримується загальнолюдських вимірів і принципів [4]. Система військової освіти побудована на основі принципів доступності, неперервності та наступності ступеневого навчання військових фахівців з урахуванням специфіки їх військової служби.

Основні принципи гуманітарної освіти:

1. Гуманітарна освіта не може будуватися як звичайна педагогічна практика дисциплінарного навчання і теоретичної рефлексії. Поза передачею живого гуманітарного досвіду роботи і включення учня в гуманітарний процес досягнути гуманітарну освіту неможливо.

2. Необхідно розрізняти три типи гуманітарної освіти: а) для гуманітаріїв-фахівців; б) як аспект загальної освіти; в) для негуманітаріїв. Назвемо модель гуманітарної освіти, орієнтовану на перший тип “Гуманітарій”, на другий тип “Гуманітарний навігатор”, на третій “Технар”.

3. Гуманітарна освіта обов'язково передбачає “авторський підхід” з боку педагога і “гуманітарне самовизначення” з боку учня. Це означає, що перший не просто викладає якісь уявлення, але і артикулює в зв'язку з цими уявленнями свій погляд і підхід, а другий вчиться виробляти ставлення до підходу і поглядів як педагога, так і інших учасників гуманітарного процесу.

4. У гуманітарну реальність (гуманітарну практику життя і науку) можна пройти тільки через роботу з текстами і творами, а також активно беручи участь в гуманітарній комунікації (процесах “розуміння – нерозуміння”, діалозі, самовизначенні, суперечці та інше).

5. Гуманітарне пізнання орієнтоване насамперед на цінності і бачення самого дослідника, а також ставлення інших учасників гуманітарної комунікації, потім на вирішення гуманітарних проблем і, нарешті, на логіку і особливості гуманітарного пізнання.

6. Поряд з традиційними формами освіти, що йдуть тут на другий план, гуманітарна освіта передбачає перехід до нових освітніх технологій [5].

Ключовими аспектами гуманітарної освіти є: визначення моделі військової професії, яка би відповідала очікуванням суспільства, перспективам розвитку Сектору безпеки та оборони та глобальним технологічним змінам;

модернізація вищої, фахової передвищої освіти за військовими спеціальностями;

сприяння безперервному професійному розвитку та підвищенню кваліфікації військовослужбовців.

Кінцева мета її полягає в тому, що кожен може реалізувати свої таланти та здібності.

Гуманітаризація – це підвищення питомої ваги соціально-економічних і інших гуманітарних дисциплін, удосконалення їх змісту й методики викладання з метою формування та забезпечення розвитку високих моральних якостей випускника вищого військового навчального закладу як громадянина України і захисника Батьківщини [6].

Проведена реформа військової освіти ставить питання: чи необхідна гуманітарна складова в військовій освіті? Скорочення навчальних дисциплін гуманітарного та соціального циклу, потрібно визнати, відображає прагматичний підхід до вищої освіти військових кадрів. Гуманітарні науки представляються таким собі “додатком” до професійної освіти. Військово-технічна освіта, безумовно, повинна мати професійну спрямованість, але професійні навички формуються в тому числі і загальнонауковими дисциплінами.

Виділимо напрямки розвитку компетенцій навчаємих в системі військової освіти з точки зору ціннісно-компетентнісного підходу:

1) усвідомлення гуманістичної стратегії військової реформи, ролі армії в суспільстві майбутніми офіцерами;

2) розуміння сутності війни як соціально-політичного явища, характеристика сучасного періоду з точки зору світової політики і міжнародних відносин, відносин в структурі українського суспільства;

3) розробка та освоєння етичних стандартів військового фахівця;

4) усвідомлення ролі техніки в сучасний період (період інформаційного постіндустріального суспільства);

5) розвиток інструментальних, міжособистісних і системних компетенцій;

6) розвиток методологічного інструментарію наукових досліджень та ін.

Аналіз наукових статей з педагогіки та профорієнтації показує, що необхідно розглянути такі терміни, як “hardskills” і “softskills”. Вони знайшли своє місце у переліку компетентностей кращих університетів світу.

Hardskills - (англ. “жорсткі” навички) професійні навички, яким можна навчити і які можна виміряти. Для навчання hardskills необхідно засвоїти знання та інструкції, якість навчання можна перевірити за допомогою іспиту. Приклади hardskills: виконання нормативів, водіння техніки, знання іноземної мови, використання комп’ютерних програм і т.і.

Softskills - (англ. “м’які” навички) універсальні компетенції, які набагато важче виміряти кількісними показниками. Іноді їх називають особистими якостями, тому що вони залежать від характеру людини і здобуваються з особистим досвідом. Приклади softskills: соціальні, інтелектуальні та вольові компетенції, як комунікабельність, вміння працювати в команді, креативність, пунктуальність, врівноваженість.

Насправді зазначені терміни беруть початок з 1959 року в ЗС США, де почали розробляти науково обґрунтований підхід до підготовки військовослужбовців. У ході розробки дослідники виявили важливість для військовослужбовців не тільки професійних навичок (hardskills), а й універсальних компетенцій (softskills), які не піддаються планомірному навчанню. Розуміння відмінностей між soft і hardskills було висвітлено в доктрині “Системи проектування військової підготовки” 1968 року таким чином: hardskills є навичками роботи переважно з машинами, softskills – навичками роботи з людьми і паперами.

Наприклад, у новій моделі функціонування Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського перераховані основні цінності закладу: лідерство-служіння, сміливість, комунікація, різноманітність, відповідальність, професіоналізм, духовність, інноваційність, широта залучення, прагнення до досконалості, інтелектуальне лідерство.

Доцільно до цього переліку додати ще одну цінність: “Здатність вирішувати проблеми”. Замовники та роботодавці високо цінують людей, які можуть швидко і ефективно вирішувати проблеми. Цей навик може включати в себе звернення до галузевих знань для негайного вирішення проблеми по мірі її виникнення або виділення часу на дослідження і консультації з колегами. До навиків рішення проблем також відносять: творчий підхід, вміння проводити дослідження, управління ризиками, робота в команді, управління конфліктами. Цей перелік майже відповідає повному комплексу компетентностей, що відповідають такому поняттю як softskills.

Як показує дослідження, зазначений перелік цінностей формують саме гуманітарні дисципліни.

Надзвичайно важливо дати офіцеру ті компетентності, які зможуть забезпечити ефективне функціонування спеціаліста протягом всієї служби, життя. Але потрібно також, окрім надання певної суми знань і навичок, навчити курсанта, слухача навчатися самостійно, самостійно отримувати інформацію, вміти адекватно використовувати її у повсякденній діяльності. Внаслідок чого потребують серйозних змін освітні плани і взагалі освітня діяльність [4].

Практика показує, що необґрунтоване скорочення гуманітарних дисциплін у закладі вищої освіти призводить до негативних наслідків: частина слухачів (курсантів) погано орієнтується в системі людських відносин та інтересів, незахищена від негативного інформаційно-психологічного впливу в умовах “гібридної війни”, не підготовлена до сприйняття фундаментальних світоглядних орієнтацій та цінностей. Отже, потрібно радикально переломити таке ставлення до гуманітарних дисциплін і стверджувати їхній імідж як провідної галузь знань. Про це переконливо свідчить передовий досвід провідних держав світу [6].

Так, за означенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, за якого вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання, що в першу чергу формують гуманітарні науки.

Наприклад, у США зазначається, що значна увага має приділятися викладанню суспільних наук, як основам розуміння проблем національної безпеки, підкреслюється, що “розуміння історії, політики, культури і традицій є важливим для громадянської позиції і критично значущим для усвідомлення того, хто є союзниками, а хто супротивниками Америки”. На всесвітній гуманітарній конференції у Льєжі (Бельгія, 2017 р.) було зазначено відповідальність гуманітарних наук у просуванні ідеалів свободи, розумінні довгострокових процесів, формуванні критичного мислення, їх історичне завдання в боротьбі з ксенофобією, нетерпимістю та фундаменталізмом [7].

Відомий американський журналіст Джордж Андерс коли у 2012-2016 роках працював оглядачем Forbes з питань з технологій, зазначає, що “Кремнієва долина була одержима ідеєю, що іншої освіти, крім технічної, просто не існує”. Але коли він поспілкувався з HR-менеджерами найбільших технологічних компаній, він з’ясував дещо інше. “Uber наймав психологів для вирішення проблем із невдоволеними клієнтами і водіями. OpenTable шукав випускників англійської філології для пояснення рестораторам технічних питань” – каже Андерс. “Всюди були потрібні фахівці, які вміють спілкуватися і знаходити спільну мову з людьми, розуміти, що потрібно клієнтам, і критично мислити”. За даними LinkedIn, у 2019 році найбільш затребуваними “м’якими навичками” були креативність, вміння переконувати та співпрацювати, а одним з п’яти найголовніших професійних умінь – керування людьми. Два топ-менеджери технологічного гіганта Microsoft нещодавно зазначили: “Комп’ютери все більше поводяться як люди, а тому знання в соціальних і гуманітарних науках стають дедалі важливішими” [8].

Володіння основами філософії та логіки традиційно визнається обов’язковим для офіцерів-розвідників: “Згідно з представниками п’яти офісів Агентства оборонної розвідки, аналітики мають або розвивають певні навички, які допомагають їм виконувати їхню роботу, одночасно з цим вони мають розвивати розуміння того, як конкретні аналітичні пастки можуть вплинути на їхню роботу. Аналітики потребують навчання мисленню, вільному від дисциплінарних обмежень. Як правило, вони не навчаються цьому в школах. Серед інших рекомендацій їм було запропоновано проходити коригуючий курс філософії

для того, щоб навчитися мислити вільно, незважаючи на кордони спеціальних дисциплін” [9].

Бригадний генерал Вашингтон Плетт, один із засновників стратегічної розвідки США, зазначав, що “ми бачимо, як багато методів, що використовуються в математиці, логіці, суспільних науках та історії можуть бути застосовані в розвідницькій діяльності”; “Кожен, хто приходить у розвідку, приносить з собою знання з філософії, логіки, математики чи суспільних, або природничих наук. Було б значно краще, якби офіцери стратегічної розвідки були компетентні у всіх цих дисциплінах” [10].

Переваги обізнаності офіцерів у царині гуманітарних дисциплін неодноразово засвідчувалися як істориками воєнної освіти, так і самими офіцерами.

Орієнтуючись на кращі західні освітні моделі, слід не забувати про особливості становища України. Гуманітарна освіта не існує окремо від політичної та суспільно-історичної реальності. Специфіка української ситуації в умовах гібридної війни не дозволяє механічно переносити на її систему освіти всі принципи західного навчального процесу, а вимагає посилення громадянської та патріотичної складової. Роль гуманітарної складової у закладі вищої освіти полягає в тому, що вона покликана не лише забезпечувати передачу наукових знань і вмінь слухачам, а й формувати їх ціннісні орієнтири, підвищувати рівень політичної культури. Тому гуманітарне знання є важливою складовою системи вищої освіти, що дозволяє сформуванню не вузько підготовленого професіонала, а особистість, громадянина та патріота з національною ідентичністю.

Під національною ідентичністю ми розуміємо відчуття нації єдиним цілим в площині традицій, культури, мови і політики. Національна ідентичність людини є її ідентичність і почуття приналежності до однієї держави або однієї нації, незалежно від свого юридичного статусу громадянства. Зміни традиційних орієнтирів (зокрема, розмиття меж нації за рахунок сторонніх елементів чи неприйнятних цінностей) призводять, як правило, до розколу нації та громадянської війни.

У сучасних умовах вища школа України інтегрується у світовий і європейський освітній простір. Прагнення функціонерів від освіти привести нашу освіту у відповідність зі світовими і європейськими стандартами не повинне ліквідувати безсумнівні переваги нашої освіти й, насамперед, її фундаментальний характер.

Зважаючи на розвиток останніх подій в країні, коли російській пропаганді вдалося нав'язати частині населення сепаратистські погляди, антиукраїнські історичні стереотипи, подаючи препаровані факти минулого, бачимо наскільки важливе місце займають історична та філологічна освіта, мовна політика та політика історичної пам'яті.

Так, курс історії, який викладається в освітніх закладах окупованих територій Донбасу, формує певний тип самоідентифікації школярів, студентів, стверджує особливість Донбасу, його окремішність від України, що є ідеологічним обґрунтуванням “державотворення”. Школярам прищеплюють, що вони жителі “Новоросії” і частина російського народу, “русского мира”. Акцент в основному робиться на історії Донбасу як російського та радянського, на протиположності українському. Стверджується, що за всі роки незалежності українська влада проводила у Донецькому регіоні насильницьку українізацію,

намагалася знищити російську самосвідомість, мову, культуру, але це не вдалося. Окрім власної “історичної продукції” в освіті Донбасу використовуються передані Росією, відредаговані Кремлем підручники історії, які замовчують дійсні історичні факти, наприклад масштаби сталінських репресій і Голодомор.

Провідне значення в оновленні вищої військової освіти належить стандартизації, адже саме у стандартах закладається модель військового фахівця [11]. Але, на жаль, наразі існують певні недоліки в розроблених стандартах військових спеціальностей. Основними з них є спрямованість підготовки військового фахівця, як члена команди, а не як офіцера-лідера, що повинен ухвалювати одноосібне рішення в умовах невизначеності, нести персональну відповідальність за виконання наказу, збереження життя і здоров'я підлеглих [11].

Розглядаючи сучасного офіцера з позицій всебічного розвитку його особистості, можна стверджувати, що саме гуманітарна освіта виконує ключову роль у вирішенні цього завдання. Сучасні модульні освітні технології, реалізовані у вищій військовій школі, орієнтовані на нову систему знань і дозволяють здійснювати їхнє поповнення й відновлення в умовах безперервної освіти в процесі всієї служби офіцера. При цьому у закладі вищої освіти робиться упор на освоєння форм і методів отримання знань, на оволодіння ними, методологією пізнавальної діяльності, що має яскраво виражену професійну спрямованість. Слід урахувати, що в умовах нових інформаційних технологій знання застарівають із величезною швидкістю. Ці обставини припускають реалізацію ідеї безперервності освіти й пошук нових педагогічних технологій. Сьогодні цілком явно прослідковується тенденція відставання педагогіки від рівня й технічних можливостей належним чином організованого знання. У цих умовах, на наш погляд, для досягнення необхідного рівня кваліфікації й певної компетентності курсанта (слухача), офіцера необхідна постійна педагогічна підтримка викладача (старшого командира або начальника), що має в тому числі й бойовий досвід. У військах потрібен військовий професіонал, який би зміг досягати й підтримувати необхідний рівень кваліфікації й компетентності в процесі всієї своєї службової кар'єри через систему безперервної освіти. На наш погляд, негативні наслідки мають спроби додання освітою “підприємницького характеру”, чим б це не обґрунтовувалося.

Необхідно визнати, що головна мета гуманітарної освіти курсанта та слухача у закладі вищої освіти полягає в активізації його пізнавальної діяльності за формою, змістом і сутністю [3].

Формуючи погляд на майбутнє вищої військової школи, ми не можемо не враховувати перспективи розвитку освіти в XXI столітті. Директор Управління аналізу й прогнозування ЮНЕСКО вважає, що в сучасних умовах одержання освіти повинно проходити протягом усього життя людини [7]. У нашому випадку офіцерові необхідно вдосконалювати свою освіту протягом усієї служби у Збройних Силах. Отримана освіта буде знаходити своє відображення в принципах навчання й виховання військовослужбовців.

Основою процесу оволодіння знаннями військовослужбовцем є застосування знань на практиці, тільки в результаті застосування отриманих знань військовослужбовець повністю опанує ними. Виходячи із цього, офіцерові необхідні педагогічні навички, щоб у

системі професійної (індивідуальної) підготовки підлеглих застосовувати знання на практиці, формувати в них прийом комбінації розумових і практичних дій. Військовослужбовці на кожному занятті повинні переконуватися в тому, що теоретичні знання, які вони засвоюють – це основа їх практичної діяльності, а практична діяльність дає їм конкретний матеріал для свідомого засвоєння теоретичних знань і є обов'язковою умовою оволодіння ними.

Гуманістична стратегія в роботі з персоналом виражається в значущості особистості як офіцера, так і солдата. Шанобливе ставлення до особистості виробляється не в процесі повчань чи “розносів”, але у формуванні світоглядної системи, де людина є найвищою цінністю. Боротьба з “дідівщиною” ведеться не в судах, а в умах! Етичні проблеми, категорії і стандарти поведінки ще потребують теоретичного осмислення в рамках етики військовослужбовця. Глибока теоретична підготовленість і розвиток професійних навичок сприяє прагненню до особистісного зростання і зацікавленості в знанні, що формує військової армії XXI століття.

У процесі вивчення навчальних дисциплін гуманітарного циклу освоюються такі компетенції: інструментальні (формування навичок вирішення завдання, робота з поняттями, навички аналізу документів, розвиток професійного мовлення); міжособистісні компетенції (розвиток здатності формулювати свою позицію, здатності працювати в команді, навички спілкування в умовах надзвичайних ситуацій); системні компетенції (навчитися застосовувати навички володіння прийомами аргументації, навички дослідницької діяльності) [3].

Наразі необхідно замислитися про “безпеку” військової освіти в Україні оскільки, втративши “пріоритети” – гуманітарну складову освіти, ми зруйнуємо основи взаємодії армії і суспільства.

Сьогодні військова освіта має подолати суперечність між освітньою моделлю притаманною західним соціально й політично стабільним державам, і реаліями України, які визначаються значною відмінністю у соціокультурних цінностях та політикою Росії, яка їх використовує у гібридній війні.

Висновки з цього дослідження. Проведений аналіз дав можливість дослідити поняття “гуманітарна освіта” у військовій справі, провідним компонентом якого є концепт (“стрижень”) – “розвиток освіти в Україні в контексті європейських інтеграційних процесів”.

В умовах гібридної війни Російської Федерації проти України одним з головних завдань військової освітньої політики має стати формування у військовослужбовців Сил оборони національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української громадянської ідентичності. Це сприятиме цементуванню сталому розвитку та зміцненню обороноздатності держави. Важливим завданням є поглиблення інтеграції гуманітарного аспекту військової освіти у закладі вищої освіти. Сучасна концепція гуманітаризації військової освіти повинна спиратися на іноземний досвід навчання військових фахівців, які

мають широку теоретичну та гуманітарну підготовку, розвинуте почуття громадянської відповідальності та патріотизму.

Для цього необхідно удосконалити сучасні підходи до побудови системи вищої військової освіти, а саме:

- змінити підхід до розроблення професійних стандартів для вищої військової освіти. Основною моделлю військового фахівця повинна бути модель офіцера-лідера, патріота;

- базовим наповненням системи загальних, професійних та фахових компетентностей необхідно вважати гуманітарний напрямок;

- визначити компетентності, які зможуть забезпечити ефективне функціонування спеціаліста протягом всієї служби, життя за підходами “hardskills” і “softskills”;

- запровадити в освітній процес сучасні технології навчання (кейс-технології, кредитно-модульну систему організації навчального процесу та інші).

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вважатимемо наступний моніторинг та вдосконалення освітніх програм, розвиток гуманістичної стратегії у військовій справі.

Людина була й залишається головною силою на війні. Світогляд, система цінностей, освіченість, моральність – усе це складові духовного потенціалу, воєнної могутності держави.

Список використаних джерел:

1. Основні засади мовної підготовки особового складу у системі Міністерства оборони України / затв. Перш заст МОУ. URL: http://www.mil.gov.ua/content/education/Osnovni_zasady_movnoy_pi_dgotovky_u_MOU.zip.
2. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; відп. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Андрущенко В. П., Савельєв В. Л. Метаморфози освітнього планування (огляд концептуального дискурсу перед сьогоdnішнього дня) / В. Андрущенко, В. Савельєв // Вища освіта України. – 2010. – №3. – С. 5-14.
4. Ковальчук О.С. Формування освітньої політики країн Євросоюзу під впливом процесів глобалізації та європеїзації. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer32/1059.pdf>
5. А. Руджері. Технар чи гуманітарій – хто потрібен сучасному світу. BBC Capital. 20 травня 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-cap-48286943>
6. Стасюк В.В. Гуманізація та гуманітаризація системи військової освіти: вимоги сьогоdnення. Вісник Національного університету оборони України 1 (32) /2013. Київ. НУОУ. С. 155-160.
7. Conference mondiale des humanites Liege, Belgique, du 6 au 12 août 2017 Document final Un nouvel agenda pour les humanites au XXIeme siecle URL:<http://www.cipsh.net/upload/userfiles/ISSCCIPSH%20Joint%20Symposium%20Statement%20of%20Outcomes.pdf>
8. Бред Стоун. “Вискочки”. Uber, Airbnb та битва за Кремнієву долину./ Пер. з англ.. А. Дудченко “Наш формат”. Київ. 2018
9. Garin T.A. Appraising Best Practices in Defense Intelligence Analysis // Bringing Intelligence about. Practitioners Reflect on Best Practices / Russell G. Swenson, Ed. - P. 81 -82. URL: <https://archive.org/details/Bringing-Intelligence-About-Practitioners-Reflect-on-Best-Practices-2003>.
10. Piatt W. Strategic Intelligence Production. Basic Principles. New York: Frederick A. Praeger, Publishers, 1957. P. 7
11. В.І. Осьодло, А.О. Вітченко Розвиток системи вищої військової освіти України в контексті сучасних трансформаційних змін. Наука і оборона № 2/2019. НУОУ ім. І.Черняхівського. Київ. 2019. С. 44-50.

Надійшла до редколегії 27.11.2019

V. Aleschenko, Doctor of Psychological Sciences, Professor
The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv
ORCID ID 0000-0003-1560-7318

HUMANITIES EDUCATION AND MILITARY AFFAIRS IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE

The article deals with the human education problems, its role and significance for the national identity formation in the context of modern scientific discourse. The basic principles of humanitarian education and its key aspects are covered. It is emphasized that the issues of formation of outlook, Ukrainian identity, civic position, military culture are among the most urgent problems of revival and development of the Ukrainian army.

It is determined that humanitarian knowledge is an important component of the higher education system and allows the formation of a person, a citizen and a patriot, not a narrowly trained professional. The role of the humanitarian component in higher education institutions is to call upon not only the transfer of scientific knowledge to the students, but also to form their value orientations and to increase the level of culture.

In this context, sound thinking requires calling for the humanitarian component of education as an important factor in social change. There is a discrepancy between the amount of humanitarian knowledge (disciplines) and the possibility of their assimilation within the allotted time; formation of various humanitarian pedagogical practices; continuing to reproduce traditional forms of teaching that have largely exhausted themselves; the humanitarian component of education is poorly responsive to the problems and demands of the present.

The terms "hardskills" and "softskills" are described as the core competencies that shape higher education institutions. It is determined that one of the important tasks of today is to train specialists of the new type who have key competences formed at a high level; capable of continuous updating and updating of knowledge; have a good command of foreign languages at a level sufficient for the implementation of quality professional foreign language communication. Modern modular educational technologies should be oriented to the new system of knowledge and will allow their updating and renewal in the conditions of continuous education throughout the officer's service.

It is emphasized that the development of a humanistic strategy in military affairs is of great importance in creating a unified space of historical memory and shaping national identity - increasing the teaching of humanitarian disciplines in higher education institutions of the defense forces aimed at training the new type of specialists who have the key competencies of an officer-leader, patriot.

It is noted that in military educational institutions of the armies of the leading countries of the world considerable attention is paid to the teaching of the social sciences as a problem of national security. The main ways to increase the effectiveness of the higher military education system of Ukraine in accordance with European requirements have been formed.

Keywords: education, military education, human education, competence, national identity.

УДК 37.013.46

В. Артемов, д-р пед. наук, доц.
Служба безпеки України, Київ,
Н. Литвиненко, канд. техн. наук, ст. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.11-16>

ФОРМУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ НА СВІТОВІ СТАНДАРТИ БЕЗПЕКИ

Професійна підготовка сучасного військовослужбовця ЗСУ - це постійний процес, який передбачає формування особистості із високими морально-діловими якостями, здатної якісно вирішувати складні військово-професійні завдання у мирний час та особливий період. Підготовка військовослужбовців здійснюється на тлі глобального протистояння та гібридної агресії з боку північного сусіда. Однією із важливих складових реформування ЗСУ є довгоочікувана реформа щодо сержантського та старшинського складу. Планується змінити функціонал сержантського корпусу, по суті, сформувати у сержанта необхідні ризик-орієнтовані компетентності, зробити його дієвим помічником командира середньої ланки та створити додаткову мотивацію для громадян України проходити військову службу за контрактом, що сприятиме переходу ЗС України на професійну основу. Проте проблемам формування ризик-орієнтованої компетентності військовослужбовців в умовах переходу на світові стандарти безпеки досі ще приділено недостатньо уваги. Метою статті є створити науковий фундамент для формування ризик-орієнтованої компетентності військовослужбовців в умовах переходу на світові стандарти безпеки.

У цілому можна констатувати, що нині в Україні рівень і якість професійної підготовки військовослужбовців знаходиться на задовільному рівні, але потребує покращення. На сьогодні система військової освіти набула практичного спрямування навчання, в освітній процес впроваджено передові методики підготовки Збройних Сил держав-членів НАТО, а також технології дистанційного навчання, заклади вищої освіти військового спрямування забезпечені сучасними методиками, втім навчально-методичне забезпечення ризик-орієнтованого спрямування потребує покращення.

У відповідності із сучасними уявленнями, ризик-орієнтованим мисленням та ризик-орієнтованою компетентністю повинен володіти кожен член суспільства. Втім, передусім це стосується тих, від професійної діяльності яких залежить безпека держави і суспільства.

Ключові слова: ризик-орієнтована компетентність, ризик-орієнтоване мислення, військовослужбовці.

Постановка проблеми. Збройне протистояння агресії Російської Федерації увійшло в затяжну фазу оборонної війни, одночасно виснажуючи та гартуючи українське суспільство. Гібридна війна Російської Федерації проти України, що триває вже шість років - це тисячі загиблих, десятки тисяч поранених, сотні тисяч

вимушених переселенців, мільярди збитків. З іншого боку, «пропутінське» керівництво РФ у своєму прагненні знищити українську незалежність та українську демократію змусило Україну мобілізувати свої доволі обмежені ресурси та сформувати професійно підготовлений кадровий потенціал Збройних Сил.

Очевидно, що професійна підготовка сучасного військовослужбовця ЗСУ - це постійний процес, який передбачає формування особистості із високими морально-діловими якостями, здатного якісно вирішувати складні військово-професійні завдання у мирний час та особливий період.

Підготовка військовослужбовців здійснюється на тлі глобального протистояння та гібридної агресії з боку північного сусіда. Однією із важливих складових реформування ЗСУ є довгоочікувана «сержантська» реформа.

Так, по-перше, планується запровадити нові військові звання сержантського та старшинського складу ЗС України згідно зі STANAG 2116. По-друге, змінити функціонал сержантського корпусу, по суті, сформувати у сержанта необхідні ризик-орієнтовані компетентності, зробити його дієвим помічником командира середньої ланки ЗСУ. І, нарешті, по-третє, створити додаткову мотивацію для громадян України проходити військову службу за контрактом, що сприятиме переходу ЗС України на професійну основу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми ризику зробили відомі науковці А. Альгін [12], Г. Бегман [5,14], У. Бек [23], Е. Ільїн [13], Н. Луман [24], О. Рен [11], В. Ситник [17], окремі питання формування професійної компетентності висвітлювали А. Хуторської [6], І. Бех [21], В. Гладкова, С. Пожарський [20] та ін. Проте проблемам формування ризик-орієнтованої компетентності військовослужбовців в умовах переходу на світові стандарти безпеки досі ще приділено недостатню увагу.

Метою статті є створити науковий фундамент для формування ризик-орієнтованої компетентності військовослужбовців в умовах переходу на світові стандарти безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємною складовою стратегічних перетворень, започаткованих в Україні, є наближення системи забезпечення якості життя в нашій державі до світових стандартів, які висуваються до країн-кандидатів на вступ до ЄС. Важливим стандартом у цій сфері є ДСТУ ISO 9001:2015 «Система управління якістю», прийнятий в Україні 31.12.2015 р. [1]. У цьому документі вперше з'являється поняття «ризик-орієнтованого мислення» («risk-based thinking»). Існує думка, що сферою застосування цього стандарту, а також і раніше прийнятих стандартів серії ISO 31000 [2], є виключно потужні фінансові та промислові компанії. Натомість предметом ризику є лише втрати, що виникають у процесі їхньої комерційної діяльності. Насправді, це незовсім так. Відповідно до принципів зазначених стандартів, застосовувати їх може будь-яка структура, що прагне і має можливість керувати ризиками. Це може бути будь-яка особа, юридична або фізична, незалежно від виду її діяльності. Більш того, наголос у визначенні ризику згідно з цими стандартами зміщується від імовірності події до результатів і наслідків, особливо їх впливів на виконання поставлених завдань та окреслених цілей. Важливо також відмітити, що, якщо раніше ризик визначався переважно як негативне явище, то з прийняттям цих стандартів, стверджується розуміння того, що ризик є частиною життя; він може бути не лише негативним, але й позитивним явищем.

Важливим є те, що в сучасному світі ризик-орієнтоване мислення ставиться в основу досягнення високої якості життя, в основу безпеки життєдіяльності, в тому числі і безпеки бізнесу. В сучасному розумінні «ризик-орієнтоване мислення» - це здатність індивіда визначати ситуацію з позиції ризику, ідентифікувати, аналізувати і оцінювати ризик, наявність готовності впливати на ризик з метою отримання позитивного результату, включаючи безпеку в різних її проявах.

Проте, ризик-орієнтоване мислення не виникає само собою. Для його формування необхідно здійснити певні зусилля. В 2011 році в Україні у вищій школі була введена в дію типова навчальна програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності», мета якої полягає у набутті здобувачем освіти компетентностей, знань, умінь і навичок для здійснення професійної діяльності за спеціальністю із урахуванням ризику [3]. Відповідно до цієї програми загальнокультурні компетентності охоплюють культуру безпеки і ризик-орієнтоване мислення. Отже, з'являється можливість пов'язати ризик-орієнтоване мислення і ризик-орієнтовану компетентність. Залишається лише з'ясувати, що таке ризик-орієнтована компетентність і, яким чином вона може бути ефективно сформована в системі вищої освіти України.

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» компетентність – це динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [4].

Однак, стосовно ризик-орієнтованого мислення таке визначення не може вважатися повним. Адже, коли мова йде про ризик, то особливої сили набувають індивідуально-психологічні властивості особистості. До них відносяться індивідуальні властивості і тип нервової системи, темперамент, який визначає динамічну сторону особистості, характер, що підкреслює стійкі якості особистості. Це і властивості нервової системи, загальні й спеціальні здібності людини, які мають природну основу, а також структура інтелекту як цілісне багаторівневе утворення [5].

Відоме класичне визначення, яке належить Хуторському А.В., де компетентність - це «... сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок та способів діяльності), що задаються відповідно до певного кола предметів, процесів необхідних для якісної продуктивної діяльності» [6]. Однак, тут відзначається інша крайність: у цьому визначенні явно відсутня динамічна комбінація знань, вмінь, навичок, способів мислення, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну діяльність.

Тому ризик-орієнтоване мислення вимагає введення в обіг таких понять, як «обізнаність», «сприйняття» та «здібність». Термін «обізнаність» у визначенні ризик-орієнтованої компетентності покликаний замінити поняття «знання». «Обізнаність» в українській мові означає ширше поняття, ніж просто «ознайомлення» чи «знання» [7]. Знання безмежне, а ризик безпосередньо пов'язаний із невизначеністю. Тому, поняття «знання» та загалом, знання, уміння та навички, незовсім корелюються із ризик-орієнтованою компетентністю.

Поняття «сприйняття» (сприйняття моральних та інших цінностей) у визначенні ризик-орієнтованої компетентності повинно замінити комплекс професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей. Тут йдеться про причини ризику. Говорячи про ризик-орієнтоване мислення, мається на увазі «змушений» ризик. «Змушений» ризик породжується громадянським, моральним, професійним, службовим, військовим обов'язком, а, зазвичай, просто людською доброчесністю. Глибоке духовне сприйняття такого обов'язку має бути покладено в основу ризик-орієнтованого мислення. Воно повинно стати спонукальним засобом для вдосконалення усвідомлених та обґрунтованих правомірних ризикованих дій і, в той же час, застерегти індивіда від необґрунтованого ризику, викликаного підсвідомими миттєвими почуттями й особистісними властивостями психіки.

Поняття «здібності» застосовується тут для позначення особливих психофізичних властивостей особистості, які необхідні для реалізації ризик-орієнтованого мислення. Здібність – це не просто визначена комбінація потреб, інтересів та бажань; не просто соціальні властивості особистості, що включають моральні якості та соціальну активність. Тут, у першу чергу, маються на увазі ті психофізичні якості, що знаходяться під контролем індивіда, які можна розвивати самостійно або в процесі навчання та виховання. Але й такі фізіологічні властивості як зір, слух, увага тощо можуть відігравати величезну роль у процесах ризик-орієнтованого мислення особистості.

Тож, ризик-орієнтована компетентність може бути визначена як динамічна комбінація обізнаності, сприйняття та здібностей, набута у процесі формування та саморозвитку особистості для ефективної реалізації ризик-орієнтованого мислення.

У свою чергу, це дозволяє визначити ризик-орієнтоване мислення, з одного боку, як явище, а з іншого – як процес, що відбувається в індивідуальній та колективній свідомості під впливом реалій оточуючого світу. Ризик-орієнтована компетентність – це властивість або вторинне явище, викликане необхідністю реалізувати ризик-орієнтоване мислення, яке виникає в процесах формування, розвитку та саморозвитку особистості.

Ризик-орієнтоване мислення – це здатність індивіда визначати ситуацію із позицій ризику, ідентифікувати, аналізувати й оцінювати ризик, готовність впливати на ризик з метою отримання позитивного результату, включаючи безпеку в різних її проявах.

Ризик-орієнтоване мислення забезпечується за допомогою розумових операцій аналізу, порівняння, узагальнення, синтезу та прийняття ефективних дій, які конкретизуються в контексті абстрагування в умовах невизначеності. Продуктивність ризик-орієнтованого мислення визначається наступними основними якостями:

- 1) швидкість та рішучість у ході прийняття рішень щодо дій в умовах невизначеності та ризику;
- 2) гнучкість у підборі заходів мінімізації негативних наслідків ризику;
- 3) ініціативність у пошуку, визначенні та підборі засобів попередження негативних подій;
- 4) відповідальність та глибоке духовне усвідомлення свого громадянського, професійного та службового обов'язку;

5) рефлексивність – здатність критично оцінювати власні дії та уміння використовувати досвід інших.

Ризик-орієнтована компетентність дозволяє більш грамотно проводити аналіз небезпек для людини, держави та суспільства для комерційної діяльності або виробничого об'єкта, для оточуючого середовища та природи загалом. Ризик-орієнтована компетентність дозволяє також детально встановлювати та відстежувати причинно-наслідкові зв'язки різного роду аварій, інцидентів, професійних захворювань, виробничого травматизму, дій терористичних та організованих злочинних груп, оцінювати масштаби негативних наслідків, планувати заходи щодо виявлення, попередження та припинення злочинних дій, здійснювати охоронні функції.

У проблемі формування ризик-орієнтованої компетентності особливо актуальна тема ідентифікації онтологічної природи ризиків у скрутних умовах гібридної війни. Існує велике розмаїття визначень ризику. Наприклад, Стенфордська Енциклопедія пропонує наступні [8]:

- 1) ризик – це небажана подія, яка може відбутися;
- 2) ризик – це причина небажаної події, що може відбутися;
- 3) ризик – це можливість небажаної події, яка може відбутися;
- 4) ризик – це статистичне значення небажаної події, яка може відбутися;
- 5) ризик – це факт, що рішення приймається в умовах відомих можливостей чи вірогідностей (рішення в умовах невизначеності).

У Психологічному словнику Американської асоціації психологів ризик визначається як [9]:

- 1) можливість чи вірогідність виникнення негативної події такої, як ризик розвитку захворювання чи розладу здоров'я;
- 2) вірогідність втрати чи шкоди, пов'язаної із дією або поведінкою особи, яка приймає рішення.

У Тлумачному словнику Яременка В. [10] ризик визначається як дія, що здійснюється у надії на позитивний результат. Психолог із Центру технологічних досліджень у Штутгарті Орвін Ренн визначає ризик як можливість того, що людська дія або її результати призведуть до наслідків, які будуть впливати на людські цінності [11]. Альгін А.П. визначає ризик як діяльність, пов'язану із подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору [12].

Таке розмаїття визначень пов'язане із тим, що сфера застосування цього терміна в звичайному житті й професійній діяльності військовослужбовця надзвичайно широка. Окрім того, термін «ризик» широко застосовується в багатьох сферах наукової діяльності. Кожна з них має свій термінологічний та науково-методологічний апарат, розглядає ризик з різних, подеколи суперечних, позицій. Тож на сьогодні відсутнє загальноприйняте визначення цього терміна, а у його трактовці існують чисельні розходження [13].

У результаті в науковому співтоваристві склалися дві основні концепції ризику [14]. У відповідності до першої, ризик – це вірогідність (або оцінка вірогідності) виникнення негативної події в умовах невизначеності. У відповідності з іншою, ризик – це форма поведінки в умовах небезпеки.

У першому випадку ризик розглядається як певна вимірвальна, якщо не кількісна, то, хоча б якісна, міра. В цій концепції в межах професійної діяльності розробляються такі механізми, як профілі або

класифікатори ризику. Механізми встановлення профілів ризику успішно застосовуються у практиці митної діяльності [15]. Класифікатори ризику активно розробляються для застосування у страховій сфері, наприклад, у практичній діяльності актуаріїв [16]. У другому випадку, поняття ризику пов'язують як із процесами прийняття рішень, так і діяльністю в екстремальних умовах [17].

Останнім часом отримала розвиток третя концепція, у відповідності з якою ризик – це явище, яке виникає в індивідуальній або колективній свідомості в ситуаціях, пов'язаних із діями в умовах невизначеності. Таке визначення, на наш погляд, найбільш релевантне завданням теоретичного аналізу проблем психології професійного ризику.

На рис. 1 відображається зв'язок між різними концепціями ризику. Не дивлячись на суттєву різницю, є й дещо спільне в цих концепціях. Це загроза, невизначеність та альтернативність.

У теорії й побутовій свідомості всі види ризику тісно пов'язані із наявністю загроз. Очевидно, що, якщо відсутня загроза, то не буде й ризику. Окрім того, ще у минулому столітті Ренн О. цілком справедливо зазначив [11], що поняття «ризик» має сенс, лише тоді, коли існує певна невизначеність, коли визначається різниця між бажаним та можливим. Джерела виникнення невизначеності надзвичайно різноманітні. Одні з них пов'язані із природною стихією, інші – надійністю техніки, втім більшість все ж із результатами людської діяльності, взаємовпливом людей та

людських джерел, які часто носять невизначений та непевний характер. Невизначеність пов'язана з неповнотою, недостатністю інформації щодо об'єкта, процесів, явищ, стосовно яких приймається рішення, яке очевидно пов'язане із природною обмеженістю людських можливостей щодо отримання й обробки інформації в умовах її постійної змінності. Саме тому, в реальному житті так широко поширений метод «спроб та помилок».

Окрім невизначеності та загроз необхідним атрибутом ризику є альтернативність – можливість здійснення вибору в ході здійснення дій. Відсутність можливості вибору знімає ситуацію ризику. Якщо існує загроза, але вибору немає, то ситуацію слід оцінити як дію в умовах невизначеної загрози, в стані крайньої необхідності [18].

Проведений вище аналіз поняття «ризик» дозволяє зробити висновок, що це явище дуже багатомірне та неоднозначне, володіє специфічними особливостями. Важливо усвідомлювати, що ризик ніколи не виникає, якщо в суб'єкта відсутнє бажання виконати обов'язок, отримати матеріальну або іншу вигоду. Ризик відсутній, якщо у особи, що приймає рішення, відсутні альтернативи. Дії в умовах невизначених обставин не можна вважати ризикованими. Ризик заради отримання гострих відчуттів зазвичай засуджується суспільством, але не можна відкидати, що спрямування до ризику є не лише іманентною ознакою будь-якої живої істоти, але й протягом багатьох тисячоліть служив та продовжує служити рушієм прогресу.

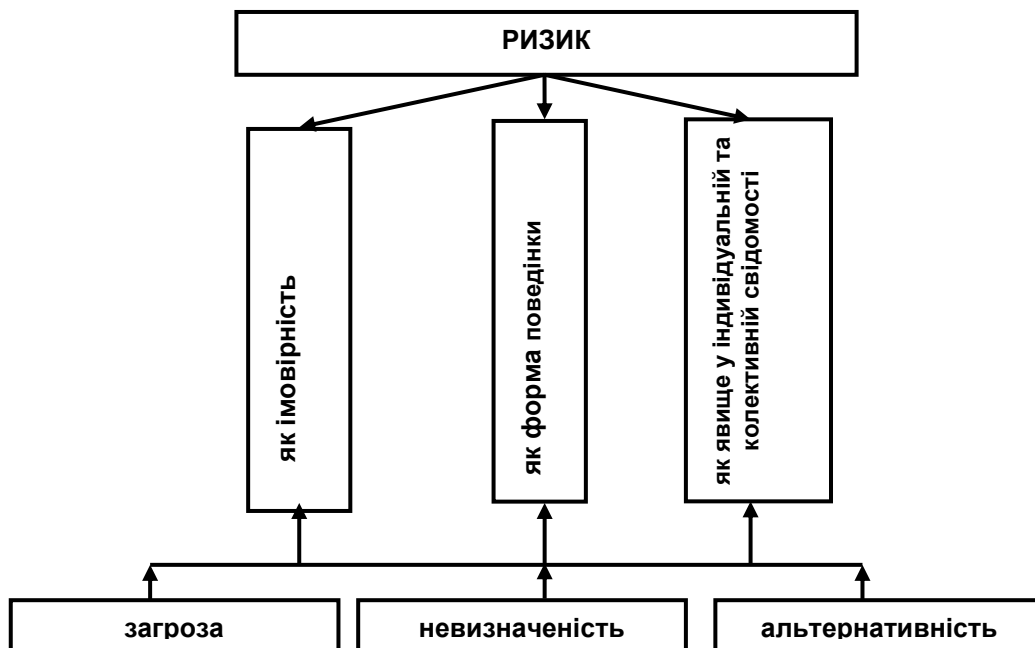

Рис. 1. Концепції ризику

Формування ризик-орієнтованого мислення – це навчання здатності аналізувати причини явищ та процесів, пов'язаних із ризиком, виявляти закономірності, що їх породжують, використовуючи набуті знання та готовність знаходити рішення з подолання небезпеки у нестандартних ситуаціях, коли немає готових рішень щодо безпечних дій. У зв'язку із цим цікаво дослідити зв'язок ризик-орієнтованого

мислення та ризик-орієнтованої компетентності. Поняття «ризик-орієнтованого мислення» як уже зазначалося вище було введено в обіг авторами останньої редакції стандарту ISO 9001:2015. Усвідомлюючи, що життя у «суспільстві ризику» [19] висуває нові вимоги в повній відповідності із ідеями акмеології [20], вони вирішили замінити поняття «життєдіяльність» на «життєтворчість». Для цього

автори стандарту виключили із нього рекомендації, норми, обмеження, замінивши все це ризик-орієнтованим мисленням. Тим самим вони надали свободу та запросили до співпраці фахівців, що забезпечують безпеку життєдіяльності у всіх її проявах (насамперед, безпеки бізнесу). Ризик-орієнтоване мислення є первинним. На його базі виникає ризик-орієнтована компетентність. Саме ризик-орієнтоване мислення входить у ризик-орієнтовану компетентність на двох її рівнях: обізнаності та сприйнятті. Відмінність ризик-орієнтованого мислення від ризик-орієнтованої компетентності полягає в тому, що мислення може набувати рис пасивного споглядання, тоді як компетентність несе на собі діяльну, активну загрузку. Отже, ризик-орієнтоване мислення та ризик-орієнтована компетентність доповнюють одна одну, знаходячись взаємно у субсидіарних стосунках.

Педагогічні умови, що покладені в основу формування ризик-орієнтованої компетентності базуються на формуванні мотивації до самовдосконалення, прагнення до професійного самоствердження тощо. Основними складовими дидактичного забезпечення процесу формування деонтологічної компетентності військовослужбовців безпеки вважаються зміст, методи і форми навчання.

Педагогічні умови і дидактичне забезпечення актуалізують процесуальний блок, який поетапно відтворює процес набуття обізнаності, сприйняття професійних цінностей та вдосконалення власних психофізичних якостей. Володіння цим комплексом засобів забезпечує набуття ризик-орієнтованого мислення та компетентності. При цьому підвищуються якість товарів та послуг у всіх їх формах, стабільність суспільства, безпека громадян і держави в цілому, стійкість щодо ризиків, зумовлених трансформацією суспільства, яке переживає перехід від постіндустріального формату до інформаційного.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших напрямків дослідження. В цілому можна констатувати, що нині в Україні рівень і якість професійної підготовки військовослужбовців знаходиться на задовільному рівні, але потребує покращення. На сьогодні система військової освіти набула практичного спрямування навчання, в освітній процес впроваджено передові методики підготовки Збройних Сил держав-членів НАТО, а також технології дистанційного навчання, заклади вищої освіти військового спрямування забезпечені сучасними методиками, втім навчально-методичне забезпечення ризик-орієнтованого спрямування потребує покращення. Також сформовано військовий резерв людських ресурсів з урахуванням набутого ризик-орієнтованого досвіду в створенні військового оперативного резерву першої черги, забезпечено ефективне функціонування системи підготовки резервістів та рекрутів.

У відповідності із сучасними уявленнями, ризик-орієнтованим мисленням та ризик-орієнтованою компетентністю повинен володіти кожен член суспільства. Втім, передусім це стосується тих, від професійної діяльності яких залежить безпека держави і суспільства [21-23].

Подальші перспективи поглиблення проблеми, що досліджується, пов'язані із диференціацією ризик-

орієнтованої компетентності військовослужбовців та будуються на принципах гендерного, вікового та професійно-психологічного поділу, поглиблення та деталізації методів психологічної підтримки процесів формування ризик-орієнтованої компетентності. Подальшого розвитку потребує проведення процедур підбору та відбору фахових кадрів, процеси удосконалення системи підготовки фахівців професій, що відзначаються підвищеним рівнем ризику.

Список використаних джерел:

1. DСТУ/ISO 31010:2013. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику: URL: <http://metrology.com.ua/download/iso-iec-ohsas-i-dr/87-eea/1062-dstu-ies-iso-31010-2013> (дата звернення: 11.12.2019).
2. ISO 31000:2018 Risk management – Guidelines. URL: <http://www.theirm.org/media/3513119/IRM-Report-ISO-31000-2018-v3.pdf> (дата звернення: 17.12.2019).
3. Типова навчальна програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності». URL: [/learn.ztu.edu.ua/mod_folder/content/bgdtyp_navch_prog_2011](http://learn.ztu.edu.ua/mod_folder/content/bgdtyp_navch_prog_2011) (дата звернення: 11.12.2019).
4. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.help/law/1556-VII/edition01.01.2019/> (дата звернення: 14.12.2019).
5. Breakwell, G. (2014). The Psychology of Risk. Cambridge: Cambridge University Press. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139061933> (дата звернення: 15.12.2019).
6. Хуторской А.В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов. Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. Москва: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. С.12-20.
7. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Перун, 2005. 1728 с.
8. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: https://plhras.ru/uplfile/root/news/archive_events/2018/ (дата звернення: 14.12.2019).
9. APA Dictionary of Psychology. URL: <https://dictionary.apa.org> (дата звернення: 14.12.2019).
10. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / упоряд.: В. Яременко, О. Сніпушко. Київ: "Аконіт", 2007. Т. 1 /А-К/. 926 с.
11. Renn O. Risk Analysis: Scope and Limitations // H. Otway, M. Peltu (eds.). Regulating Industrial Risks: Science, Hazards and Public Protection. URL: <https://www.peregrine-international.com> (дата звернення: 14.12.2019).
12. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. Москва: Мысль, 1989. 188 с.
13. Ильин Е.П. Психология риска. С.-Пет.: Питер, 2010. 430 с.
14. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний. Москва: Логос, 2010. 248 с.
15. Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1021-15> (дата звернення: 15.12.2019).
16. Рябкин В.И., Тихомиров С.Н., Баскаков В.Н. Страхование и актуарные расчеты. Москва: "Экономисть". 2006. 346 с.
17. Ситник В.Ф. Система підтримки прийняття рішень: навч. посіб. / КНЕУ. Київ, 2009. 614 с.
18. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25-26. Ст. 131.
19. Международный стандарт ISO 9001 Системы менеджмента качества – Требования. URL: <https://pqm-online.com/assets/files/pubs/translations/std/iso-9001-2015> (дата звернення: 15.12.2019).
20. Гладкова В.М., Пожарський С.Д. Основи акмеології: підр. Львів: Новий Світ, 2011. С. 298-300.
21. Бех І.Д. Становлення професіонала в сучасних соціальних умовах. *Педагогіка толерантності*. 2001. № 3-4. С. 157–162.
22. Бек У. Общество риска на пути к новому модерну. Москва: Прогресс-Традиция. 2001. 304 с.
23. Луман Н. Риск и опасность. *Отечественные записки*. 2013, №2. С. 22 – 34.

Надійшла до редколегії 29.11.2019

V. Artemov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor
National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
N. Lytvynenko, PhD in Technical Sciences, Senior Researcher
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FORMING RISK-ORIENTED COMPETENCE OF MILITARY SERVICES IN CONDITIONS OF TRANSITION TO WORLD SAFETY STANDARDS

The professional training of the modern military serviceman of the Armed Forces is an ongoing process that involves the formation of a person with high moral and business qualities, capable of qualitatively solving complex military and professional tasks in peacetime and special period. The training of military personnel is carried out against the background of global confrontation and hybrid aggression by the northern neighbor. One of the important components of the Armed Forces reform is the long-awaited reform for noncommissioned officers. It is planned to change the functionality of the sergeant corps, in essence, to form the necessary risk-oriented competencies for the sergeant, to make him an effective assistant to the middle-level commander and to create additional motivation for the citizens of Ukraine to undergo military service under a contract, which will facilitate the transition of the Armed Forces of Ukraine. However, the issue of risk-oriented competency formation for military personnel in the context of the transition to global security standards has still received little attention. The purpose of the article is to create a scientific foundation for the formation of risk-oriented competence of military personnel in the conditions of transition to the world security standards.

On the whole, it can be stated that the level and quality of professional training of military personnel in Ukraine is at a satisfactory level, but needs improvement. Today, the military education system has received practical training, the advanced training methods of the NATO Member States' Armed Forces, as well as distance learning technologies have been introduced into the educational process, military education institutions are equipped with modern methods, but educational and methodological support for the risk orientation.

According to current ideas, risk-based thinking and risk-oriented competence should be shared by every member of society. However, above all, this applies to those whose professional activity depends on the security of the state and society.

Keywords: risk-oriented competence, risk-oriented thinking, military personnel.

УДК 378.11

С. Бурий, канд. пед. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
<https://orcid.org/0000-0001-8058-5018>,
Ю. Бура, офіцер-психолог

DOI:<https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.16-20>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ СИСТЕМНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ

У статті розкриваються та науково обґрунтовуються педагогічні умови, які визначають забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх офіцерів, а саме: дидактичні, академічні, педагогічні умови в освітньому процесі вищого військового навчального закладу. Педагогічні умови в освітньому процесі управлінської підготовки військових становлять основу у формуванні високого військового професіоналізму, який має складовими: систему професійних знань і вмінь з управління підрозділом, навчання та виховання підлеглого особового складу; систему поведінкових якостей; систему морально-психологічних якостей. Теоретично обґрунтовуються управлінська культура офіцера та її практичне значення для офіцера під час виконання ним соціально значимих професійних обов'язків.

Організаційно-методичні педагогічні умови формування управлінської культури майбутніх офіцерів – це заходи освітнього процесу, які забезпечують суб'єкту поведінку курсантів, створюють сприятливі умови для них як повноцінного суб'єкта освітнього процесу. Методично-організаційні умови освітнього процесу ВВНЗ – це застосування професійно орієнтованих методик і дидактичних технологій проведення навчальних заходів, які мають методично обґрунтовано стимулювати розвиток і вдосконалення процесів мислення із урахуванням вікових особливостей, військово-професійного та управлінського досвіду, майбутніх кар'єрних перспектив і посадових компетенцій майбутніх офіцерів; забезпечення розвитку основ управлінської культури курсантів у освітній діяльності.

До організаційно-педагогічних умов формування управлінської культури майбутніх офіцерів необхідно віднести створення професійно орієнтованого навчального середовища у ВВНЗ; забезпечення міжпредметних зв'язків між навчальними дисциплінами, які створюють сприятливі організаційні умови для цілеспрямованого розвитку освітнього процесу військового навчального закладу під час підготовки офіцерів тактичного рівня.

Педагогічні умови слугують основою для опанування майбутнім офіцером тактичного рівня в процесі навчання загальнотеоретичних дисциплін професійного спрямування та основою управлінської підготовки як військового командира.

Ключові слова: управлінська культура офіцера, педагогічні умови, управлінська підготовка у вищих військових навчальних закладах.

Постановка проблеми. Проведення науково-практичного аналізу літературних джерел щодо теоретичного та практичного значення педагогічних умов для розвитку освітнього процесу вищого військового навчального закладу (далі ВВНЗ)

відповідно до світових стандартів підготовки військовослужбовців.

Випускники в процесі управлінської підготовки – це офіцери тактичного рівня, які здобудуть достатні знання та розуміння процесів планування, підготовки, ведення і

© С. Бурий, Ю. Бура, 2019

забезпечення бою загальновійськовим підрозділом (тактичною групою). Здобуті знання та розуміння дозволяють їм приймати обґрунтовані рішення в бойових умовах, вирішувати нетипові завдання, віддавати накази (розпорядження), нести відповідальність за їх виконання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У педагогічній науці аналізуються й обґрунтовуються значення рушійних сил навчального процесу для ефективного опанування навчальним матеріалом такими науковцями: М.А. Данілов, В.І. Загвязінський, Ю.К. Бабанський та інші. Теорію та значення діяльнісного підходу розкривають А.С. Виготський, А.М. Леонтьєв, А.Г. Кузнецова, В.С. Маслов, В.С. Рижикова. Модель розвитку військової освіти і управлінської культури офіцера та самі педагогічні умови ґрунтовно подаються в працях М.І. Нещадима, О.А. Прохорова, А.О. Кучерявого, О.М. Маслія, І.В. Толока, Р.В. Торчевського та багатьох інших.

Мета статті - розкрити та науково обґрунтувати педагогічні умови, які визначають забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх офіцерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування управлінської культури в процесі професійної підготовки офіцерів тактичного рівня передбачає підготовку всебічно розвинених, кваліфікованих конкурентоздатних військових фахівців, здатних виконувати типові службові обов'язки відповідно до займаної посади за військовою спеціальністю.

Ю.К. Бабанський, прагнучи визначити якісну своєрідність рушійних сил всього педагогічного процесу в цілому, а не тільки процесу навчання, як основу розглядав суперечність між вимогами пізнавального, практичного, суспільно-корисного характеру, що висувалися, і реальними можливостями їх реалізації [1].

Річ у тому, що, виходячи з положень діяльнісного підходу (О.М. Леонтьєв), виховання не може здійснюватися поза діяльністю, воно, по суті, і полягає в залученні дитини до відповідної діяльності, в ході якої і відбувається зміна особистості курсанта. Причому, якщо в звичайній діяльності розвиток особи суб'єкта виступає як побічний, супутний продукт, повністю підлеглий безпосередній меті діяльності, то у виховній діяльності результат лежить в площині вирішення протиріччя між ціллю в об'єкті (мета діяльності по „зміні природи людьми“) і ціллю в суб'єкті (мета діяльності по „зміні людей людьми“), або в іншому формулюванні – між педагогічними цілями і цілями самих курсантів [2].

На думку Кузнецової А.Г. [3], яка вважає, що після проведення аналізу великого числа робіт із системної проблематики дозволяє стверджувати, що в цей період (до середини 80-х рр.) специфіка соціальних систем реально вивчалася мало і ще менше враховувалася під час використання системного підходу до соціальних об'єктів. Тільки спеціальна робота по узагальненню розрізаних думок, яка не була ніким виконана у той час в Радянському Союзі (та і за кордоном такі роботи з'явилися лише до середини 80-х рр.), дозволяє синтезувати характеристики соціальних систем як специфічних об'єктів системного дослідження:

- процеси, що визначають характер всіх структур соціальної системи;
- багатообразних і динамічних відносин соціального явища з тими, що детермінують його суспільними макросистемами;
- нерозривну єдність об'єктивного і суб'єктивного;

- складну внутрішню структуру, в якій причинно-наслідковий зв'язок є лише одним з видів взаємозалежностей;

- здатність реагувати на процес пізнання, прогнозування і проектування системи;
- вірогідність;
- самоорганізація;
- самоврядування;
- рефлексія;
- ціннісна орієнтованість;
- цілеспрямованість;
- унікальність;
- різноманітність [3].

У психологічній теорії діяльності в рамках теоретичних поглядів А.С. Виготський [4], О.М. Леонтьєв [1] виділяють три основні види людської діяльності – трудову, ігрову й навчальну. Всі ці види тісно взаємозалежні та взаємопов'язані. Значення діяльнісного підходу аргументовано показав в своїх роботах О.М. Леонтьєв. „Для опанування досягненнями людської культури, – писав він, – кожне нове покоління повинне здійснити діяльність, аналогічну (хоча і не тотожну) тій, яка стоїть за цими досягненнями“ [1]. От чому, щоб підготувати вихованців до самостійного життя і різносторонньої діяльності, необхідно в міру можливостей залучати їх у ці види діяльності, тобто організувати повноцінну в соціальному і етичному відношенні життєдіяльність.

Спираючись на дослідження В.С. Маслова [5], можна виділити ряд структурних елементів, що характеризують суть соціокультурної підготовки як системи: визначення, усвідомлення і постановка всієї сукупності цілей і завдань соціокультурної підготовки на всіх етапах професійної підготовки офіцера-миротворця; всебічне вивчення й констатація наявного рівня соціокультурної підготовки особи на конкретному етапі життєвого і службового шляху, а також виявлення й врахування основних тенденцій цього розвитку; комплексне і творче використання системи методів, засобів, форм і прийомів соціокультурної підготовки, вибір їх оптимального співвідношення з урахуванням індивідуальних особливостей офіцера, службових умов його миротворчої діяльності; цілеспрямоване педагогічне спрямування соціокультурного самовиховання слухача-офіцера [5].

На основі результатів теоретичного узагальнення проблеми та проведення факторного аналізу Прохоров О.А. визначає педагогічні умови забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх офіцерів, а саме: *організаційні* (забезпечення відповідної матеріально-технічної бази, укомплектованість педагогічними кадрами відповідного рівня, впровадження нових форм організації навчального процесу, створення професійного середовища через міжсуб'єктну взаємодію із курсантом і потенційним замовником); *методичні* (вдосконалення науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу, функціонування системи методичної допомоги викладачам); *психолого-педагогічні* (забезпечення позитивної мотивації навчання, суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі „викладач-курсант“; індивідуалізація і диференціація навчального процесу) [6].

До педагогічних умов розвитку управлінської культури магістрів військового управління Торчевський Р.В. відносить модель розвитку управлінської культури, методику її розвитку, критерії оцінки її розвиненості [7].

Особливістю широкого застосування в системі навчального процесу ВВНЗ Нещадим М.І. відмічає: методи співпраці, діалогічної взаємодії, дослідження, проектування, моделювання, проблемного навчання; інформаційні комп'ютерні технології; планування, жорсткий контроль за навчальною діяльністю [8].

За дослідженням М.І. Нещадима, деякі автори ототожнюють ефективність з продуктивністю або результативністю діяльності, інші розглядають її з результативно-витратного погляду [8, с. 552-553].

У своєму науковому пошуку Маслій О.М. переконливо доводить, що організаційно-педагогічні умови формування офіцера як фахівця – це такі обставини і способи управління й організації їх підготовки у ВВНЗ, що спрямовують розвиток професійно важливих для означеної сфери якостей особистості на поставлену мету і, відтак, спонукають до розвитку загальної здатності встановлювати на основі системного комплексу професійних знань, умінь, досвіду, ціннісних характеристик і професійно важливих у цій сфері особистісних якостей причинно-наслідкові зв'язки та адекватно впливати на процес виконання функцій і завдань в означеній сфері військової діяльності [9].

Як ми бачимо, із проведеного вище аналізу наукових пошуків, більшість авторів стверджують, що педагогічні умови в освітньому процесі ВВНЗ є обов'язковою складовою професійного формування управлінської культури офіцера ЗСУ.

Відтак, зовнішні міжпредметні зв'язки утворюють між дисциплінами, що викладаються у ВВНЗ, і навчальним матеріалом, які курсанти засвоюють у зовнішньому військово-педагогічному середовищі: під час початкової загальновійськової підготовки, практики в установах малого і середнього бізнесу, військового стажування за фахом тощо.

Кучерявий А.О. відмічає, що молода людина хоче і може служити державі та суспільству, якщо вона патріотична, любить свою національну культуру, поважає працю представників своєї професії. Немислиме успішне служіння без якісної фізичної підготовки людини, її готовності до виконання професійних завдань, здатності гідно нести звання офіцера в принципі, тому, що в основу проектування виховної роботи повинна бути закладена саме парадигма служіння. І формування особистості майбутнього офіцера має відбуватися з позицій його підготовки до служіння [10].

Організаційно-методичні педагогічні умови формування управлінської культури майбутніх офіцерів – це заходи освітнього процесу, які забезпечують суб'єкту поведінку курсантів, створюють сприятливі умови для них як повноцінного суб'єкта освітнього процесу. Методично-організаційні умови освітнього процесу ВВНЗ – це застосування професійно орієнтованих методик і дидактичних технологій проведення навчальних заходів, які мають методично обґрунтовано стимулювати розвиток і вдосконалення процесів мислення із урахуванням вікових особливостей, військово-професійного та управлінського досвіду, майбутніх кар'єрних перспектив і посадових компетенцій майбутніх офіцерів; забезпечення розвитку основ управлінської культури курсантів у освітній діяльності [11].

Під організаційно-педагогічними умовами вважаються фактори, які забезпечують ефективність

організації навчального процесу. Формування управлінської культури офіцера було забезпечено впровадженням організаційно-педагогічних умов такого процесу. До організаційно-педагогічних умов відносяться: забезпечення професійної мотивації майбутніх офіцерів; орієнтація підготовки на основі професіо- і психограми офіцера (фрагмент управлінської культури); використання інформаційного середовища навчального закладу; впровадження інтерактивних методів для формування управлінської культури майбутніх офіцерів.

Педагогічні умови при управлінській підготовці майбутніх офіцерів виконують одночасно перетворюючу та управляючу функції. Педагогічні умови в змісті управлінської підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ розглядаються як єдність знань, навичок та вмінь, досвіду творчої управлінської діяльності військового командира і емоційно-ціннісних відношень в освітньому процесі військового навчального закладу. Взаємодія цих складових не протирічить лінійності освітнього процесу.

Дидактичні педагогічні умови у управлінській підготовці офіцерів тактичного рівня – це здібності викладача передавати курсантам навчальний матеріал доступно, зрозуміло, викликати активну самостійну думку, організовувати самостійну діяльність курсантів, керувати пізнавальною активністю. В основі цих здібностей лежить постійна установка на врахування психології курсантів, рівня їх розвитку, можливостей тощо. Конкретно ці педагогічні здібності проявляються у процесі використання методів передачі знань, організації опанування знань, навичок та умінь, забезпеченні розвитку особистості, перевірки, контролю, оцінюванні результатів навчання.

Академічні педагогічні умови під час управлінської підготовки офіцерів тактичного рівня є – здібності до галузі науки, що є предметом викладання. Викладач добре знає навчальний предмет, досконало, глибоко володіє матеріалом, має до нього великий пізнавальний інтерес, проводить науково-дослідницьку та методичну роботу. Він постійно знайомиться з новими досягненнями у своїй галузі, а також у суміжних науках.

Також педагогічні умови ґрунтуються на застосуванні інтерактивних методів навчання. Інтерактивні методи навчання передбачають суттєві зміни методики підготовки офіцерів. Навчальний процес стає більш активним і продуктивним. Інтерактивне навчання передбачає використання таких методів навчання: рольові і ділові ігри, „мозкова атака“, круглий стіл, тренінги, метод проектів, використання професійних ситуацій. Ці методи ефективно сприяють формуванню професійних умінь і навичок, створюють атмосферу співробітництва, забезпечують мотивацію навчального процесу [12].

Одним із дидактичного наповнення системи управлінської підготовки майбутніх офіцерів тактичного рівня є інтерактивні методи навчання, серед яких виділяють «Мозковий штурм». При мозковому штурмі курсанти вільно висловлюють свої думки, не хвилюючись, що відповіді можуть бути невірними. «Мозковий штурм» спонукає у курсантів виявляти творчість, розвиває вміння швидко аналізувати ситуацію. За короткий термін (до 3 хв) вдається зібрати велику кількість ідей. На завершальному етапі цієї вправи зібрані ідеї усіма учасниками семінарського

заняття як викладачем, так і курсантам на рівних: систематизуються, аналізуються, обговорюються та відкидаються абсурдні. Пропозиції щодо вирішення проблеми зберігаються протягом заняття і використовуються як опорний конспект під час узагальнення і систематизації вивченого матеріалу [13].

Необхідність створення інформаційного середовища в навчальному закладі пояснюється низкою причин: інформатизація військової освіти, інформаційна культура, яка є складовою управлінської культури майбутнього офіцера.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Педагогічні умови під час управлінської підготовки майбутніх офіцерів виконують одночасно перетворюючу та управляючу функції. Педагогічні умови в змісті управлінської підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ розглядаються як єдність знань, навичок та вмінь, досвіду творчої управлінської діяльності військового командира і емоційно-ціннісних відношень в освітньому процесі військового навчального закладу.

Дидактичні, академічні, організаційно-педагогічні умови формування управлінської культури офіцера складаються із факторів, які забезпечують ефективність організації навчального процесу. Їх ефективне впровадження було забезпечене інноваційно педагогічними технологіями, враховано цілі, завдання, принципи та специфіку сформованої управлінської культури офіцера. Забезпечення міжпредметних зв'язків між навчальними дисциплінами, які створюють сприятливі організаційні та педагогічні умови для цілеспрямованого розвитку управлінської культури майбутніх офіцерів.

Майбутній офіцер в процесі навчання у ВВНЗ повинен оволодіти загальнотеоретичними основами дисциплін, які необхідні для їх управлінської підготовки, науково-методичними та організаційно-педагогічними уміннями.

Список використаних джерел:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект. – М.: Педагогика, 1977. – 254 с.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
3. Кузнецова А.Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике: Монография / А.Г. Кузнецова // – Хабаровск: Изд-во: ХК ИППК ПК, 2001. – 152с.
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский; под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1994. – 479 с.
5. Маслов В.С. Теория і практика культурологічної підготовки слухачів і курсантів: Монографія. – К.: Логос, 1997. – 174 с.
6. Прохоров О. А. Экспериментальна перевірка педагогічних умов та технології готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності на засадах педагогічного менеджменту / О. А. Прохоров // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: ВІКНУ, 2010. – Вип. № 27. – С.322- 332.
7. Торчевський Р.В. Модель розвитку управлінської культури майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти / Р.В.Торчевський// Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – Вип. 3(28). – С.124-129.

8. Нецадим І.М. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: Монографія / І.М. Нецадим//. – К., 2003.- 766 с.

9. Маслій О.М. Формування фахової компетентності майбутніх офіцерів тилу у сфері військово-економічної логістики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / О.М. Маслій. – Хмельницький, 2011. – 20, [1] с.

10. Кучерявий А.О. Служіння офіцера як чинник проектування виховної роботи у навчальних закладах військового типу / А.О. Кучерявий // Вісник Черкаського університету: педагогічні науки. – Вип. №14, 2016 р. – С. 53-60.

11. Ягупов В.В. Військова дидактика: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2000. – 400с.

12. Рижиков В.С. Методика впровадження дидактичних та рольових ігор в освітній процес військової освіти як практика прийняття рішень в умовах обстановки наближеної до бойової /В. Рижиков, К. Горячева// Молодь і ринок - Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. №5 (160) травень, 2018. – С.26 – 32.

13. Рижиков В.С. Методика використання «мозкового штурму» на семінарських заняттях в професійній підготовці у вищих військових навчальних закладах (ввнз) / В.Рижиков, //Молодь і ринок. - Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. №8 (163) серпень 2018. – С.32 – 38.

Reference:

1. Babanskiy Yu.K. Optimization of the learning process: a general didactic aspect. - M.: Pedagogy, 1977. - 254 p.
2. Leont'ev AN Activity, consciousness, personality / AN. Leontiev. - M.: Politizdat, 1977. - 304 p.
3. Kuznetsova AG Development of methodology of systematic approach in domestic pedagogy: Monograph / A.A. Kuznetsova // - Khabarovsk: Publisher: HC IPPK PC, 2001. - 152p.
4. Vygotsky LS Pedagogical psychology / LS. Vygotsky; ed. V.V. David. - M.: Pedagogy, 1994. - 479 p.
5. Maslov VS Theory and practice of cultural preparation of students and cadets: Monograph. - K.: Logos, 1997. - 174 p.
6. Prokhorov OA Experimental verification of pedagogical conditions and the technology of future officers' readiness for professional activity on the principles of pedagogical management / OA Prokhorov // Collection of scientific works of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv. - K.: WINDOWS, 2010. - Iss. No. 27. - P.322- 332.
7. Torchevsky RV Model of development of the management culture of future masters of military management in the system of postgraduate education / RV Torchevsky // Bulletin of the National University of Defense of Ukraine. - 2012. - Vp. 3 (28). - P.124-129.
8. Neschadim IM Military Education of Ukraine: History, Theory, Methodology, Practice: Monograph / I.M. Merciful // . - K., 2003.- 766 p.
9. Masliy OM Formation of the professional competence of future logistics officers in the field of military and economic logistics: author. diss. for the sciences. degree of Cand. ped. Sciences: Special. 13.00.04 "Theory and methodology of vocational education" / OM. Oils. - Khmelnitsky, 2011. - 20, [1] p.
10. Kucheryavy AA Service officer as a factor in the design of educational work in educational institutions of military type / AA. Curly // Bulletin of the Cherkasy University: pedagogical sciences. - No. No. 14, 2016 - pp. 53-60.
11. Yagupov VV Military Didactics: A Tutorial. - K.: Kyiv University Publishing and Printing Center. 2000 - 400s.
12. Ryzhikov VS Methods of introduction of didactic and role-playing games in the educational process of military education as a practice of decision-making in a situation close to combat / V. Ryzhikov, K. Goryacheva // Youth and Market - Drohobych, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. No. 5 (160) May 2018 - P.26 - 32.
13. Ryzhikov VS Methods of using "brainstorming" at seminars in vocational training at higher military educational establishments (higher educational establishments) / V. Ryzhikov, // Youth and the market - Drohobych, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. No. 8 (163), August 2018 - P.32 - 38.

Надійшла до редколегії 29.10.2019

S. Buryy, PhD in Pedagogical Sciences
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
<https://orcid.org/0000-0001-8058-5018>,
 Yu. Bura, Psychologist Officer

PEDAGOGICAL CONDITIONS IN PROVIDING THE QUALITY OF SYSTEM MANAGEMENT TRAINING OF FUTURE TACTICAL LEVEL OFFICERS

The article reveals and substantiates the pedagogical conditions that determine the providing quality professional training of future officers, namely: didactic, academic pedagogical conditions in the educational process of higher military educational institution. Pedagogical conditions in the educational process of military management training form the basis in the formation of high military professionalism, which has the following components: system of professional knowledge and skills in the management of the unit, education and training of subordinate personnel; system of behavior qualities; system of moral and psychological qualities. The management culture of the officer and its practical importance for the officer in fulfilling the socially important professional duties are theoretically substantiated in the article.

Organizational and methodological pedagogical conditions of the formation of management culture of future officers are measures of the educational process that ensure the subjective behavior of cadets, create favorable conditions for them as a full-fledged subject of the educational process. Methodological and organizational conditions of the educational process of higher military educational institution are the use of professionally oriented methods and didactic technologies of educational activities, which have a methodological reason to stimulate the development and improvement of thinking processes taking into account the age peculiarities, military-professional and management experience, future career prospects and job competencies of future officers; ensuring the development of the bases of management culture of cadets in educational activity.

The organizational and pedagogical conditions of the formation of management culture of future officers include the creation of a professionally oriented learning environment in higher military educational institution; providing cross-curricular links between the disciplines that create favorable organizational conditions for the purposeful development of the educational process of military educational institution in the training of tactical level officers.

Pedagogical conditions are the basis for mastering professional general theoretical disciplines by a future officer of the tactical level in education and the basis of management training as a military commander.

Keywords: management culture of the officer, pedagogical conditions, management training in higher military educational institutions.

УДК 159.8

I. Вановська, канд. істор. наук, доц.
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.20-25>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТАНУ ТА РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена визначенню особливостей історичної герменевтики, розвитку поняття «розуміння» в рамках педагогічного герменевтичного методу; показано нерозривний зв'язок теорії розуміння та герменевтики; прослідковано шлях становлення герменевтики як напрямку історії та розглянуто бачення розуміння різними дослідниками. порушено питання доцільності розширення традиційних засобів і методик історичної науки за рахунок герменевтики. Застосовано такий герменевтичний арсенал, як увага до історичного тексту, розкриття його сенсу (явного та прихованого), використання практичних герменевтичних знань у процесі дослідження еволюції історичної герменевтики, розглянуто педагогічні умови та технології, які забезпечують це розуміння. Наведено роль педагогічної культури викладачів, як основного чинника розуміння. Розглянуто взаємозв'язок між освітою, особистістю та соціокультурним середовищем, та його вплив на процеси розуміння.

Проведений огляд забезпечує можливість дійти висновку про те, що процес розуміння є комплексною методологічною проблемою, яка з різних сторін досліджується герменевтикою, педагогікою, семіотикою, історією, психологією, соціологією та іншими науками. При цьому завдання полягає не у протиставленні усіх цих методів та підходів, а в їх розумному поєднанні та доповненні, щоб отримати як найточніше, повне та всебічне уявлення про різноманітні аспекти проблеми розуміння. Глибокі трансформації, що відбулися та відбуваються в сучасному суспільстві, поставили науку, і історію зокрема, перед очевидним фактом переосмислення значного кола питань, висунутих потребами сьогодення, нового стану соціально-економічних та соціально-культурних стосунків.

Ключові слова: герменевтика, розуміння, історична герменевтика, документ, тлумачення, історичні джерела, інтерпретація, пояснення, мова, текст, сенс.

Постановка проблеми. Проблема розуміння як міждисциплінарна виявляється надзвичайно складним феноменом, який важко піддається аналізу. Процес розуміння є комплексною методологічною проблемою, яка з різних сторін досліджується рядом наук, в тому числі історичною герменевтикою. При цьому завдання полягає в отриманні як найточнішого, повного та всебічного уявлення про різноманітні аспекти проблеми розуміння. Зазначена проблема набуває особливої актуальності останнім часом, оскільки глибокі

трансформації, що відбуваються в сучасному суспільстві, поставили науку, і історію зокрема, перед очевидним фактом переосмислення значного кола питань, висунутих потребами сьогодення.

На сьогодні в Україні відсутня системна увага до історичної герменевтичної науки. Проте, раніше проблемам сутності та значенням не тільки терміну, але й змісту присвячувалась невелика кількість доробків. Численні проблеми, поставлені в рамках історичної герменевтики, є актуальними та, безумовно,

мають значення для сучасної педагогічної науки та історії зокрема. Методи історичної герменевтики застосовуються насамперед в джерелознавстві, під час прочитання та інтерпретації нарративних джерел, особливо середньовічних. Без проведення відповідних досліджень неможливо довіряти інформації, яка в них міститься і наше дослідження сприяє розвитку цього розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні філософські праці із зазначеного вчення досліджували Е. Бетті, В. Дільтей, Г. Гадамер, М. Гайдеггер, М. Каган, П. Рікер, Ф. Шлейєрмахер та інші. Історичний аналіз розвитку герменевтичних ідей із позиції відповідних підходів досліджували О. А. Потебня (філологічний), Л. А. Маркова (теологічний), П. Рікер (психоаналітичний), Г. Альберт (джерелографічний), Т. О. Шевченко (історіографічний), В. М. Мейзерський (середньовічна інтерпретація), Т. М. Дудаш (правовий).

Українська герменевтика пов'язана з іменами Г. Сковороди, П. Юркевича, О. Потебні, І. Франка, Д. Чижевського, І. Мірчука, О. Кульчицького. Над герменевтичною проблематикою працюють Н. Ванда [1], Т. Возняк, І. Фізер, Л. Ушкалов, С. Кошарний, П. Іванишин, О. Юркевич [11], В. Цибулько, О. Пономарьов [6,7], В. Медвідь, Є. Пашковський, О. Баган та інші.

Мета статті. Дослідити шлях становлення теорії розуміння в рамках історичної герменевтики в її педагогічному аспекті та розглянути бачення теорії розуміння різними дослідниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська вища школа з особливою гостротою відчуває потребу в інноваційних педагогічних технологіях, оскільки її місія полягає у підготовці фахівців для майбутнього. Їх характерних деталей ми не можемо знати в принципі і лише досить приблизно намагаємося вгадати розмиті контури, аналізуючи провідні тенденції розвитку сучасної науки.

Новітня концепція освіти породжує завдання освіти з прищепленням майстерності, бажання і глибокого усвідомлення потреби у постійному самонавчанні, самовихованні й самовдосконаленні людини протягом всього життя. Для цього необхідно сформувати ціннісне сприйняття знань і освіти як можливості їх отримувати. Однак через динамічний характер сучасного буття фахівцям повинне бути притаманне уважно-критичне ставлення до рівня отримуваних знань і здатність критично оцінювати своє розуміння.

Нині становлення та розвиток «розуміння» нерозривно пов'язані зі становленням та розвитком герменевтики. Для цього філософсько - історичного напрямку саме категорія розуміння стала центральною, навколо якої сконцентрувалася увага всіх її представників. Незаперечною заслугою герменевтики, насамперед, є виокремлення розуміння як проблеми. Саме герменевтика виявила комплексний характер проблеми розуміння, вказала на глибинний зв'язок розуміння та мови, ціннісних установок особистості, архетипів культури [1, с. 82].

Своїми витоками проблема правильного розуміння та тлумачення сягає часів, коли люди ще не знали писемності, але спілкування різномовних племен і народів зумовлювало необхідність їх спілкування. Культура розуміння складалася впродовж історії шляхом формування естетично визначених об'єктів, що своїми якостями виокремлювались із повсякденності, а отже, і процес спілкування з ними потребував

відповідного налаштування психіки – піднесення почуттів до рівня, на якому вони здатні адекватно реагувати на об'єкт. Таку функцію виконували в ранніх культурах ритуали шанування, схвалення, подяки, де міра відношення визначалася мірою цінності об'єкта шанування. Ритуали виривали людину із звичного ритму життя, вимагаючи налаштування на повноцінну взаємодію з предметом. Відтак поняття «розуміння» набуває якісної визначеності як явище творення ситуації обміну небайдужістю. Здатність чути та розуміти істину усвідомлюється як вищий дарунок, яким володіють лише обрані. Звідси особливий суспільний статус жерців, шаманів тощо як посередників між богами та людьми [8, с. 224].

З часів античності і до наших днів герменевтика пройшла тривалий та складний шлях, отримала визнання в різних сферах науки. В цьому плані історія герменевтики є багатим джерелом для будь-якого дослідження, пов'язаного з проблемою розуміння, оскільки саме в ньому найповніше втілюються складність та багатоаспектність цієї проблеми, а також неможливість її розв'язання з точки зору якоїсь єдиної методології, єдино правильного підходу [5, с.14]. З древніх часів герменевтику розглядали як допоміжне знання про способи переважно алегоричного тлумачення міфічних та поетичних творів. Отже, потреба в «культувації тлумачення» виникла тоді, коли нашарування багатомірової культури стародавнього світу ускладнили безпосереднє розуміння текстів, що правила за взірцем. Тому не дивно, що герменевтика почала свій розвиток у тісному зв'язку з граматику як наукою про правильне написання, читання і мовлення.

Стосовно походження і смислу самого слова «герменевтика» існують дві основних версії. За першою з них цей термін походить від грецького «*Hermeuo*» — пояснюю, тлумачу і стосується мистецтва тлумачення текстів, вивченні літературних творів і пов'язаних з ними історичних даних, що допомагає розкрити внутрішній глибинний зміст певного історичного тексту [4]. Спочатку герменевтика дійсно виникла і потім розвивалася виключно як практичне мистецтво і як теорія розуміння і тлумачення релігійних, історичних, художніх та інших текстів, переважно давніх авторів, як певна сукупність відповідних принципів і правил, що допомагали долати труднощі їх розуміння.

За другою версією це слово походить від імені давньогрецького бога Гермеса, сина Зевса і Майї, який був посередником між Зевсом і людьми, між земним і підземним світами, покровителем мандрівників, магів, торговців і навіть злодіїв. І ця його посередницька роль стала підставою для назви філософського вчення про феномен розуміння взагалі. До того ж, Гермес вважався також ще й винахідником писемності. Серед рис і якостей, які давні греки приписували Гермесові, в етимології слова «герменевтика» були відображені дві: його уміння тлумачити волю богів та винахід ним знакових повідомлень. От чому герменевтика часто вважається мистецтвом розуміння і тлумачення текстів як певних знакових систем [2].

Саме в такому розумінні як мистецтва розшифрування божественних послань людям, цей термін широко використовував Платон. Його учень Аристотель узагальнив відомі на той час граматики й логічні правила тлумачення текстів, навіть написав спеціальну роботу «Про тлумачення».

Проблема розуміння тих чи інших текстів та усних повідомлень – історичних, художніх, юридичних,

релігійних тощо привертала увагу і активно вивчалась у давні часи. Як підкреслює В.І. Чуєшов, «найближчі нащадки Гомера і Солона, стикаючись з незрозумілістю мови своїх великих земляків, змушені були замислюватися про роль розуміння і витлумачення в культурному житті взагалі. Подібні завдання розв'язували також еллінські перекладачі і їхні колеги - варвари, що прагнули якомога більш точно передати смисл чужого і висловленого іноземною мовою власного слова. Окремо в аналізованій низці труднощів розуміння стояли проблеми, що виникали в процесі розшифрування людьми смислу «повідомлень» богів» [11, с. 12].

Еллінізм надав герменевтиці новий поштовх тоді, коли виникли проблеми поширення серед різних народів грецької мови і культури, і засвоєння грецької культурою інших культур. Центром герменевтики стає Олександрія, де в III-II ст. до н.е. на грецьку мову був переведений Старий Завіт (Сентуагінта).

З цього моменту герменевтика ототожнюється з екзегетикою - тлумаченням тексту Святого Письма (раніше термін додавався до тлумачення поем Гомера). Виникли дві течії: апологісти, які вважали можливим під час перекладу Біблії тлумачити її алегорично, і аномалісти, які наповняли на «дослівному тлумаченні» священного тексту. Філон Олександрійський створив метод аллегорези, тобто алегоричного тлумачення, при якому в тексті розрізняли два види сенсу: буквальный (історичний, плотський) і алегоричний (алегоричний, вічний, духовний) [3, с. 9].

Особливий імпульс герменевтика отримала у зв'язку з діяльністю Аврелія Августина в контексті його тлумачення Святого Письма. У період Реформації і Просвітництва герменевтика стала ключем до переосмислення теології, розумілася як одна з гілок людського знання. Вона була жорстко пов'язаною із соціальною практикою, що вимагала нових принципів тлумачення біблійних текстів відповідно до нових соціальних потреб [3, с. 9].

Класичний етап розвитку герменевтики пов'язують із Ф. Шлейєрмахером. Фрідріх Шлейєрмахер (1769-1834) обґрунтував герменевтику як загальну теорію інтерпретацій, універсальне «мистецтво розуміння», яке застосовується у всіх галузях гуманітарного знання. На думку цього філософа, герменевтика – мистецтво «вживання» в текст і розуміння його значення «краще, ніж його автор», безвідносно до того, про які тексти йде мова – «сакральні», «класичні» або просто «авторитетні». Герменевтика, за визначенням Ф. Шлейєрмахера, – це вчення про «взаємозв'язок правил розуміння» [10, с. 20]. Великий філософ додержувався думки про те, що герменевтика повинна мати справу лише зі словом, оскільки печатки, монети, витвори пластичного мистецтва, сні, які раніше теж вважались предметами герменевтики - не мають мовної форми, розуміння якої є попередньою умовою справжньої інтерпретації. Герменевтика, за його думкою, має бути органом тлумачення, що дозволяє дійти розуміння змісту будь-якого тексту, якщо він має правильну граматичну форму і дійсно відображає ідеї, які були предметом авторської думки або надбанням епохи, якій належить текст [1].

На відміну від Шлейєрмахера, великий філософ Дільтей намагався уникнути надмірного психологізму, наголошуючи на об'єктивно-історичному змісті «духу»,

який становить предмет гуманітарних наук (наук, що розуміють). Дільтей використовує термін «науки про дух» (вперше термін «Geisteswissenschaften» знаходимо у Й.А. Вербера в 1824 р.), щоб підкреслити необхідність методологічного обґрунтування відмінності розуміння від пояснення, адже останнє послуговується методами історичних, точних і природничих наук [7].

За Дільтеєм, «науки про дух» мають справу з індивідуальним, що в коловороті переживання - виявлення - розуміння є такою «внутрішньою» реальністю, яка узагальнюється і стає предметом розуміння завдяки мові та іншим історичним складовим «об'єктивного духу» (термін, запозичений у Гегеля). Отже, протилежно до «зовнішньої» реальності природи, «внутрішній» зміст індивідуального життя виявляється і стає зрозумілим для інших внаслідок особливого зв'язку переживання і мови [7], що дозволяє зустрітися життю автора з життям інтерпретатора. Звідси гасло Дільтея: «Життя пізнається життям», тобто той, хто пізнає, одночасно належить до того, що він пізнає.

Дільтей переніс герменевтичний метод на історичне пізнання. Його індивідуальність багато в чому продукт історичних умов. Тому принципове питання, яким чином досвід людини і його здатність до пізнання можуть піднятися до рівня історичного досвіду, досягти з ним адекватності.

Тут Дільтей був прихильником думки, яку застосовував Дройзен, що до романтичної герменевтики, інструментом пізнання якої служило співпереживання. Дільтей розумів обмеженість цього підходу і визнавав необхідність наступного кроку - осягнення історичного взаємозв'язку явищ, що не перетинаються і не випробовуються ніким. Однак він не зміг чітко сформулювати, яким чином цей перехід можливий в рамках герменевтики.

Як спроби вирішення цієї проблеми вчений обґрунтував концепцію про структуру, яка вибудовує власну єдність, виходячи з іманентної суті. Це дозволило аргументувати відому тезу про те, що час можна зрозуміти тільки виходячи з нього самого і не прикладаючи до нього мірки чужої йому сучасності. Вихід із ситуації, коли ми віддалені від минулого десятками століть і осягнення його особливостей ускладнене, Дільтей вважав дуже легко досяжним. Він виходив з принципу, що сама можливість розуміння випливає з однорідності людської природи: люди в усі часи були однаковими, а отже, через самопізнання і співпереживання ми можемо досягти адекватності розуміння на тому ж рівні, що і люди далекого минулого [1].

Однак базове для Дільтея визнання історичної реальності протилежною природничій реальності дозволяє звинуватити його в релятивізмі. Ми не можемо погодитися з тим, що гасло: «Знання іманентне життю» слід розуміти так, що ми не здатні вивільнити знання про цілі життя та природу з потоку індивідуального життя. Авжеж, питання про релятивізм виникає будь-де, якщо дотримуватися, як це ми і бачимо у Дільтея, ідеї про зразкову об'єктивність природничого знання [9].

В історичній сфері герменевтика дістала розвиток завдяки роботам Х.-Г. Гадамера, що вказав на спільність історичного, теологічного, філологічного і юридичного аспектів у герменевтиці.

У XVIII-XIX ст. сфера використання герменевтики розширюється, тепер вона трактується як теорія

розуміння будь-якого тексту. Важливий крок до цього був зроблений Йоганном Хладеніуса, який в 1742 р. випустив в Лейпцизі книгу «Введення до правильного тлумачення розумних промов і текстів», і Георгом Фрідріхом Майером, який опублікував в 1757 р. в Галле трактат: «Досвід загальної мистецтва тлумачення». З цього моменту герменевтика стає загальною теорією тлумачення знаків і текстів. Зокрема, Август Бек виділяв в герменевтиці чотири складові частини: 1) граматичну - встановлення сенсу кожного елемента мови; 2) історичну - тлумачення різного роду темних і алегоричних фрагментів пам'ятника; 3) індивідуальну - відтворення вигляду автора на основі його твору; 4) генетичну - визначення ставлення досліджуваного тексту до літературних жанрів і видів [6, с. 36].

У наступні часи виникають герменевтичні пояснення до тлумачення Святого Письма і спроби систематизації засобів, що уможливають і полегшують читання класичної історичної, релігійної та юридичної літератури.

Отже, у традиційному розумінні герменевтика є канонічною наукою, яка займається правилами, що забезпечують справжнє розуміння тексту чи іншого прояву людської або Божої думки. Так, до об'єкта герменевтики у стародавні часи належали: а) письмові тексти; б) дії людей, Бога чи богів; в) артефакти, тобто речовинні вияви культури (у тому числі витвори мистецтва).

Великий вплив на різноманітні герменевтичні напрями справили дослідження А.Н. Уайтхеда. На його думку, розуміння може бути досягнуте двома способами:

1. Якщо стан справ, який ми розуміємо, є складним, його можна розуміти, розглядаючи окремо складові його фактори, синтез яких дає нам повну картину – це внутрішнє розуміння;

2. Якщо стан справ ми розуміємо як ціле безпосередньо, без проміжних ступенів аналізу та незалежно від того, доступне воно аналізу чи ні – це зовнішнє розуміння. Обидва вони знаходяться у взаємозв'язку, передбачають один одного: перший спосіб пояснює стан справ як наслідок узагальнення, інтеграції знання про частини цілого, а другий – як каузальний фактор. Таке трактування розуміння, за задумом Уайтхеда, повинне було прояснити проблему співвідношення герменевтики та науки [6, с.38].

Для феномену розуміння цілком справедливим уявляється й широко відоме висловлення Сократа стосовно знання: якщо представити чиїсь наявні знання у вигляді кола, то саме коло означає межу між знанням і незнанням. Те ж саме має місце і стосовно розуміння: чим більше людина розуміє, тим більшою є межа її незнання. Ця межа і визначає близькість і обмеженість нашого розуміння світу. І чим глибше ми його починаємо розуміти, тим сильніше відчуваємо умовність і обмеженість цього розуміння і тим більше розуміємо, що ми багато чого не розуміємо.

До здобутків перших інтерпретаторів сакральних (священних) творів в межах класичної герменевтики можна віднести: 1) виявлення, що таке смисл і виявлення різних смислів у Біблії: буквальный, алегоричний, моральний, аналогічний тощо (Оріген, Ієронім, Григорій Великий, Блаженний Августин, Бонавентура, Тома Аквінський та ін.); 2) вчення про знаки у Блаженного Августина; 3) тлумачення текстів у юридичній герменевтиці Гроція; 4) розробка герменевтичних прийомів у рамках протестантської

теології (М. Лютер, Ж. Кальвін, ДЖ. Занчі, В. Перкінс); 5) перші визначення герменевтичного кола (розуміння частини, виходячи із контексту цілого, і навпаки) у Флація Іллірійця; 6) заснування граматичної історичної школи Землером; 7) дослідження природи знака, а також вихід на філософію мови у Вольфа та Хладеніуса; 8) історико-філологічна інтерпретація та завдання герменевтики (розуміння) і пояснення (експлікація), сформульовані Ернесті [12].

Короткий психологічний словник Л.А. Карпенко визначає розуміння як «спроможність осягнути смисл і значення чого-небудь і досягнутий завдяки цьому результат». Зазначаючи, що розуміння вивчається широким колом гуманітарних дисциплін (психологія, філософія, історія, соціологія, літературознавство тощо), автор підкреслює, що розуміння не слід ототожнювати із знанням, тобто здібністю людини засвоювати і відтворювати суму відомостей, в правильності яких у неї немає сумнівів. Тим більш, що можливе знання без розуміння і розуміння без знання («безпосередній розсуд») [8, с. 250-251].

В Українському педагогічному словнику С.У. Гончаренко визначає розуміння як «мислительний процес, спрямований на виявлення (з'ясування) істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ і подій дійсності». Підкреслюється, що «фізіологічною основою розуміння є складна аналітико-синтетична діяльність мозку, актуалізація минулих умовних зв'язків, утворення нових тимчасових зв'язків та встановлення їхньої значущості. Розуміння досягається на основі знань і вмінь, здобутих у попередньому досвіді. Розуміння належить до сфери інтелекту, однак міцно спирається на емпіричний досвід. Увесь процес навчання підростаючих поколінь ґрунтується на формуванні розуміння, поглибленні й уточненні його. Реалізується розуміння головним чином через мову і мовлення, а також через певні жести, міміку, знаки, дії» [8, с. 289].

У психолого-педагогічному словнику В.А. Мижерикова розуміння вже трактується як «вид мислення: проникнення у сутність феномена шляхом встановлення між його елементами зв'язків, що відображаються системою понять. Результат розуміння - елементарна теорія цього феномену. При розумінні об'єкта, що сприймається безпосередньо (першосигнально), особистість зіставляє судження про нього зі своїм суб'єктивним тезаурусом». Окремо зазначається, що «процес розуміння мовлення залежить від форм мовленнєвого спілкування» [8, с. 347-348].

Суб'єктивні обмеження розуміння зумовлені особистісними якостями й характеристиками самого суб'єкта пізнання - недостатнім рівнем його знань, його психологічними рисами чи моральними переконаннями тощо, нарешті, просто відсутністю у нього інтересу, а отже й будь-якого бажання зрозуміти щось таке, що водночас цікавить інших людей, викликає у них бажання осягнути його смисл і сутність.

Психологи вважають явище розуміння своєрідним суб'єктивним відчуттям, тоді як соціальна філософія акцентує увагу на його суспільній природі. Адже в процесі спільної діяльності й особливо при спілкуванні люди обмінюються інформацією, в тому числі й своїм суто індивідуальним розумінням того чи іншого об'єкта чи явища. Можливі істотні відмінності у їх розумінні зумовлені різними системами світосприйняття, світорозуміння і світоуявлення. Спілкування може

допомогти людям узгодити різні розуміння при бажанні досягти такого узгодження, а може й не привести до узгодження через те, що майже кожна людина часто вважає своє власне розуміння єдиною вірною і відстоює його, навіть не прагнучи вникнути в аргументи партнерів [11, с. 202].

Сучасними дослідниками в цілому також визнається, що «герменевтичний феномен» не є методом пізнання у його філософському розумінні, що герменевтика не забезпечує успіх у відкритті як епістемологія, але й при цьому відкриває межі раціональності через розкриття обмеження розуміння людини обраних нею способів діяльності та власне себе.

Надзвичайно важливого значення положення герменевтики набувають також в педагогічній теорії та в освітній практиці, де істотно зростання обсягів науково-технічних знань та їх ускладнення особливо гостро ставлять проблему їх розуміння, в тому числі й через належну інтерпретацію.

Оскільки сучасна людина визначальною мірою пізнає світ в системі освіти, глибина і характер його розуміння істотно залежить від цілей, змісту і організації навчально-пізнавальної діяльності учнів і студентів та від розуміння її цілей педагогами, від їх загальної і професійної культури.

Тому процес формування і поглиблення розуміння нового навчального матеріалу учнями і студентами в системі освіти звичайно проходить досить складно, повільно і викликає у багатьох з них неабиякі труднощі. Це зумовлено тим, що їм при цьому доводиться відмовлятися від вже звичного і зручного розуміння раніше відомого, узгоджувати його з розуміннями педагогів як певними моделями об'єктів і явищ, що вивчаються. Освітянам доводиться приймати ці моделі й вибудовувати на їх основі розуміння структури певної сфери пізнання, приймати мову її опису не просто як нову знакову систему, а як засіб подальшого розуміння [3, с. 511].

На жаль, досить тривалий час в педагогічній теорії і освітній практиці розуміння не вважалось основною метою навчання і виховання. Їхні ж цілі зводились спочатку до формування у вихованців віри в те, що їм говорилося, а пізніше - до запам'ятовування певної інформації та її відтворення в потрібних випадках. Сьогодні ж, у зв'язку з істотним ускладненням змісту і характеру людського буття, лавиноподібним зростанням обсягів знань і прискоренням науково-технічного і соціального прогресу, без належного розуміння сутності речей і явищ, з якими доводиться стикатися сучасній людині, успішне життя і діяльність та самореалізація її практично унеможливаються. Ця обставина не тільки підвищує необхідність поглибленого дослідження самого феномену розуміння, а й вимагає пошуку ефективних шляхів і педагогічних технологій для забезпечення глибокого розуміння учнями і студентами навчального матеріалу як моделі відображення дійсності [3, с. 517].

Взагалі важко знайти більш складний об'єкт для його розуміння, ніж саме розуміння. Виступаючи суб'єктивним переживанням людини в процесі її розумової діяльності, іноді досить сильним і відчутним, розуміння, тим не менш важко піддається визначенню. Інтуїтивно уявляється очевидним, що розуміння може розглядатися як розумове, символічне оволодіння знанням про щось, як певна можливість ясно бачити

об'єкт чи явище, сутність яких людина прагне збагнути у їх взаємозв'язках і взаємозалежностях з іншими об'єктами і явищами.

Характерною є принципова відмінність між знанням і розумінням. Знання перш за все означає, що людина володіє певною інформацією, воно являє собою певну суму відомостей, в істинності яких вона впевнена і яку вона здатна відтворити. Людина може знати безліч речей, не розуміючи їх сутності та внутрішніх зв'язків між ними. Отже, розуміння означає збагнення сенсу і смислу об'єкта чи явища, його дійсного значення, здатність розмістити його в загальному контексті світосприйняття, притаманного людині на цей момент часу.

Існують і такі погляди на сутність розуміння, згідно з якими розуміння не є принципово відмінним від мислення самостійним психічним процесом. На думку прихильників такого підходу, розуміння являє собою компонент мислення, одним із сукупності процесів, що утворюють його. Власне ж саме розуміння забезпечує встановлення зв'язку нових властивостей об'єкта пізнання, що розкриваються в процесі мислення, з вже відомими суб'єктові, формування операційного сенсу нових властивостей об'єкта і визначення їх місця і ролі в структурі розумової діяльності.

Дійсно, без мислення, навіть без напруженого мислення, принципово неможливе ніяке розуміння. Адже сам термін «розуміння» походить від слова «розум», тобто воно є продуктом і результатом розумової діяльності, якою, власне, і виступає мислення. Властивість же мислення встановлювати нові властивості об'єкта пізнання та їх зв'язок із вже відомими його суб'єкту визначає роль розуміння та його значення для людини як, можливо, найпотужнішого чинника і важливого засобу забезпечення її нормального індивідуального і суспільного буття й діяльності, спрямованої не тільки на задоволення її матеріальних і духовних потреб, а й на їх осмислення [6, с. 56].

Однак варто зауважити, що кожна епоха сприймає текст, який до неї дійшов, по-своєму. Саме тому зміст тексту завжди перевищує авторське розуміння власного твору, але це означає, що ніяке розуміння не може претендувати «на обов'язковість і загальність», незважаючи ні на які тимчасові дистанції. Існує проблема нав'язування тексту свого сенсу через питання, які вже самим фактом своєї заданості припускають спрямованість відповідей. Тут є певна проблема, вирішити яку герменевтика так до кінця і не змогла.

В історичній герменевтиці ХХ століття Ерік Хірш висунув поняття необхідності критерію для побудови інтерпретатора: при аналізі знакових систем тексту виходять його різноманітні і часом зовсім довільні тлумачення, і для адекватності розуміння їх необхідно співвідносити з авторським наміром.

Відомий історик І.М. Данилевський слушно визначив головне герменевтичне дослідницьке завдання, що стоїть перед сучасним істориком: «... Коли сучасний дослідник бере в руки давньоруське джерело, перед ним неминуче повинно постати питання: наскільки адекватно він може сприймати текст, створений практично тисячоліття назад? Перед нами - типова герменевтична ситуація: нерозуміння темного місця в джерелі (а часто таким темним місцем може бути весь досліджуваний текст) сполучається з кризою довіри до колишніх способів тлумачення мовних фактів. У зв'язку

з цим сьогодні, як мені видається, перед нами відкриваються два можливих шляхи: або ми повинні відходити від спроб відновити минуле, оскільки джерела, на які ми спираємося, абсолютно недостовірні, або шукати нові шляхи виявлення інформації, на яку можемо спиратися. Але для цього треба пройти шлях від інтерпретації джерела до розуміння тексту...» [5, с.138].

«Аналіз іманентного розвитку смислових структур і потенції кожного сюжету або повідомлення - поряд з контекстуальним аналізом цитат, які використовує (не може не використовувати при загальному центона-парафраза - компілятивним - способі створення давньоруського тексту) автор в своїх описах, - дозволяє дістатися до загального сенсу, розуміння тексту джерела. Подібна методика, здається, найближче стоїть до того, що Жак Дерріда називає деконструкцією тексту, розбирання концептуальних опозицій, пошук апорії, моментів напруженості між логікою і риторикою, між тим, що текст хоче сказати, і тим, що він змушений говорити» [11, с.222].

Історична герменевтика є не тільки теоретичною дисципліною. Її цікавлять прикладні проблеми розуміння в різних сферах суспільного життя. Наприклад, історичну герменевтику цікавлять і проблеми розуміння, які постійно виникають в освітньому навчально-виховному процесі. Оскільки розуміння являє собою вищу форму пізнання, герменевтичні аспекти освіти виявляються тісно пов'язаними з гносеологією освіти. Виходячи з того, що знання, а тим більш розуміння виступає однією з важливих суспільних цінностей, історична герменевтика пов'язана з освітою і аксіологією.

Основоположна теза Рікера, яка визначає головні завдання в рамках історичного знання, здійснити які можливо лише за допомогою герменевтики: «Ми чекаємо від історії певної, що відповідає їй, об'єктивності: саме від цього ми повинні відштовхуватися і ні від чого. І чого ж ми чекаємо? Об'єктивність повинна братися тут у строго епістемологічному розумінні: об'єктивно те, що розроблено, приведено в порядок і методично осмислено мисленням, що, зрештою, воно робить зрозумілим. Це істинно для фізичних і біологічних наук, це істинно також і для історії. Отже, ми чекаємо від історії, що вона знайде доступ до минулого людських

суспільств, що володіє таким достоїнством об'єктивності» [9].

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Отже, проблема розуміння є головною проблемою герменевтики. Відповіді на питання про те, що таке розуміння та яка його роль у історичній герменевтиці, виявляють великі розбіжності у поглядах та великий діапазон – від трактування розуміння як історичної установки до оголошення його категорією теорії пізнання, від засвоєння смислу вираження мови до надання розумінню статусу реального існування. Головна мета історичної герменевтики - знайти шлях до розуміння сенсу досліджуваного нарративу, тобто домогтися розуміння тексту історичного джерела. Немає ніякого сумніву в тому, що проблема розуміння має велике значення в усіх гуманітарних науках і в педагогіці зокрема, перспектива подальших досліджень вбачається у вивченні проблемних аспектів історичної та педагогічної герменевтики.

Список використаних джерел:

1. Ванда Н. В. Розвиток поняття розуміння у рамках психологічної герменевтики (історичний огляд) / Н. В. Ванда // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. - Кам'янець - Подільський : Аксіома, 2012. - С. 81-95
2. Воховський Л. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми / Шлях освіти. 2005. - № 4. - С. 7 - 9
3. Гадамер Х. Г. Истина и метод. - М.: Прогресс, 1988. - 704 с.
4. Гафаров Х. С. Герменевтический круг // Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл., - Мн.: Книжный Дом, 2003. - С. 240
5. Пазиніч С.М. Глосарій з логіки та філософії: Навчальний посібник. - Харків: НТУ «ХПІ», 2005. - 324 с.
6. Пономарьов О. С. Герменевтика освіти: навч. – метод. посібник / О. С. Пономарьов. - Харків: НТУ «ХШ», 2012. - 76 с.
7. Пономарьов О. С. Аксіологія освіти і формування національної еліти. URL: [http:// archive.kpi.kharkov](http://archive.kpi.kharkov)
8. Рассел Б. Человеческое познание: Его сфера и границы: Пер. с англ. - К.: Ника-Центр, 2001. - 560 с.
9. Рікер П. Герменевтика і метод соціальних наук // Рікер П. Герменевтика, етика, політика: пров. з фр. М.: Видавничий центр Academia, 1995. С. 3 - 9
10. Чепелева Н. В. Герменевтика // Енциклопедія освіти / АПН України; головний ред. В. Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 133
11. Юркевич Е. Н. Герменевтические идеи в восточнославянской философской традиции. - Харьков: Изд-во ХНУ им. В. Н. Каразина, - 254 с.
12. Bockh L. Encyclopedie und Methodologie der philologischen Wissenschaften. Leipzig: Teubner, 1886

Надійшла до редколегії 09.10.2019

I. Vanovska, PhD in Historical Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MODERN APPROACHES TO THE STATE AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL HERMENEUTICS: PEDAGOGICAL ASPECT

The article is devoted to the definition of the features of historical hermeneutics, the development of the concept of "understanding" within the pedagogical hermeneutic method; the inseparable connection of the theory of understanding and hermeneutics is shown; the path of the formation of hermeneutics as a direction of history has been followed and the vision of understanding by different researchers is considered. The question of the expediency of expanding the traditional means and methods of historical science at the expense of hermeneutics was violated. Such hermeneutical arsenal was used as attention to the historical text, the disclosure of its meaning (explicit and implicit), the use of practical hermeneutic knowledge in the process of studying the evolution of historical hermeneutics, pedagogical conditions and technologies that provide this understanding are considered. The role of pedagogical culture of teachers as the main factor of understanding is given. The relationship between education, personality and socio-cultural environment and its influence on the processes of understanding are considered.

The survey makes it possible to conclude that the process of understanding is a complex methodological problem that is studied from different sides by hermeneutics, pedagogy, semiotics, history, psychology, sociology, and a number of other sciences. At the same time, the task is not to contrast all of these methods and approaches, but to reasonably combine and supplement them in order to obtain as the most accurate, complete and comprehensive understanding of the various aspects of the problem of understanding. The profound transformations that have taken place in modern society have put science and history in particular, in the face of the obvious fact of rethinking a large number of issues raised by the current needs of a new state of socio-economic and socio-cultural relations.

Key words: hermeneutics, understanding, historical hermeneutics, document, interpretation, historical sources, interpretation, explanation, language, text, meaning.

УДК 378.1

І. Дяченко, мол. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, КиївDOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.26-29>

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФІНАНСИСТІВ НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ЩОДО СПЕЦИФІКИ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У науковій статті розкривається мета та значення, предмет і змістовна частина (знання, навички, вміння) з навчальної дисципліни "Оплата праці працівників військових частин", її місце в системі фахової підготовки спеціалістів облікових спеціальностей. Значення дисципліни – надати фундаментальні знання і практичні навички в області організації оплати праці, навчити правильно та своєчасно проводити нарахування та виплату заробітної плати працівникам ЗСУ, бути здатним аналізувати витрати пов'язані з оплатою праці працівників ЗСУ. Завдання цієї дисципліни - сформуувати та розвинути загальні та професійні компетентності цього напрямку, підготувати всебічно розвинутих, кваліфікованих, конкурентоздатних військових фахівців, здатних здійснювати фінансово-господарську діяльність військової частини.

Встановлено, що в умовах сьогодення для забезпечення якісної освіти у вищих військових навчальних закладах особливу увагу необхідно приділити запровадженню передових педагогічних технологій навчального процесу. Облікові дисципліни, на відміну від багатьох інших економічних, базуються на подіях, що стрімко змінюються. Тому, щоб сформуувати високоякісного військового фінансиста, основний акцент у викладанні облікових дисциплін повинен робитись не на механічне запам'ятовування навчального матеріалу, а на розвиток мислення. Актуальними в наш час є питання щодо тісного взаємозв'язку теорії і практики.

Ключові слова: облікові дисципліни, оплата праці, військовий фінансист.

Постановка проблеми. Сучасне завдання військової освіти - це забезпечення підготовки військових фахівців із високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професійної культури, здатних з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо оборони України, розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби, прийняття оптимальних рішень в нестандартних умовах за всіма спеціальностями й спеціалізаціями, що значною мірою визначають рівень боєготовності Збройних Сил. Система військової освіти має сприяти відтворенню кадрового потенціалу ЗС України, створювати необхідні передумови для гарантованого та якісного комплектування Збройних Сил України особовим складом, спроможним професійно виконувати завдання за призначенням в умовах мирного та воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам всебічного розвитку економічної освіти в Україні присвячено праці науковців О. Аксьонової, А. Нісімчука, О. Падалки, І. Смолюка, О. Шпака та ін. Питанням організації і проведення занять з облікових дисциплін, їх методичного забезпечення присвячені роботи таких науковців, як: С. Івахненко, В. Шквіра, А. Берези, Л. Чижевської, Л. Терещенко, І. Матієнко-Зубенко, К. Харіної, Т. Поясюка, Г. Титоренко, В. Ситника, М. Пушкар, Ф. Бутинця, В. Гужви, О. Ільїної, А. Завгороднього та ін. Основи методики професійної підготовки фахівців з бухгалтерського обліку розкриває М. Теловата (Левочко) в своїх наукових працях. Безпосередньо питання організації та оплати праці працівників у військових частинах Збройних Сил України досліджували Кузьмич О.І., Сизов А.І.

Мета статті – розкрити задачі військової освіти в сучасних умовах реформування Збройних Сил, особливості та методичні основи підготовки військових фінансистів на прикладі методики вивчення облікових дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішим завданням сучасного становлення

військової освіти України є запровадження передових педагогічних технологій навчального процесу. Технологізація забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах являє розробку та запровадження систем, засобів і навчально-методичного забезпечення, раціональних методів, організаційних форм занять, комп'ютерних технологій, що є в основі ефективної організації навчального процесу. Особливі вимоги до запровадження нових технологій навчального процесу проявляються у диференціації навчання й можливості вибору майбутньої професії, змін форм і методів організаційно-комунікативної діяльності курсантів та педагогів, толерантності й виховання молоді [1].

На сучасному етапі розвитку освіти в нашій країні існує потреба в постійному підвищенні ролі педагога. Саме діяльність педагога направлена на постійний інтелектуальний розвиток нації та формування професійної компетентності фахівця високого рівня. Особливостями організації і методики викладання облікових дисциплін є гуманізація професійної підготовки майбутніх фахівців, яка забезпечує всебічний розвиток особистості, індивідуальний підхід до суб'єктів навчальної діяльності. Викладання облікових дисциплін – це наука і мистецтво водночас, а особливо в час інформаційно-інноваційних технологій [2].

Облікові дисципліни, на відміну від багатьох інших економічних, базуються на динамічно мінливих подіях, які викликані реформуванням бухгалтерського обліку, переходом на Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), введенням нових законодавчих актів. Тривалий час відбуваються суперечки з приводу змін трудового законодавства. Відповідно, необхідно навчати курсантів тому, як вести себе в нових умовах. Основний акцент у викладанні облікових дисциплін повинен робитись не на механічне запам'ятовування ними навчального матеріалу, а на розвиток мислення тих, хто навчається. Можна вважати, що актуальними в наш час є питання щодо тісного взаємозв'язку теорії і практики. Як зазначає проф. Ф.Ф. Бутинець, «не слід читати студентам те, чого вони не розуміють, а

викладати потрібне їм у житті та відоме на практиці» [3]. Це можливо за умови, якщо викладачі будуть мати необхідний практичний досвід роботи в тих галузях економіки, які викладаються.

Успішність викладання облікових дисциплін – це вирішення поставлених перед викладачем освітніх і виховних завдань, що залежить, насамперед, від глибокого розуміння ним сутності методичної роботи з предметів, знання змісту методики викладання, її основних функцій. Практичні навички, які одержувані в ході вивчення предмета повинні сприяти формуванню фахівця, здатного забезпечувати обслуговування господарюючих суб'єктів відповідною професійною підготовкою майбутніх фахівців, де важливим компонентом є знання та навички, отримані курсантами при вивченні цих дисциплін. Використання в навчанні новітніх комп'ютерних технологій та методів надає можливість ефективно реалізувати принципи особистісно-орієнтованого навчання [2; 9; 10].

Особливо важливо сьогодні зуміти викладачу передати свої фахові знання, сформувати у курсанта майбутнього начальника фінансової служби, навички та вміння з управлінського обліку. Тому що лише теоретичне розуміння предмета не уможливило практичне використання отриманих знань, відсутність сформованих навичок та вмінь у фінансиста чи як простіше називають обліковця на практиці потребує навчання або перенавчання для реальної практичної діяльності [9]. Тому стоїть сьогодні задача викладачів облікових спеціальних дисциплін опанувати методику інтерактивних форм навчання та її впровадження в навчальний процес. Викладання облікових дисциплін як оптимальне поєднання загальнодидактичних методів, прийомів та засобів навчання є світоглядною дисципліною, яка вимагає від викладача відповідного рівня розуміння законів управління та специфіки розвитку оплати праці як науки, наявності власного світогляду та економічного способу мислення в поєднанні з опануваннями основами теорії і методики професійної освіти [9; 10].

Заробітна плата належить до тих економічних категорій, які формують зміст виробничих і суспільних відносин, впливають на темпи економічного розвитку суспільства і науково-технічного прогресу.

У зв'язку з цим розробка теорії заробітної плати, визначення політики держави в галузі оплати праці і на цій основі практичної організації заробітної плати є проблемою досить складною, яка має величезне значення, як у політичному так і в економічному планах [4].

Оплата праці займає одне із провідних місць у системі обліку господарської діяльності будь-якого підприємства, у тому числі військової частини. Ця важлива ділянка обліку потребує особливої точності й оперативності. Оплата праці є не тільки складовою, яка формує собівартість випущеної продукції, виконання робіт і наданих послуг, але й підставою для нарахування різних податків і зборів [5].

У зв'язку з цим оплата праці повинна бути організована якісно та професійно. Від ефективності прийнятої у військовій частині системи оплати праці, правильності і своєчасності нарахувань, багато в чому залежать результати роботи всієї військової частини.

Заробітна плата – точка перетину інтересів багатьох: підприємства (військової частини), працівника, податкової служби, соціальних фондів тощо. Кожна з цих сторін оцінює значення заробітної

плати якщо не як найважливіше, то як одне з найважливіших. У зв'язку з цим важко переоцінити значення роботи військового фінансиста, пов'язаної з обліком витрат на оплату праці. Вона, як правило, найбільш складна та трудомістка. Помилка у нарахуванні заробітної плати автоматично призводить до цілої серії помилок і порушень, які є найважчими за своїми наслідками. Є тільки один спосіб уникнути таких помилок, - абсолютно точно знати, як проводити будь-які розрахунки, пов'язані із заробітною платою [6].

Отже, щоб сформувані високоякісного військового фінансиста, необхідно приділити значну увагу вивченню базової навчальної дисципліни «Оплати праці працівників військових частин» [7]. В процесі вивчення цього курсу необхідно сформувати у курсантів наступні фундаментальні знання, а саме:

- сутність і принципи, форми і системи організації оплати праці, право працівників на її отримання, та строки виплати;

- основні, додаткові види оплати праці за відпрацьований та невідпрацьований час;

- особливості нарахування заробітної плати окремими категоріям працівників та у окремих випадках;

- порядок виплати заробітної плати при звільненні;

- порядок здійснення нарахувань та утримань податків та інших загальнообов'язкових державних зборів із заробітної плати цивільного персоналу військових частин;

- порядок розрахунку середнього заробітку;

- порядок складання та подання звітності із заробітної плати.

Особливу увагу слід приділити вивченню нормативно-правової бази, а саме необхідно знати Закони України, рішення Президента та Уряду України, накази Міністра оборони України, положення, інструкції та вказівки Департаменту фінансів МО України щодо виплати заробітної плати.

Під час опанування спеціальних навчальних дисциплін курсанти - майбутні військові фінансисти ознайомлюються із загальною методологією організації оплати праці, а отже вони повинні мати вміння:

- правильно і своєчасно проводити обчислення і виплату заробітної плати;

- роз'яснити особовому складу Закони України, Постанови і розпорядження Уряду, накази Міністра оборони України з питань заробітної плати;

- правильно і своєчасно вести облік витрат, пов'язаних з оплатою праці та подавати звітність у визначені терміни;

- проводити аналіз витрат, пов'язаних з оплатою праці і вживати заходи щодо підвищення ефективності їх використання;

- забезпечувати своєчасне і правильне вирішення пропозицій, заяв та скарг особового складу з питань заробітної плати.

Після закінчення вивчення курсу спеціальної навчальної дисципліни курсанти зобов'язані отримати навички:

- організувати і вести фінансове господарство військової частини згідно з чинним законодавством України;

- організувати і вести бухгалтерський облік у військової частині у відповідності до національних стандартів бухгалтерського обліку і звітності у державному секторі;

- застосовувати основні положення, принципи та методи нормативно-правових актів у сфері оплати праці та складання фінансової звітності в державному секторі;

- правильно та своєчасно проводити нарахування та виплату заробітної плати працівникам ЗСУ;

- аналізувати витрати пов'язані з оплатою праці працівників ЗСУ.

Також курсанти мають демонструвати навички:

- самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань, бути критичним і самокритичним;

- застосовувати сучасне інформаційне та програмне забезпечення, володіти інформаційними технологіями у сфері фінансів;

- підтримувати належний рівень знань та постійно підвищувати свою професійну підготовку в сфері оплати праці та фінансів взагалі;

- збирати, аналізувати та узагальнювати необхідну інформацію, розраховувати економічні та фінансові показники, обґрунтовувати фінансові рішення на основі використання необхідних інструментальних засобів;

- обирати та застосовувати економіко-математичні та статистичні методи аналізу, прогнозування та оптимізації явищ і процесів у фінансових системах;

- бути автономним і відповідальним у роботі.

Навчальні питання дисципліни «Особливості організації оплати праці працівників Збройних Сил України» відпрацьовується у комплексі з іншими навчальними дисциплінами кафедри такими, як «Основи соціального захисту військовослужбовців», «Особливості організації фінансового забезпечення військової частини», «Бухгалтерський облік у Збройних Силах України», «Організація внутрішнього аудиту у Міністерстві оборони України», «Інформаційні системи і технології фінансово-економічної служби Збройних Сил» та навчальними дисциплінами інших кафедр Військового інституту. Комплексність навчання забезпечується спільною розробкою навчальних програм і тематичних планів із взаємодіючими кафедрами, узгодженням за змістом, часом і порядком проведення занять між військово-спеціальними дисциплінами, такими, як «Основи управління військами» та «Євроатлантична інтеграція України».

Отже, під час викладання облікових дисциплін застосовуються інноваційні технології навчання, які формують фахівців з новими перспективними засадами мислення, здатних застосовувати існуючі методи дослідження. Протягом навчання застосовуються інноваційні технології електронного навчання на власних віртуальних навчальних ресурсах. Особлива увага приділяється залученню до освітнього процесу фахівців-практиків і безпосереднього проходження курсантами навчальної практики в різних частинах Збройних Сил України.

Основним завданням спеціальної підготовки майбутніх військових фінансистів – це отримання фундаментальних знань і практичних навичок в області облікових дисциплін; формування та розвиток загальних і професійних компетентностей в цьому напрямку; підготовка всебічно розвинутих, кваліфікованих конкурентоздатних військових фахівців, здатних здійснювати фінансово-господарську діяльність

військової частини, типові службові обов'язки відповідно до займаної посади за спеціальністю з широким доступом до працевлаштування у Збройних Силах.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Галузь діяльності військового фінансиста - це планування та управління фінансовими потоками військової організації. Головне завдання військового фінансиста – планувати бюджетні кошти, рекомендувати командуванню щодо раціональності витрат в межах чинного законодавства, вміти раціонально розпоряджатися коштами, здійснювати фінансовий контроль, обирати ефективні форми розрахунків та умови платежів, орієнтуватися в специфіці оподаткування, вміти захищати заощадження від інфляції.

Майбутній військовий фінансист під час опанування курсу офіцера тактичного рівня повинен мати аналітичний склад розуму, стратегічне мислення, бути відповідальним, уважним, рішучим, вміти ризикувати.

Перспективами подальшого наукового пошуку є розкриття теоретичного розуміння спеціальних предметів, розробка нових методик викладання облікових навчальних дисциплін при підготовці майбутніх військових фінансистів.

Список використаних джерел:

1. Романюк А.А. Викладання облікових дисциплін в умовах застосування сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій /А. А. Романюк// Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №11/2015. - С.15-17.
2. Дем'янишина О. А. Організація і методика викладання облікових дисциплін / О.А.Дем'янишина //Сучасні педагогічні технології та інноваційні методики підготовки молодших спеціалістів: досвід та перспективи: 36. Матеріалів Всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції. 23 березня 2018 р. – Умань: ВСП АТК УНУС, 2018. – С. 110 – 112.Бутинець Ф. Ф. Інформаційні системи і технології в обліку : [підруч. для студ. ВНЗ] / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, В. В. Євдокимов, С. Ф. Легенчук. – 3 вид., перероб. і доп. – Житомир : ПП „Рутал”, 2007. – 468 с.
3. Калина А.В. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. В. Калина. – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. – 498 с.
4. Рижиков В.С. Управлінський облік: значення, принципи побудови, аналітичне забезпечення в теорії і практиці бізнесу та основи методики його викладання в системі підготовки спеціалістів з обліку та аудиту /В.С.Рижиков// Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. - НАСОА - №2, 2014. – С.210-217.
5. Теловата М. Т. Облік, контроль та аналіз: Словник-довідник. Навч. посіб. /За ред.. В. П. Пантелеєва [М. Т. Теловата].- К: Бізнес Медіа Консалтинг, 2011.-368 с.
6. Програма варіативної навчальної дисципліни підготовки бакалавра навчальної дисципліни «Оплата праці працівників військових частин» для курсантів напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит» усіх форм навчання / укл. А. І.Сизов. – Х. : Вид. ВІКНУ, 2015. – 3 с.
7. Рижиков В.С. Методика використання «мозкового штурму» на семінарських заняттях в професійній підготовці у вищих військових навчальних закладах (внз) /В.С.Рижиков // Молодь і ринок - Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. №5 (160) травень 2018. – С.26-32
8. Рижиков В.С. Методика впровадження дидактичних та рольових ігор в освітній процес військової освіти як практика прийняття рішень в умовах обстановки наближеної до бойової /В.С.Рижиков, К.С.Горячева// Молодь і ринок - Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. №8 (163) серпень 2018. – С.32 - 38
9. Левочко М. Т. Професійна підготовка майбутніх фахівців економічної галузі: теорія, методика, організація: [монографія] /М. Т. Левочко.-К.: Вид-во ДП «Інформаційно — аналітичне агентство», 2009. — 495с.

Надійшла до редколегії 18.10.2019

I. Diachenko, Junior Researcher
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

METHODOLOGICAL PECULIARITIES OF MILITARY FINANCIERS TRAINING ON THE EXAMPLE OF TEACHING SPECIAL SUBJECTS ON THE SPECIFICS AND PECULIARITIES OF THE ORGANIZATION OF COMPENSATION OF EMPLOYEES OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The scientific article reveals the purpose and meaning, subject and content (knowledge, skills, abilities) of the discipline «Compensation of military unit employees», its place in the system of specialists training of accounting specialties. The value of the discipline is to provide fundamental knowledge and practical skills in the organization of remuneration of labour, to teach how to charge and pay wages correctly and timely to employees of the Armed Forces of Ukraine, to be able to analyze expenses related to compensation of employees of the Armed Forces of Ukraine. The task of this discipline is to form and develop general and professional competencies in this field, to train fully developed, qualified and competitive military specialists capable of carrying out financial and economic activities of the military unit.

It has been established that in today's conditions, in order to ensure quality education in military higher education institutions, special attention must be paid to the introduction of advanced pedagogical technologies in the educational process. Accounting disciplines, unlike many other economic disciplines, are based on events that are changing rapidly. Therefore, in order to form a high-quality military financier, the main emphasis in teaching accounting should not be on mechanical memorization of educational material, but on the development of thinking. The question of the close relationship between theory and practice is relevant nowadays.

Keywords: accounting disciplines, labor remuneration, military financier.

УДК 378.145

O. Kovalenko, PhD in Pedagogical Sciences
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv,
I. Kaminska, PhD in Education
State University of Telecommunications, Kyiv

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.29-32>

IMPROVING EMPLOYABILITY SKILLS OF UNIVERSITY STUDENTS: DEVELOPMENT TRENDS IN THE SYSTEM OF TEACHING MODERN LANGUAGES IN GREAT BRITAIN

In this article, the author addresses current views of British researches on enhancing employability skills of university students in the process of foreign languages acquisition. Thus, widening participation of graduates looking for jobs, dependence of national economic and social wellbeing on a good supply of graduates, showing that the financial sacrifices are economically worthwhile are considered to be of crucial importance for the issue of enhancing students' employability in British labour market. In this regard, employability is construed as a range of developing attributes and skills necessary for the employment of graduates, notably developing a scope of attributes employers might demand, forming a range of skills indispensable for a career progression, demonstrating attributes that employers assume essential for the future efficient functioning of their enterprise or organization and acquiring a number of skills to develop into a lifelong learner.

The general analysis of the respective activities of professional institutions engaged in the issues of employability of the graduates is presented. Thus, the UK higher education institutions run institutional-wide credit bearing courses that could be taken by any student registered. Moreover, British universities enhance employability skills with the aid of special agencies called careers services. The most effective option is integration of the respective courses into the curricula. This is deemed particularly efficient in case of foreign languages and the related studies acquisition.

The list of employability skills specified by the British employers as indispensable for successful employment is cited, the role of language and speech skills is determined.

Key words: British universities, graduates, employability skills, education, employers.

Problem statement. Ukraine's current state of economic and social development is marked by better apprehension of interaction foundations between the educational system, the employment market and workforce.

Legislative, organizational and financial framework of functioning of Ukrainian higher education system is stipulated by a number of legislative documents.

Thus, in the Law of Ukraine "On Higher Education" (dated 01.07.2014 No 1556) the ways of personal self-actualization, providing the society, the labour market and the state with highly-qualified specialists are highlighted [1]. Furthermore, the Decree of the President of Ukraine "On the strategy of development of the state youth policy to the year 2010" № 537 (dated 27.09.2013) defined "... the development of co-operation between employers and

educational establishments for designing and elaborating curricula, internship programs and vocational training and for engaging employers in planning the educational process" [2] as priorities of implementing the state youth policy.

However, the collaboration between higher education establishments of Ukraine and the agents of productive, trade and commercial enterprises envisages optimization and reinforcement. The launch of the process is deemed to be the acquisition and implementation of European, notably British, experience of co-operation between the universities and the entrepreneurs and employers concerning the formation and development of the students' employability skills, including those obtained while second language acquisition.

The analysis of studies and publications recently issued. The international experience of co-operation between the workforce and educational markets was surveyed by Ukrainian scientists Hrishnova, O. (Гришнова, О.), Lisohor, L. (Лисогор, Л.), Onikiienko, V. (Онікієнко, В.), Petrova, I. (Петрова, І.), Saiem, I. (Саєм, І.). The employment policy in the European Union, the issues of workforce market regulation are considered in the works by Bezsonova, I. (Безсонова, І.), Libanova, E. (Лібанова, Е.), Serdiukova, V. (Сердюкова, В.), Tkachenko, T. (Ткаченко, Т.), Vyshnevska, N. (Вишнеvsька, Н.). The international and Ukrainian expertise concerning establishing partnership between business and educational sectors was studied by Ilich, L. (Льїч, Л.), Kimova, I. (Кїмова, І.), Leshchenko, N. (Лещенко, Н.), Miroshnuchenko, O. (Мїрошнїченко, О.), Osinkina, O. (Осинкіна, О.), Zabolotnyi, A. (Заболотний, А.).

The analysis of the publications issued over the past decade indicates that the state-of-the-art regulatory framework ensuring the co-operation between the universities and the workforce market in the United Kingdom is still insufficiently developed. Consequently, the issue of acquiring a scope of employability skills by the UK graduates is of particular relevance to Ukrainian educational science. The aforementioned problem is being scrutinized by British researches, notably Aston, L., Brennan, J., Canning, J., Harvey, L., Hudson, R., Jones, D., Kelly, M., Knight, P., Marshall, K., Shakh, T.

Aims of the study are to survey British expertise on the issue of forming employability skills of the UK graduates; to accomplish an overview of respective institutions of the United Kingdom involved in the issue of employability skills development.

Results and discussions. The present-day British university sector is characterized by dramatic growth in the number of students. The aggregated statistical data indicate over 50% of the UK citizens aged 18-30 have a university degree. Within the aforementioned scope there is an issue, if all of them enjoyed the benefits and advantages of the respective degree after their graduation. This problem presupposes focusing their curricula on training and preparation of the students to their everyday professional life.

The aforementioned issue, therefore, requires determining the agent responsible for acquiring employability skills by the students and enhancing the employability of the graduates. Should that be students themselves, or the institution-wide careers service, or the teaching staff? Or should this issue be attended by the government and employers? Though the aforementioned factors have a role to play, it is expected that teaching staff has a major influence in improving the employability skills of the students.

Scientists Aston, L., and Bekhradnia, B. specify social and political contexts for the issue of enhancing students' employability in British labour market:

- widening participation of graduates looking for jobs.
- dependence of national economic and social wellbeing on a good supply of graduates.
- since Higher Education is not free for students, it is necessary to show that the financial sacrifices are economically worthwhile [3, p. 6-7].

Harvey, L. and Knight, P. consider the notion "employability" in two aspects:

1. Getting a job:

- the ability to secure a job long after graduation;
- the ability to get an appropriate job within a specified time after graduation and keep it for a period of time;
- the ability to get an appropriate job within a specified time after graduation, to retain the post and to develop and succeed within the chosen career.

2. Employability as a range of developing attributes and skills necessary for the employment of graduates:

- developing a scope of attributes employers might demand.
- forming a range of skills indispensable for a career progression.
- demonstrating attributes that employers assume essential for the future efficient functioning of their enterprise or organization.
- acquiring a number of skills to develop into a lifelong learner.

It should be pointed out the aforementioned scholars favoured the second definition regarding it as a more comprehensive one.

Considering the specificity and nature of a graduate's employability Brennan, J. and T. Shakh, T. referred to the factors influencing a specialist's ability to get employment:

- competency factors, notably knowledge, attributes, skills and competencies necessary to perform the job;
- attitudinal factors, namely, attitudes, values, aspirations, ambitions indispensable for the job in question;
- status, i.e. race, social factors, schooling, personal and life experiences;
- luck, which is construed as being in the right place at the right time [4, p. 20-21].

The researchers emphasize the practitioners at higher educational establishments should target at producing an intensive impact on the first two mentioned factors to make up for any deficiencies in the factors of status and luck.

Canning, J. singles out two types of job candidates. In the first case, the applicant claims he or she is keen to develop a career in marketing, and hopes to have an opportunity to use foreign languages while performing the respective professional duties. Thus, this attitude sounds adaptable, motivated and aware of current business needs and necessities. Thereby, the other candidate states he or she is keen on joining an international organization to improve language skills acquired at university or just to be able to use his or her languages. This assertion proves the graduate is not really interested in the particular position for the interview [5].

British scholars Jones, D. and Kelly, M. draw attention to the fact, that language students lack understanding of their advantages at the employment market due to the following aspects of their linguistic education:

- being able to read, write and speak a language is a useful skill in many jobs and an essential skill in others, moreover, languages have a value in their own right, not just as a skill;
- language degrees and the respective language skills obtained emphasize self-confidence of a graduate as well as profound communication skills; they are very important at any working place, beyond that, these skills, notably team working and communication, are deemed to be employer friendly ones;
- language graduates possess a strong awareness about communicating across cultures and social realms of various countries [8, p. 34].

British educators claim the intensive development of intercultural skills occurs during the period of residence

abroad for studying or training in the country of the target language. It should be noted the present-day university educational curricula and language programs in Great Britain are designed so that a period of residence abroad should constitute an integrative part thereof.

Marshall, K., while adjusting advertising strategies formulated several decades ago by Reeves, R. [10] to the students' educational needs and necessities, observed that university graduates, who experienced studying languages and related studies according to the aforementioned programs, regarded their learning experience gained abroad as a unique selling point provided by foreign language skills and the respective linguistic experience [9]. Brennan, J. and Shakh, T. also adhere to the aforesaid opinion highlighting that the graduates who spent a period abroad for studying or training have advantages in the job market over those without respective overseas experience [4, p. 16].

Acknowledging the abovementioned views, Canning, J. distinguishes the following skills and attributes able to enhance employability gained from the year abroad, which constituted an integrative part of university undergraduate programs:

- a good oral and written command of a language;
- a capacity to deal with the unfamiliar;
- a capacity to deal with people across cultural boundaries;
- a maturity of behavior and judgement of the graduates, who spent a period of residence abroad for studying or training, over the students without the respective overseas experience [5].

It is deemed necessary to consider the ways of enhancing employability skills of British undergraduates in the process of language acquisition. Thus, some higher education institution of the UK run institutional-wide credit bearing courses that could be taken by any student registered at the institution. Students are sometimes able to do a project relating to part-time work undertaken while studying. Generally, the aforementioned courses and modules are not adapted to professional interests and need of future specialists. The second way to enhance employability skills is implemented with the aid of special agencies called careers services, which is of crucial importance regarding the preparation process of university graduates for job-seeking. However, Brennan, J. and Shakh, T. claim the resources of the careers services vary from institution to institution, which might influence the level and range of the services and facilities offered [4]. The most effective option to enhance employability skills in the classroom is integration of the respective courses into the curricula. This is deemed particularly efficient in case of modern languages and the related studies acquisition. The main advantage of this approach is that graduate employment is not separated from the actual subject content. The disadvantage is that this approach puts the primary responsibility for the implementation of the preparation program strongly upon individual teaching staff which might not see employability as one of their priorities.

In this regard, it is significant to analyze the impact of the views of British employers on determining and specifying the content and resources necessary for the development the employability and the approaches thereof. Employers can play an important role in a number of ways including offering work placements and liaising with departments and institutions which may supply future employees. Moreover, employers also have a legal duty to not to discriminate on the grounds of gender, race, age,

disability, religion, sexuality etc. Employers and entrepreneurs should play an essential role in selecting the sites for professional training abroad. Besides, they are concerned to maintain interaction with higher educational establishments for recruitment the most gifted, educated and professional graduates. Nevertheless, some educational innovations introduced by the teaching staff are sometimes misinterpreted by employers or remain unwanted and insignificant for them. For instance, design, development and further fulfillment of the personal development plan, which is intended to identify skills and attributes acquired during their studies at the university, are not considered as a part of the recruitment process by the employers.

The globalization process and international trade provide greater opportunities for graduates with language skills. However, English is often seen as the international language and has been cited by employers as a reason why speaking foreign languages is not essential.

In the meantime, the main issue for consideration is which exactly employability skills the employers expect from British graduates. This aspect is being elaborated by a number of respective institutions of the UK. From our perspective, activities of Confederation of British Industry (CBI) are of major interest. Among the issues under consideration are, firstly, establishing business expectations from the university system of higher education of Great Britain, secondly, specifying ways of interacting with the stakeholders, notably commercial enterprises and universities for designing and developing patterns of cooperation and defining the level and terms of funding of the educational sector. The studies completed by the aforementioned institution allowed the establishment of the fact that the employers are predominantly interested the following well developed skills with the employee:

- self-management, that is the readiness and determination to take up responsibility, as well as flexibility, self-analysis and self-confidence;
- teamworking, which envisages regard for the other members of the group and co-workers, interaction and interrelation, participation in discussions and awareness of the determination of the outcome on personal input of every participating individual;
- business and customer awareness, that is knowing the factors of business success for enterprises;
- problem solving, namely, analyzing facts and environment and employing creative thinking for making efficient decisions;
- communication and literacy, which denotes an ability produce a structured and explicit written work, coherent oral speech and question formulating;
- numeracy, general mathematical competence and its application in various everyday contexts;
- application of information technology for efficient information search and retrieving [11, p. 12].

It is worth emphasizing that British employers and entrepreneurs place particular emphasis on linguistic and speech skills acquisition by university graduates. It should be noted the UK employers view the aforementioned skills as an integrative part of the ability of an individual to operate effectively in a multi-cultural environment and acquisition of a scope of knowledge and intercultural skills at a sufficient level.

The study accomplished by Confederation of British Industry in 2015 indicates that about half of all British trade and commercial enterprises (45%) acknowledge the fact that mastering foreign languages to a sufficient level might

significantly improve opportunities of applicants for employment. This is particularly true for the sectors dealing with establishment business networking with clients, customers and services and goods providers and suppliers (36%) [7, p. 36]. Statistical profiles of activities of enterprises recruiting employers with language skills demonstrated that British business is in need of specialists with the knowledge of French, German, Spanish, Chinese, Polish and Arabic. [7, p. 42].

Specific conclusions reached from this study. In view of the above, it should be noted that at the current stage British university sector, notably the language field, is enhancing strong links between higher educational establishments of the country and the employers. This interrelation manifests itself, firstly, in eliciting the requirements and needs of employers, including those at the institutional level, secondly, it reveals in consideration of individual psychological characteristics of future specialists and the respective individual learning experience, which enables autonomous formation of individual educational paths and raising the level of competitiveness at the labour market of the country.

Directions for further research lie within the scope of considering the experience of interaction and co-operation between professional establishments of Great Britain in the sector of teaching foreign languages and the institutions engaged into researching employability skills of British graduates.

References:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року №1556 – VII / Верховна Рада України. – Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. [The Law of Ukraine “On Higher Education” dated 01.07.2014 No 1556 – VII / Verkhovna Rada of Ukraine. – Official web-site. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].
2. Указ Президента України «Про стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» №532/2013 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>. [Decree of the President of Ukraine “On the strategy of development of the state youth policy to the year 2010” No 532/2013 / Verkhovna Rada of Ukraine. – Official web-site. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>].
3. Aston L. Demand for Graduates: A review of the economic evidence. Higher Education Policy Institute / L. Aston, B. Bekhradnia. – Oxford: Higher Education Policy Institute, 2003.
4. Brennan J. Access to What? Converting Educational Opportunity into Employment Opportunity / J. Brennan, T. Shah. – London: Centre for Higher Education Research and Information, 2003.
5. Canning J. Enhancing employability: A guide for teaching staff in Languages, Linguistics and Area Studies / John Canning. – 2004. – Режим доступу: <https://www.llas.ac.uk/resources/paper/2124>.
6. Harvey L. Briefings on Employability 5. Helping departments to develop employability / L. Harvey, P. Knight. – York: ESECT, 2003.
7. Inspiring growth // CBI / Pearson education and skills survey. – 2015. – Режим доступу: <http://cbi.binarydev.net/reports/education-and-skills-survey-2015/education-and-skills-survey-2015/>.
8. Kelly M. A New Landscape for Languages / M. Kelly, D. Jones. – Nuffield: The Nuffield Foundation, 2003.
9. Marshall K. Clever Talkers / K. Marshall. – 2000. – Режим доступу: www.education.guardian.co.uk/higher/story/0,5500,141507,00.html.
10. Reeves R. Reality in Advertising/ Rosser Reeves. – New York: Knopf, 1961. – 153p.
11. Stronger together. Business and universities in turbulent times // CBI. – 2009. – Режим доступу: http://www.cbi.org.Uk/media/121439/cbi_he_taskforce_report_strongertogether.pdf.

Надійшла до редколегії 15.11.2019

О. Коваленко, канд. пед. наук
Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ,
І. Камінська, доктор філософії в галузі освіти
Державний університет телекомунікацій, Київ

УДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

У статті автором представлені сучасні погляди британських науковців щодо формування навичок працевлаштування студентів університетів, зокрема під час вивчення іноземних мов. Зростання кількості студентів, які знаходяться у пошуку роботи, залежність національної економіки та соціального благополуччя від якості підготовки випускників, підтвердження економічної доцільності фінансових вкладень у власну освіту вважаються надважливими факторами у контексті підвищення рівня конкурентоздатності студентів на ринку праці Великої Британії. З огляду на це, конкурентоздатність розглядається як широкий спектр якостей та навичок, необхідних для працевлаштування, зокрема тих, яких найбільше потребуватиме працедавець, у такий спосіб формуючи діапазон вмінь та навичок, потрібних для розбудови власної кар'єри, виявляючи якості, які сприймаються працедавцями необхідними для ефективної роботи підприємства чи організації у майбутньому, а також набуття певних навичок, що сприяють формуванню здатності навчатися протягом життя.

Поданий загальний аналіз діяльності професійних інституцій країни, які досліджують питання зайнятості випускників. Заклади вищої освіти Великої Британії запроваджують загальноуніверситетські курси, які доступні всім студентам навчального закладу, за результатами опанування яких нараховують певну кількість кредитів. Крім того, британські університети сприяють розвитку навичок працевлаштування завдяки залученню спеціальних агенцій, а саме, кар'єрних служб. Проте найбільш дієвим інструментом вважається інтеграція відповідних навчальних курсів до навчальних планів та програм. Особливу ефективність таке поєднання виявляє під час навчання іноземних мов та суміжних дисциплін.

Наведений перелік навичок, визначених британськими роботодавцями в якості необхідних для успішного працевлаштування, вказана роль мовних та мовленнєвих вмінь та навичок.

Ключові слова: британські університети, випускники, навички працевлаштування, освіта, працедавець.

УДК 371.322:378.126

А. Кучерявий, д-р пед. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, КиївDOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.33-36>

ФУНКЦІЇ КУРСАНТА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК СУБ'ЄКТА САМОУПРАВЛІННЯ САМОСТІЙНОЮ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Самостійна навчальна діяльність курсантів є невід'ємною частиною навчального процесу. Її значущість зростає в умовах постійного збільшення обсягу навчального матеріалу, набуття збройними силами нового бойового досвіду, технологічної модернізації армії та ін. Як наслідок, самостійна навчальна діяльність курсантів вимагає пошуку шляхів її ефективності. Певні можливості для цього криються в покращенні управління нею. Класична система управління вищим закладом освіти містить різних посадовців, проте курсант не належить до неї. Водночас майбутній офіцер здійснює самоуправління самостійною навчальною діяльністю. Ця обставина недостатньо вивчена фахівцями з військової педагогіки та зумовлює проблему дослідження. Її розв'язання полягає, зокрема, у дослідженні функцій майбутнього офіцера, які він виконує в процесі самоуправління самостійною роботою. Відповідно, стаття має на меті вивчення цих функцій. На підставі наукових праць в галузі класичного та освітнього менеджменту та власного досвіду ми виділили п'ять функцій, деякі з яких мають власні похідні. Мотиваційна функція курсанта має системно-мотиваційну та самомотиваційну похідні. Перша з них зумовлена впливом курсанта на всю систему управління навчальним закладом. Друга похідна полягає у визначенні курсантом власних потреб в навчанні, особистісному та професійному розвитку, та їх реалізації в процесі самостійної навчальної діяльності. Кілька похідних має й конструктивна функція. Серед них функція цільового самовизначення орієнтує курсанта на визначення цілей навчання, вивчення окремих навчальних дисциплін, здійснення самостійної роботи, виконання окремих навчальних завдань. А функція створення навчальних умов вимагає від нього розв'язати будь-які питання щодо подальшого виконання самостійної роботи. Організаційна функція містить такі похідні, як планування самостійної роботи та її поточна самоорганізація. Невід'ємною складовою сукупності управлінських функцій курсанта є також функції самостимулювання та самоконтролю. Отже, всі функції утворюють певну систему, яка всебічно характеризує курсанта як самоуправлінця самостійною навчальною діяльністю.

Ключові слова: курсант, самостійна навчальна діяльність, функції, управління, вищий військовий навчальний заклад.

Постановка проблеми. Зміни та доповнення в програмах навчальних дисциплін, що пов'язані з новітнім досвідом Збройних Сил України під час проведення Операції об'єднаних сил (Антитерористичної операції) на Сході України, науково-технічний прогресом у військовій галузі, вивченням досвіду та стандартів НАТО, іншими причинами, що невпинно призводять до збільшення обсягу навчального матеріалу й, як наслідок, зростання навантаження на самостійну роботу курсантів у вищих військових навчальних закладах. За ситуації, коли кількість годин на її виконання не може бути збільшена, актуальним постає питання пошуку можливостей збільшення ефективності самостійної навчальної діяльності курсантів. Певні ресурсні можливості для цього, на нашу думку, присутні в площині організації та забезпечення всебічних умов здійснення самостійної роботи майбутніми офіцерами. Це питання належить до компетентності системи управління вищим військовим навчальним закладом взагалі, конфігурація якої містить різні рівні управління, найнижчий з яких посідає сам курсант як суб'єкт самоуправління самостійною навчальною діяльністю. Водночас, у жодних нормативних документах майбутній офіцер не представлений як особа, що виконує управлінські функції, відповідно й відсутні дослідження щодо реалізації їх курсантом, хоча, вочевидь, саме він здійснює планування, організацію, контроль й інші управлінські дії щодо власної самостійної роботи. Ця обставина спричиняє невідповідність теорії управління військовою освітою дійсній практиці самоуправління курсантами самостійною навчальною діяльністю, що не дозволяє в повній мірі реалізуватися системі управління вищим військовим навчальним закладом та, як наслідок, підвищити ефективність самостійної роботи й зумовлює проблему дослідження. Розв'язання

цієї проблеми ми вбачаємо, зокрема, через визначення функцій самоуправління курсантами їхньої самостійною роботою, на що і буде спрямований наш науковий пошук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення функцій самоуправління курсантом самостійною роботою вимагає врахування особливостей її змісту, який розкритий в низці робіт [2; 5]. Зауважимо при цьому, що науковці приділяють значну увагу інтелектуальній складовій самостійної навчальної діяльності, а також звертають увагу на її операційно-діяльнісний аспект, зокрема при роботі з книгою, підготовці творчих робіт тощо. Певні дослідження вчених присвячені саме організації самостійної навчальної діяльності студентів [1; 4; 5]. При цьому зауважимо, що в них мова йде здебільшого про діяльність викладача, а аспект самоуправління майбутніми фахівцями не розглядається. До того ж організаційна функція є далеко не єдиною управлінською функцією суб'єкта управління, на що вказують положення класичної теорії менеджменту [6] та теорії управління у вищих закладах освіти [7]. Щодо визначення функцій самоуправління самостійною роботою саме курсанта вищого військового навчального закладу ми скористаємося власним досвідом при дослідженні таких функцій в студентів юридичних спеціальностей [8;9]. Залишаючи в цілому без змін структуру системи цих функцій, ми зосередимося на особливостях їх змісту, адже умови навчання майбутнього військового офіцера та студента-юриста суттєво відрізняються.

Мета статті: вивчення функцій самоуправління курсантом вищого військового навчального закладу самостійною роботою, що вимагає виконання таких завдань, як окреслення їх сукупності та визначення змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. За нашим переконанням, призначення будь-якої системи управління, зокрема й освітнім процесом полягає в забезпеченні потреб її об'єкта. Щодо самостійної навчальної діяльності курсанта, то його потреби під час виконання самостійної роботи можуть стосуватися розуміння її значущості, забезпечення навчально-методичними матеріалами, наявності справедливої системи оцінювання її результатів, організаційних умов виконання, його технічного забезпечення тощо. Різноманіття відповідних потреб особи, яка навчається у вищій школі, в сукупності з вимогами загальної управлінської теорії дозволяють у цілому визначити такі функції представника управління в галузі освіти, як мотиваційну, конструктивну, організаційну, стимулюючу та контролюючу. Оскільки ми розглядаємо курсанта як суб'єкта системи управління, то здійснимо дослідження цих функцій при самоуправлінні самостійною навчальною діяльністю.

Мотиваційна функція курсанта, на нашу думку, має дві похідні функції – **системно-мотиваційну** та **самотиваційну**. Перша з них свідчить, що він впливає на діяльність усієї управлінської системи. Відбувається це через те, що він демонструє власні потреби у виконанні самостійної роботи та наголошує на них при спілкуванні з викладачами, керівниками кафедр і факультетів. Саме його активна позиція є активатором певних управлінських рішень з боку різних посадовців. Ці рішення можуть стосуватися якості навчальної продукції, навчального обладнання, використання ресурсів дистанційного навчання тощо. Демонструючи потреби у професійному розвитку, курсант може домагатися оновлення та осучаснення навчальних матеріалів, забезпечення максимальної практичної складової змісту завдань самостійної роботи тощо.

Друга, самотиваційна, функція полягає у визначенні курсантом власних потреб та їх реалізації. Ці потреби можуть мати різне походження та бути за своєю природою соціальними, пізнавальними, творчими, професійно орієнтованими тощо. Кожна з відповідних потреб зумовлює для курсанта той чи інший сенс у виконанні самостійної роботи. Питання самотивування, на наш погляд, тісно пов'язане з питанням рефлексії майбутнього офіцера як особистості та військового фахівця. При цьому він має аналізувати стан та перспективи своїх досягнень з огляду на якість взаємодії з викладачами результатів успішності проходження навчальних практик у військових частинах, з урахуванням досвіду знайомих (або, навіть, власного) несення служби в зоні проведення бойових дій тощо. Подібна рефлексивна діяльність, вважаємо, дозволить курсанту знайти мотивацію щодо активної самостійної навчальної діяльності, тобто відбудеться дія самотивування.

Конструктивна функція, яку виконує курсант, також має дві похідні. В першому випадку ми можемо говорити про функцію **цільового самовизначення**. Вмотивована людина має свої цілі й пріоритети, які для курсанта в тій чи іншій мірі можуть зреалізуватися в ході самостійної роботи. Зокрема, майбутній офіцер визначає цілі своєї підготовки до несення служби взагалі. Наприклад, вони стосуються набуття ним особистісних рис офіцера щодо рівня освіченості, фахової кваліфікації, морально-вольових якостей тощо. Відповідно його власні вимоги до змісту та

інтенсивності самостійної навчальної діяльності як засобу досягнення цих цілей формуються у відповідні цілі вже самостійної роботи. Отже, її цілепокладання може стосуватися, у тому числі, мінімального часу щоденного самостійного навчання, пріоритетності її змісту (наприклад, ступінь творчості, спрямованість на опрацювання наукової літератури чи інформаційних технологій, виконання графічної роботи, опрацювання англійських навчальних джерел та ін.), форм і методів її здійснення.

Водночас курсант може керуватися і поточними цілями, які зумовлені процесом вивчення поточних навчальних дисциплін, а цілі його самостійної роботи при цьому є адекватними тим цілям, які визначає перед ним викладач. Як правило, вони стосуються засвоєння теоретичних положень або набуття практичних умінь з певної теми. В будь-якому випадку ці поточні цілі мають знаходитися у відповідності до загальних цілей підготовки, інакше в курсанта виникне конфлікт між його навчальними й професійними намаганнями та дійсністю щодо виконання поточних навчальних завдань. Вважаємо, що такі конфлікти не матимуть місця, в разі його свідомої рефлексивної діяльності предметного визначення цілей фахової підготовки в цілому й вивчення окремих навчальних дисциплін зокрема.

Визначаємо й таку похідну від конструктивної функції курсанта, якою є функція **створення навчальних умов**. Такі умови є цілком традиційними, але вимагають свідомого ставлення до їх забезпечення. Отже, при підготовці до самостійної навчальної діяльності курсант має подбати про наявність підручників, методичних рекомендацій, зошитів, ручок, олівців, лінійок, доступ до мережі Інтернет, облаштування робочого місця та інших технічних питань.

Суттєвий конструктивізм в самостійній навчальній діяльності курсанта необхідно відзначити у самому процесі її здійснення, адже він створює певний науковий продукт і формує свою особистість, проте ця сторона діяльності майбутнього офіцера має навчально-виконавську природу, а не управлінську, тому й не розглядається нами в поточному дослідженні.

Створені навчальні умови дозволяють курсанту перейти до виконання **організаційної** функції, першою похідною якої є функція **планування самостійної роботи**. Здійснюючи цю функцію, курсант має забезпечити стабільні організаційні умови здійснення самостійної навчальної діяльності. При цьому він повинен ефективно розподілити той бюджет часу, яким він скористався. У вищих військових закладах освіти частина цього бюджету зарезервована навчальним розкладом, що надає майбутньому офіцеру можливість розраховувати на 2-4 години гарантованої щоденної самостійної роботи. Проте, ця гарантія є умовною, адже крім навчальних обов'язків курсант виконує також і службові, зокрема перебуває в нарядах, чергуваннях, патрулюваннях тощо. Ці обставини також ним мають враховуватися. Проте, крім передбачених розкладом годин самостійної підготовки існує й інший час курсанта, який він може використати за своїми навчальними потребами так само як це роблять цивільні студенти, відвідуючи бібліотеки, центри вивчення іноземних мов, здійснюючи навчання в домашніх умовах тощо.

Іншою похідною організаційної функції є функція **поточної самоорганізації**. Мова йде про організацію виконання поточних навчальних завдань самостійної роботи. Відповідно особливості самоорганізаційної діяльності полягають в урахуванні їх змісту й терміну виконання. Є завдання, які можна виконати за 30 хвилин, використовуючи лише конспект лекцій, а є такі, що виконуються протягом кількох місяців шляхом створення власного продукту з опрацюванням кількох десятків навчальних і наукових видань, як це буває під час написання курсових, кваліфікаційних та магістерських робіт. Відповідно самоорганізаційна робота курсанта зорієнтована або на виконання поточного навчального завдання (кількох навчальних завдань у разі підготовки до поточних навчальних занять) в цілому, або його певної частини. Ця робота вимагає попереднього ознайомлення з методичними рекомендаціями до самостійної роботи з окремих навчальних дисциплін, чіткого усвідомлення вимог викладача та власних вимог до результатів її виконання.

Свою управлінську специфіку має виконання курсантом функції **самостимулювання**. Навчальна діяльність у вищому навчальному закладі є складною за змістом та важкою за інтенсивністю. Додаткове ускладнення та навантаження накладає військова специфіка підготовки майбутнього офіцера. За такої ситуації навіть умотивована людина має труднощі з налаштуванням на виконання навчальних завдань через втому та наявність чинників, що не дають повністю зосередитися на навчанні. Отже, актуальним постає питання власного стимулювання курсанта до самостійної роботи. Така самоуправлінська діяльність може відбуватися в спосіб самозобов'язань, самообмежень, самозаохочень чи самопокарань тощо. Вважаємо, що здатність курсанта до самостимулювання ґрунтується на його морально-вольових якостях та характері, які, в свою чергу, набувають розвитку (укріплюються) у ході навчальних випробувань. Отже, якість виконання цієї функції безпосередньо залежить від того, чи доводилося курсанту, і наскільки інтенсивно, долати труднощі навчальної діяльності, тривалий час працювати з науковою й навчальною літературою, виконувати творчі завдання тощо.

Контролююча діяльність класичного управлінця у випадку самостійної навчальної діяльності курсанта відбувається через виконання ним функції **самоконтролю**. При чому самоконтроль має здійснюватися за кількома напрямками. По-перше, курсант повинен усвідомлювати себе суб'єктом освітнього процесу та, відповідно, усвідомлювати цілі власної підготовки. А це означає, що він має контролювати себе протягом усього часу здобуття вищої освіти як особу, яка поступово набуває певного фахового рівня. За підсумками сесій результати цього самоконтролю мають підштовхнути курсанта до висновків щодо оптимальності навчальних зусиль та, у випадку необхідності, спонукати до прийняття рішень щодо характеру та змісту самостійної навчальної діяльності.

По-друге, самоконтроль повинен стосуватися вивчення окремих навчальних дисциплін, коли курсант постійно співвідносить рівень поточних навчальних досягнень з тими, які визначені навчальною програмою курсу як цільові та оформлені у переліку певних фахових компетентностей.

По-третє, самоконтролю мають підлягати процес та якість виконання навчальних завдань поточної самостійної. Через це курсант повинен усвідомлювати цілі виконання кожного завдання та знати відповідні критерії якості. Перед тим як він видає викладачу на перевірку результати своєї самостійної роботи, він має оцінити їх сам. Взагалі контроль власної підготовленості до семінарських занять чи інших навчальних заходів повинен бути природньою звичкою кожного курсанта.

По-четверте, функція самоконтролю стосується якості самостійної навчальної діяльності як такої. Отже, контролю має підлягати час її проведення та співставлення із запланованим як щодо сьогоднішнього дня, так і певних відрізків часу, наприклад, тижня, а також успішності створення всебічних умов її виконання. Вважаємо корисними такі дії курсанта як здійснення аналітичної діяльності успішності самостійної навчальної діяльності взагалі та ступеня її гармонізації із аудиторним навчанням. Така аналітична активність виглядає слушною як наприкінці кожного тижня, так і за підсумками проходження великих етапів навчання – семестру та навчального року.

Висновки з цього дослідження. За результатами дослідження визначено перелік та зміст функцій самоуправління курсантом вищого військового навчального закладу самостійною навчальною діяльністю. Ці функції відповідають всім напрямкам діяльності управлінця як мотиваційний, конструктивний, організаційний, стимулюючий та контролюючий, тобто утворюють певну систему. Окремі функції (мотиваційна, конструктивна та організаційна) мають свої похідні через специфіку самоуправлінської діяльності курсанта як особи, що є одночасно об'єктом і суб'єктом навчання та на своєму рівні самоуправління – представником системи управління освітнім процесом.

Перспективи подальших напрямків дослідження. Отримані результати дозволяють здійснити подальші дослідження щодо встановлення механізмів управління самостійною навчальною діяльністю курсантів вищих військових навчальних закладів.

Список використаних джерел:

1. Жуков А.Е. Организация самостоятельной работы студентов в высшей школе. Дидактические средства, технологии, программы: монография / А.Е. Жуков, А.В. Симоненко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 220 с.
2. Зубра А.С. Культура умственного труда студента: пособие для студентов высших учебных заведений / А.С. Зубра. – Минск: Дикта, 2006. – 228 с.
3. Кучерявий А.О., Балко М.В. Основи самостійної навчальної діяльності : навч. посіб. / А.О. Кучерявий, М.В. Балко. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 204 с.
4. Малихін О.В. Теоретико-методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів : дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.09 / О.В. Малихін; Криворізь. держ. пед. ун-т. – Кривий ріг, 2009. – 504 с.
5. Солдатенко М.М. Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності : Монографія / М.М. Солдатенко. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – 198 с.
6. Мескон М. Х. Основи менеджмента / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. – М.: Дело, 1992. – 702 с.
7. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. / Є. М. Хриков. – К.: Знання, 2006. – 365 с.
8. Кучерявий А. О. Управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів / А. О. Кучерявий. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 344 с.
9. Кучерявий А. О. Майбутній юрист в системі управління самостійною роботою студентів / А. О. Кучерявий // Вісник Черкаського університету. Сер.: Педагогічні науки. – Черкаси, 2013. – № 37 (290). – С. 54–59.

Надійшла до редколегії 14.11.2019

A. Kucheriavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FUNCTIONS OF THE HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION CADET AS SUBJECT OF SELF-MANAGING INDEPENDENT STUDY

Cadet's self-directed independent study is an inherent part of learning process. Its significance is increasing in conditions of permanent enlargement of learning content, Army Forces' acquirement of new war experience, technological modernization of army etc. Therefore cadets' self-directed independent study requires search of new ways of increasing its efficiency. Certain opportunities regarding this issue may be carried out by improvement of managing it. The classic system of higher educational institution management includes officials of different levels; however, a cadet does not belong to them. At the same time, a future officer manages self-directed independent study. This circumstance is not sufficiently studied by military pedagogy researchers and determines a research problem. Its solving requires investigation of a future officer's functions which he or she performs in the process of self-managing independent learning work. Accordingly, the paper's goal is studying these functions. On the basis of scientific works in the field of classic and educational management and also our own experience we have defined five functions, several of them have derivatives. The cadet's motivational function has system motivational and self-motivational derivatives. First of them is determined by cadet's impact on the whole system of educational institution management. The second derivative consists of defining by a cadet his needs for learning, personal and professional development and their implementation in the process of self-directed independent study. The constructive function also has several derivatives. Among of them the function of target self-determination is orienting a cadet to determining the learning goals, studying particular courses, independent learning out of the lesson schedule, doing various assignments. And the function of creating learning conditions requires solving any issues regarding onward executing of self-directed independent study. The organizational function consists of such derivatives as planning independent work out of the lesson schedule and its current self-organizing. The functions of self-stimulating and self-control are also inherent parts of the complex of cadet's managing functions. Thus, all the functions create a certain system which characterizes a cadet as a self-manager of self-directed independent study.

Key words: cadet, self-directed independent study, functions, management, higher military educational institution.

УДК 378.11

В. Лоза, канд. техн. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.36-42>

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗОВНІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ ТА МАЙБУТНЄ

У статті представлено розвиток системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні. Зокрема, розглянуто позитивні та негативні тенденції становлення системи зовнішнього забезпечення в пострадянській період, окреслено ситуацію сьогодення виходячи з аналізу Законів України «Про вищу освіту» 2014 року і «Про освіту» 2017 року, а також шляхи та перспективи її подальшої трансформації.

У першому десятиріччі незалежності України спостерігалось зниження якості вищої освіти. Система управління освітою цього періоду фактично являла собою радянську модель, адаптовану до потреб перехідного періоду. Намагання держави в подальшому створити дієвий інститут державної акредитації закладів вищої освіти за рядом об'єктивних причин (монополія держави на вирішенні умов акредитації закладів вищої освіти, неконкурентність, непрозорість та невідповідність механізму акредитації, корупція) виявив свою неефективність. Головною тенденцією в системі вищої освіти кінця 90-х початку 2000-х років було кількісне зростання вищих навчальних закладів, що супроводжувалося зниженням якості освіти та істотним дисбалансом спеціалізацій випускників до потреб ринку праці. Очевидних втрат зазнали такі переваги української освіти, як фундаментальність, системність та практична спрямованість.

Першими кроками, направленими на покращення системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти був Болонський процес, до якого Україна приєдналась у 2005 році зобов'язавшись внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти. Наступним ключовим витком позитивних змін та інтеграційних процесів в Європейський Союз в системі вищої освіти стало прийняття Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, в якому одними із важливих нововведень стали створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та спроба легітимізувати ідею незалежних установ оцінювання та забезпечення якості освіти. Нові можливості для розвитку і підвищення своєї конкурентоспроможності здобувачам освіти, освітянам та закладам освіти надає прийнятий 5 вересня 2017 року Закон України «Про освіту». Закон досить суттєво розподілив повноваження і сфери відповідальності органів влади в освіті, значно розширив право громадськості на участь в управлінні та контролі за діяльністю закладів освіти і органів влади тощо. Стратегія розвитку громадянської освіти на період до 2022 року ставить на меті формування цілісної системи освіти, створення відповідних умов функціонування системи освіти, впровадження системи моніторингу якості освіти і оцінювання громадянських компетентностей.

Вищезазначене свідчить про майбутні позитивні зміни у створенні дієвої системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, що направлені на приєднання до європейського освітнього, наукового та професійного простору.

Ключові слова: якість вищої освіти, система зовнішнього забезпечення, Закон України «Про вищу освіту».

Постановка проблеми. Освітній сектор є стратегічно важливою сферою розвитку суспільства і держави, він має забезпечувати такий рівень розвитку людського капіталу, який буде відповідати потребам і викликам постіндустріального суспільства та економіки знань, побудованої на наукомістких технологіях. Не буде перебільшенням сказати, що розвиток освіти – це питання національної безпеки.

Розбудова національної професійної школи відповідно до сучасних ринкових умов, передусім повинна передбачати підвищення якості освіти майбутніх фахівців, що передбачає ефективну підготовку спеціалістів різних спрямувань відповідно до очікувань суспільства. Якість навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах залежить від багатьох чинників, а саме: програмно-методичного забезпечення та його змістового наповнення, форм, методів, засобів навчання і виховання, використання особистісно орієнтованих інноваційних технологій, педагогічної майстерності професорсько-викладацького складу, паритетної взаємодії викладачів і студентів, введення інновацій управління. Саме тому дослідження проблем якості вищої освіти слід зосередити як у теоретичній площині наукових досліджень, так і на практичному рівні.

До 2014 року спостерігалось зниження якості вищої освіти в Україні. Як справедливо зазначає М. Згуровський, «в масовому вимірі освіта стала менш якісною, а переважна більшість випускників вищих навчальних закладів (особливо нових) не конкурентоспроможна на європейському ринку праці» [1]. Очевидних втрат зазнали такі переваги української освіти, як фундаментальність, системність та практична спрямованість.

Філософія якості проникає в усі сфери суспільного життя. Рівень освіченості населення давно став визначальним фактором та пріоритетом життя, та відображенням тих процесів, що діють у суспільстві. Саме тому зараз надзвичайно гостро постає проблема забезпечення найбільш можливої якості освіти [2]. Як наголошується в Національній доктрині розвитку освіти України [3] у XXI столітті, «якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту. На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави» та Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [4]. «Необхідно створити гнучку, цілеспрямовану, ефективну систему державно-громадського управління освітою, що забезпечуватиме інтенсивний розвиток та якість освіти, спрямованість її на задоволення потреб держави, запитів особистості».

Проблема забезпечення якості вищої освіти, як зовнішньої так і внутрішньої, набула актуальності в багатьох розвинених країнах в останній третині XX століття з багатьох причин. Головними з них були: початок переходу від індустріального суспільства знань, економіка якого спирається на науково-природничі та високотехнологічні досягнення; потреба на ринку праці у фахівців із вищою освітою; перехід до масової, а далі до загальної вищої освіти (охоплення понад 60% молоді) й потреба навчати велику кількість людей із невисокими здібностями, засвоювати класичні академічні програми на прийнятному рівні; насичення ринку праці випускниками вищих навчальних закладів,

суперництво між ними за робочі місця; поява міжнародної конкуренції у сфері навчання студентів-іноземців тощо [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи наукові праці, можна виокремити різноманітні взаємопов'язані аспекти дослідження щодо становлення та розвитку якості освіти в Україні загалом (Т. Волобуєва, Л. Чернікова, О. Кулешова, С. Заєць). Теоретичні аспекти удосконалення існуючих механізмів державно-управлінського впливу на освітню галузь були розглянуті в працях Л.І. Антошкіної, Д.І. Дзвінчука, В.С. Журавського, С.А. Калашнікової, Н.М. Колісниченко, В.В. Остапчука, І.М. Сікорької та багатьох інших. Проте, зазначену проблему ще не можна вважати достатньо дослідженою.

Мета статті полягає в дослідженні системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні, а саме прослідити її розвиток, проаналізувати сучасний стан, перспективи та шляхи розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «якість вищої освіти» має різноманітні інтерпретації. У закордонній науковій літературі останнім часом спостерігається тенденція до побудови багатовимірних моделей якості вищої освіти, де різним вимірам відповідають різні підходи до цього поняття. Зокрема, популярною є загальна модель Л. Харві і Д. Гріна, згідно з якою вирізняють п'ять аспектів поняття якості вищої освіти: виключність (прагнення бути кращим за інших); досконалість або стабільність, придатність до певних цілей (відповідність вимогам клієнтів, потребам або бажанням), співвідношення з ціною (можливість та термін повернення інвестицій у вищу освіту) [6]. Близькою до їх підходу є модель Ж. Перрі, який додатково виокремлює якість вищої освіти як атрибут, що характеризує постійний розвиток [7].

Усе більшого поширення в управлінні якістю вищої освіти набуває модель досконалості Європейської організації менеджменту якості (EFQM Excellence Model) [8]. Вона базується на дев'яти показниках. П'ять із них (лідерство, управління персоналом, політика і стратегія, забезпечення ресурсами та ефективність їх використання, технологічні процеси) характеризують якість вищої освіти як можливості, що відображають діяльність установи, а інші чотири (задоволення співробітників, споживачів, вплив на зовнішнє середовище, реалізація потенційних можливостей) – результати, зумовлені можливостями, та зворотний зв'язок від результатів, спрямований на покращення можливостей.

Якщо звернутися до вітчизняної наукової літератури, то треба зауважити, що в ній також існують різноманітні підходи до визначення поняття «якість вищої освіти»: 1) якість вищої освіти як соціального інституту; 2) якість вищої освіти як педагогічного процесу; 3) якість вищої освіти як суспільного процесу; 4) якість вищої освіти як процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії, 5) якість вищої освіти як загальноцивілізаційного феномену; 6) якість вищої освіти як соціокультурної системи та ін. [10, с. 36].

З цього можна припустити, що в системі якості вищої освіти необхідно виділити три елементи: якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти [9].

Відповідно до частини 2 статті 41 Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII [10] та враховуючи принципи, викладені у «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в

Європейському просторі вищої освіти (ESG)» Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти і національному стандарті України «Системи управління якістю» ДСТУ ISO 9001:2015 складовими системи забезпечення якості освіти є: система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти); система зовнішнього забезпечення якості освіти; система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти.

Перш ніж проводити дослідження системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні, необхідно чітко визначити сутнісну відмінність між зовнішньою та внутрішньою системами вищої освіти. Зовнішня система забезпечення якості вищої освіти є насамперед системою інституційних суб'єктів (НАЗЯВО, МОН, незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, автономні ЗВО). Побудувати зовнішню систему забезпечення якості вищої освіти означає передусім створити всі передбачені такою системою інституційні суб'єкти та розподілити поміж ними повноваження щодо забезпечення якості вищої освіти. При цьому зовнішня система забезпечення якості вищої освіти вибудовується як відповідна система протипага, яка передбачає наділення закладів вищої освіти повнотою автономії та має гарантувати відповідальність за нехтування питанням якості вищої освіти. Зовнішня система покликана не лише допомагати ззовні розбудовувати внутрішні системи забезпечення якості вищої освіти, а й дієво спокути та фактично примушувати до такої розбудови. Зовнішня система забезпечення якості вищої освіти має зробити неможливою повноцінну роботу ЗВО, які нехтують питаннями якості освіти. Зовнішня система є передумовою об'єктивної (зовнішньої) оцінки якості освіти у відповідному ЗВО та передумовою відповідного реагування на таку оцінку.

Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти є системою процедур, яка має характеризуватися єдністю та повнотою. Побудувати внутрішню систему забезпечення якості вищої освіти у ЗВО означає розробити та впровадити систему процедур із забезпечення якості освіти. Звісно, розбудова такої системи передбачає створення у ЗВО відповідного підрозділу із забезпечення якості освіти. При цьому важливо, по-перше, не зводити розбудову системи внутрішнього забезпечення якості освіти до створення відповідного підрозділу, по-друге, адекватно оцінювати можливості такого підрозділу та правильно визначати його завдання.

Виходячи з вищевикладеного, одними з основних складових системи зовнішнього забезпечення якості освіти є акредитація освітніх програм та інституційна акредитація. Ідеальне формулювання завдання акредитації (програм або інституцій) вищої освіти полягає в тому, що акредитація – це «система контролю якості освіти, яка дозволяє врахувати інтереси всіх, зацікавлених у розвитку освіти, сторін і поєднує суспільну та державну форми контролю» [11]. Аналізуючи у ретроспективі розвиток системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні, можна зробити висновки, що в 1991 р. вона успадкувала від СРСР потужну розгалужену освітню систему з передовою на той час інфраструктурою. Система управління освітою фактично являла собою

радянську модель, адаптовану до потреб перехідного періоду. Вона була збудована на принципах вертикальної ієрархії, у якій кожний нижчий рівень відтворював організаційні схеми та моделі дії вищого. Водночас природа взаємин і розподілу повноважень і відповідальності між різними рівнями освітньої ієрархії була сформована в спосіб, який унеможливило реальну відповідальність за конкретні дії/бездіяльність. Ця система допускала і навіть заохочувала функціонування цілої підсистеми неформальних зв'язків і взаємовідносин між різними її складовими на всіх рівнях ієрархії. У такій системі відсутні індикатори вимірювання ефективності, орієнтовані на оцінювання результатів управлінських рішень. Ефективність вимірювалась здатністю управлінських інститутів забезпечити документообіг та вчасну звітність [12].

Також у 1990-ті роки в Україні, як і в деяких інших країнах пострадянського простору, у системі зовнішнього забезпечення якості вищої освіти сформувався Інститут державної акредитації закладів вищої освіти. Його початкова мета – гарантувати вступникам і абітурієнтам, що освіта, яку надають нові (особливо приватні) вищі навчальні заклади, відповідає певним, встановленим більш-менш офіційно, стандартам. Відтак, державна акредитація виявилась функціонально затребуваним інститутом, легітимність якого нічим не підважувалась. Проте, протягом 1990-2000 рр. інститут державної акредитації закладів вищої освіти виявив свою неефективність. Акредитаційні процедури, що практикувалися в Україні і запозичені із західних моделей, на практиці не працювали на покращення якості освіти.

Вочевидь, для цього, є декілька причин. Перша з них – це абсолютна монополія держави вирішувати кому і на яких умовах надавати акредитацію. Неконкурентність і монополність самого механізму акредитації, а також його непрозорість і невідповідність, стали причиною багатьох зловживань і корупції, а також байдужості і пасивності як споживачів, так і академічного середовища, стосовно питань гарантування якості освіти. Другою вагомою причиною стала зарегульованість стандартів вищої освіти. Вимоги до вищих навчальних закладів практично постійно ускладнювалися, але це не сприяло покращенню якості освіти і не запобігало відтоку кадрів з вищих навчальних закладів, а призвело лише до посилення бюрократизації і витонченості корупційних схем. Безальтернативність інституту державної акредитації закріпилася за допомогою такого феномену як «диплом державного зразка» [13]. Оскільки саме від наявності такого диплому залежить працевлаштування, то це спричинило таке явище як «дипломна хвороба»: орієнтацією споживачів передусім на отримання диплома. Екстенсивний розвиток цього сектору зумовлювався як реальними потребами суспільства та економіки (розвиток комунікаційних та інформаційних технологій, реструктуризація економіки), так і кон'юнктурними чинниками, які мали штучний характер: схиблені уявлення про суспільний престиж вищої освіти та диплома, поява ринково привабливих спеціальностей (юристи, економісти).

Таким чином, до кінця 90-х початку 2000-х років фактично відбувалося екстенсивне використання матеріально-технічних, кадрових і організаційних ресурсів попередньої системи та пристосування їх до потреб незалежної держави. Головною тенденцією в

системі вищої освіти цього періоду було кількісне зростання вищих навчальних закладів, що супроводжувалося зниженням якості освіти та істотним дисбалансом між спеціалізацією випускників вишів та потребами ринку праці.

Першими кроками направленими на покращення системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні був Болонський процес. 19 травня 2005 року у норвезькому місті Берген на Конференції міністрів країн Європи Україна приєдналася до Болонського процесу, зобов'язавшись внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти. Європейська система забезпечення якості освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG), які у свою чергу ґрунтуються на наступних основних принципах:

- зацікавленість студентів і роботодавців, а також суспільства в цілому у високій якості вищої освіти;
- ключова важливість автономії закладів і установ, збалансована усвідомленням того, що автономія несе із собою дуже серйозну відповідальність;
- система зовнішнього забезпечення якості повинна відповідати своїй меті і не ускладнювати роботу навчальних закладів більше, ніж це необхідно для виконання цією системою своїх завдань.

Особливості сучасних критеріїв оцінювання якості освіти полягають в тому, що вони припускають: свободу для університетів у формуванні учбових планів; особливу увагу до якості підготовки фахівців; необхідність постійного вдосконалення освітніх програм з метою підвищення їх якості; стимулювання інновацій в освітніх стандартах [13].

Наступним ключовим витком позитивних змін та інтеграційних процесів в Європейський Союз в системі вищої освіти стало прийняття Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, що набрав чинності 6 вересня 2014 року [15]. В якому одним із важливих нововведень стали створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), яка перебрала на себе певні регуляторні та контрольні функції Міністерства освіти і науки України; замінило Вищу атестаційну комісію (ВАК) та Державну акредитаційну комісію (ДАК) та спроба легітимізувати ідею незалежних установ оцінювання та забезпечення якості освіти. Ці установи по суті стали цілком новим явищем в системі управління якістю вищої освіти (Рис.1). Стаття 23 вказаного Закону, в якій йдеться про основні завдання цих установ, на той час викликала багато питань. Втім було покладено фундамент, які функції можуть і повинні виконувати ці установи. Серед цих функцій в контексті теми статті можна виділити наступні:

- кваліфікована зовнішня оцінка якості вищої освіти з відповідними висновками про можливість/неможливість відкриття, ліцензування, акредитації освітніх програм;
- розробка, застосування і постійне вдосконалення оптимальних для української ситуації методів і технологій зовнішньої оцінки якості вищої освіти з орієнтацією на західні моделі;
- забезпечення системної комунікації між різними стейкхолдерами на «низовому» рівні з метою покращення якості вищої освіти;
- розробка та ревізія освітніх стандартів в Україні, їх узгодження з європейськими і світовими з урахуванням необхідності, затребуваності і неформального підходу;

- покращення загальної атмосфери функціонування ВНЗ, допомога у чіткішому усвідомленні ними своєї місії, завдань, здатностей до самоаналізу, внутрішньої оцінки якості освіти;

- моніторинг ситуації у вищої освіти і участь у розробці пропозицій щодо вдосконалення освітнього законодавства;

- освітня аналітика та забезпечення всіх зацікавлених сторін інформацією про якість та унікальність освітніх програм та закладів.

Прогресивним моментом є прописаний у Законі механізм залучення до процесу акредитації та оцінки якості освіти різних зацікавлених сторін, таких як «представники держави, роботодавців, їх організацій та об'єднань, професійних асоціацій, вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових установ, Національної академії наук України та національних галузевих академії наук, представників органів студентського самоврядування, міжнародних експертів» (стаття 17, п.1). Слід мати на увазі, що перелічені зацікавлені групи (які прийнято називати стейкхолдерами) мають зазвичай різні інтереси і очікування стосовно вищої освіти, уявлення про її потреби, функції та якість, узгодження яких також має стати частиною політики управління якістю вищої освіти.

Таким чином, система зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні за роки незалежності, а особливо в останнє десятиріччя, знаходилась в постійному реформуванні та модернізації. Переломним моментом у її розвитку стали інтеграційні процеси нашої держави в Європейський Союз, а саме розбудова системи забезпечення якості вищої освіти у Болонському процесі та механізми її імплементації в Україні [16].

Наступним кроком вдосконалення системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні поряд з діючим Законом України «Про вищу освіту» №1556-VII від 01.07.2014 року [15] стало прийняття Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 року [10], який вніс суттєві зміни до Закону України «Про вищу освіту». Головне, що дав новий закон, це нові можливості для розвитку і підвищення своєї конкурентоспроможності здобувачам освіти, освітянам та закладам освіти. Це надзвичайно важливо сьогодні, коли необхідно швидко реагувати на численні виклики, пов'язані з паралельними реформами в багатьох інших сферах, економічними проблемами, новими технологіями, глобалізацією освітнього простору тощо. Як зазначалося вище минулі 25 років, а також досвід ЄСРП та інших держав переконливо свідчать про неможливість вирішення наявних проблем в парадигмах жорстко централізованої моделі управління, патерналізму і створення міцних управлінських вертикалей.

Таким чином, стосовно змін у системі зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні: Закон досить суттєво розподілив повноваження органів влади. Зокрема, Міністерство освіти і науки України має зосередитися на питаннях освітньої політики на загальнодержавному рівні, а також нормативному забезпеченні освіти. До його основних повноважень, відповідно до статті 64, належать:

- розробка стратегії розвитку освіти України, інших стратегічних документів, державних цільових програм у сфері освіти і науки та участь у їх реалізації;

- організація збору та обробки освітньої статистики, її аналіз та прогнозування розвитку системи освіти;
- затвердження стандартів освіти;
- формування пропозицій щодо обсягу освітніх субвенцій, державного фінансування середньої, професійної, вищої освіти та стипендійного фонду;
- розподіл освітніх субвенцій та державне фінансування середньої, професійної (професійно-технічної), фахової, вищої освіти та стипендійного фонду закладів освіти;
- розробка ліцензійних умов та ліцензування освітньої діяльності закладів вищої, післядипломної, фахової, професійної (професійно-технічної) освіти, а також перевірка дотримання ними ліцензійних умов;
- формування та забезпечення функціонування системи сертифікації педагогічних працівників, забезпечення умов для підвищення їх кваліфікації, затвердження положення про акредитацію центрів сертифікації педагогічних працівників.

Закон розподіляє компетенцію місцевих органів влади і сфери відповідальності в освіті. Тим самим він позбавляє місцеві органи влади можливості посилається на вказівки чи відсутність вказівок МОН з питань, які вони мають вирішувати самостійно. Найбільше втрачають від нового закону районні, міські та обласні відділи освіти. Закон не тільки не передбачає прямого існування таких органів, залишаючи це на розсуд відповідних місцевих рад, він не передбачає і багатьох звичних для їх функцій. Це не означає, що такі органи обов'язково мають зникнути. Але якщо вони залишаться, то мають кардинально змінитися, а їх працівникам доведеться багато чому вчитися. У тому числі й переглядати стереотипи своїх взаємовідносин із закладами освіти та педагогами.

Закон значно розширює право громадськості на участь в управлінні та контролі за діяльністю закладів освіти і органів влади (статті 70, 71). Насамперед для цього встановлюються вимоги щодо публічної інформації та звітності.

Рис. 1. Існуюча загальна система забезпечення якості вищої освіти в Україні

Слід відзначити, що незаперечним позитивними кроками на шляху до інтеграції України у Європейську освітянську спільноту є впровадження академічної

добросесності в рамках проекту SAIUP (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project) [10, 19] (сукупності етичних принципів та правил, якими мають керуватися

учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень), членство у Рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» [20], впровадження державної політики щодо підтримки розвитку та застосування англійської мови у вищій освіті в Україні [21], активний розвиток академічної мобільності за межами України (освіта за кордоном), діджиталізація освіти, визнання необхідності забезпечити конкурентоспроможність українських вчених та випускників на національному та міжнародному рівнях, прагнення до інтернаціоналізації вищої освіти, програми для академічної та освітньої інтеграції в межах Європейського Союзу та інше.

Все це свідчить про майбутні позитивні зміни не тільки у системі зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, а й української освіти загалом, які спиратимуться на досвід розвинених країн світу, зокрема Європи. Так 27 березня 2019 року МОН опублікувала для громадського обговорення стратегію розвитку громадянської освіти на період до 2022 року напрямками реалізації якої є: формування цілісної системи освіти, створення умов функціонування системи освіти та впровадження системи моніторингу якості освіти і оцінювання громадянських компетентностей [22]; у 2019 році запланували створення Національного агентства кваліфікацій у результаті роботи якого має серйозно зрости якість професійних програм, їхня відповідність реальним вимогам ринку праці; активне долучення українських ЗВО (в тому числі військових) до Програми міжнародної співпраці Європейського Союзу ЕРАЗМУС+ [23], що підтримує проекти, партнерства, заходи і мобільність у сфері освіти, професійної підготовки, молодіжної політики та спорту і багато іншого.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. В Україні проблема створення дієвої системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти перебуває на важливому плані суспільної уваги. Ця проблема постала не спонтанно, а в тісному зв'язку з цілою низкою глобальних чинників, серед яких, по-перше, вплив науково-технічного прогресу на наше життя, потреба відповідних змін у підготовці фахівців ринкової економіки; по-друге, курс держави на європейську інтеграцію і, як наслідок, потреба враховувати вимоги Болонського освітнього процесу; по-третє, розширення й набуття нової якості демократичних процесів і побудова громадянського суспільства.

Україна надалі підтверджує свій європейський вибір та зовнішньополітичний вектор (Конституція України), прихильність до європейської інтеграції та глобалізації (Угода про Асоціацію між Україною та ЄС, членство в Європейському просторі вищої освіти, Європейському науковому просторі, інших міжнародних інституціях, партнерствах і співробітництвах). Україна визнає вищу освіту як двигун соціальної трансформації, а систему забезпечення якості вищої освіти як ключову компетенцію в умовах інтеграції та глобалізації економіки, засіб приєднання до європейського освітнього, наукового та професійного простору, умови ефективної інтеграції та фактору економічного зростання країни.

Список використаних джерел:

1. Згуровський, М. З. Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на Європейському просторі [Електронний ресурс] / М. З. Згуровський. – Режим доступу: <https://kpi.ua/bologna>.

2. Андрущенко В. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В. Андрущенко. - Київ: –Атлант ЮЕМСі, 2005. – 498 с.

3. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

4. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 року № 344/2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

5. Свіжевська С.А. Акредитація як іміджева стратегія підвищення якості вищої освіти. // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – Вип. 1'2014. – С. 110-115.

6. Harvey L. Defining quality / L. Harvey, D. Green // Assessment and Evaluation in Higher Education. – 1993. – Vol. 18(1). – P. 9–34.

7. The EFQM Excellence Model [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ddexcellence.com/About%20Excellence/Model.git> on 6 August 2009.

8. Гарантія якості вищої освіти: Глосарій // Експертиза якості професійного освіти: матеріали семінара (20–22 лютого 2014 г.). – М.: МГУ ім. М. П. Огарьова, 2014. – 315 с.

9. Клімова Г. П. Інтерпретація поняття «якість вищої освіти»: соціолого-філософська рефлексія / Г. П. Клімова // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Філософія. – 2016. – № 3. – С. 34–44.

10. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

11. Освітня система України 1990 – 2014 Аналітичний огляд. / Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти» – К.: ТАКСОН, 2015. – 52 стор.

12. Schwarz, S., D.F. Wersterheijden, Accreditation in the Framework of Evaluation Activities: A Comparative Study in the European Higher Education Area. In Stefanie Schwarze and Don F. Wersterheijden (Eds.) Accreditation and Evaluation in European Higher Education Area, Dordrecht: Springer, 2007, pp. 1-42.

13. «Щодо виготовлення документів про освіту в 2015 році», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/usinovivni-novini-2015-04-06-shhodo-vigotovlennya-dokumentiv-pro-osvitu-u-2015-rozci>.

14. Система забезпечення якості вищої освіти у болонському процесі та механізми її імплементації в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1612>.

15. Закон України «Про вищу освіту» від 28 грудня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-19/ed20141228>.

16. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / Укладачі: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С., Ковтунець В., Курбатов С., Линьова І., Луговий В., Прохор І., Рашкевич Ю., Сікорська І., Таланова Ж., Фініков Т., Шаров С.; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. – Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. – 84 с.

17. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (офіційний сайт). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naqa.gov.ua/misia-ta-strategiya-agentstva/>.

18. Система забезпечення якості вищої освіти (Національна академія державного управління при президенті України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=Page&page=195>.

19. Як підтримати академічну доброчесність в університеті - МОН надіслало вишам відповідні рекомендації та глосарій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-pidtrimati-akademichnu-dobrochesnist-v-universiteti-mon-rozrobilo-ta-nadislalo-na-zvo-rekomendaciyi-z-akademichnoyi-dobrochesnosti>

20. ГОРИЗОНТ 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/gorizont-2020>.

21. МОН створило концепцію розвитку англійської в університетах: рівень В1 – обов'язкова умова вступу, В2 – випуску, викладання профільних дисциплін іноземною та «мовні скринінги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-konceptiyu-rozvitku-anglijskoyi-v-universitetah-u-dodatku-riven-v1-obovyazkova-umova-vstupu-v2-vipusku-vikladannya-profilnih-disciplin-inozemnoyu-ta-movni-skriningi>

22. МОН пропонує для громадського обговорення стратегію розвитку громадянської освіти на період до 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-strategiyu-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-na-period-do-2022-roku>

23. ЕРАЗМУС+ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/erazmus+>.

Надійшла до редколегії 17.10.2019

V. Loza, PhD in Technical Sciences
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF EXTERNAL PROVISION OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: THE PAST, TODAY AND THE FUTURE

The article presents the development of the system of external quality assurance of higher education in Ukraine. In particular, the positive and negative tendencies of the formation of the external security system in the post-Soviet period are considered, the situation of the present proceeding from the analysis of the Laws of Ukraine "On Higher Education" 2014 is outlined and "On Education" 2017, as well as the ways and prospects for its further transformation.

In the first decade of Ukraine's independence, there has been a decline in the quality of higher education. The education management system of this period was, in fact, a Soviet model adapted to the needs of the transition period. Attempts by the state to further establish an effective institution of state accreditation of higher education institutions for a number of objective reasons (state monopoly on the decision of the conditions of accreditation of higher education institutions, non-competitiveness, opacity and non-accountability of the accreditation mechanism, corruption) revealed its inefficiency. The main trend in the higher education system of the late 1990s and early 2000s was the quantitative growth of higher education institutions, which was accompanied by a decrease in the quality of education and a significant imbalance of graduates' specializations to the needs of the labor market. Obvious losses were suffered by such advantages of Ukrainian education as fundamentality, systematic and practical orientation.

The first steps aimed at improving the external quality assurance system of higher education was the Bologna Process, to which Ukraine joined in 2005, committing itself to make appropriate changes to the national education system and to join the work on setting priorities in the process of creating a single European Higher Education Area. The next key round of positive changes and integration processes in the European Union in the higher education system was the adoption of the Law of Ukraine "On Higher Education" of July 1, 2014, in which one of the important innovations was the creation of a National Agency for Quality Assurance in Higher Education and an attempt to legitimize the idea of independent institutions of assessment and quality assurance of education. The Law on Education, adopted on September 5, 2017, provided new opportunities for the development and enhancement of its competitiveness for education seekers, educators and educational institutions. The law has substantially distributed the powers and areas of responsibility of the authorities in education, significantly expanded the public's right to participate in the management and control of the activities of educational institutions and authorities, etc. The strategy of development of civic education for the period up to 2022 aims to form a holistic system of education, to create appropriate conditions for the functioning of the education system, implementation of the system of monitoring the quality of education and assessment of civic competences.

The above points to the future positive changes in the creation of an effective system of external quality assurance of higher education aimed at joining the European educational, scientific and professional space.

Keywords: quality of higher education, external security system, Law of Ukraine "On Higher Education".

УДК 378.22

Н. Марченко, канд. пед. наук,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна,
О. Субіна, канд. пед. наук
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.42-46>

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В РАМКАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті охарактеризовано основні принципи неперервної освіти, що полягають у системному поєднанні самоосвіти, оптимального розподілу часу, людиноцентризму, творчості, саморефлексії. Основну увагу звернено на аналіз складових елементів творчої особистості дорослих. Авторами проаналізовано фактори та методику розвитку творчого потенціалу в рамках неперервної освіти. Причиною виникнення творчості є суперечність між вже відомим (стереотипом) та генеруванням оригінальних ідей вирішення проблеми. Виявлено, що рушійною силою розвитку особистості більшою мірою є зовнішня та внутрішня мотивація. Самомотивація ж пов'язана із здобуттям інформації в рамках особистих зацікавлень, відчуттям задоволення від результатів успішного оперування новими знаннями, кар'єрним зростанням, цінністю на ринку праці, соціалізацією особистості. У розвідці також наведено можливу структуру творчої особистості дорослого учня, до якої, на думку авторів, входять пізнавальна та мотиваційна складова, а також особисті якості людини. Проаналізовано умови та засоби розвитку творчих здібностей особистості в рамках формальної та неформальної освіти. Стверджується, що у цьому ракурсі значний вплив на учня чинить середовище, в якому відбувається здобуття нових знань та їх використання, а також активні та нестандартні методи, які застосовує педагог під час очного чи дистанційного освітнього процесу. Виявлено, що проблемне навчання сприяє динаміці творчого мислення особистості, різносторонньому аналізу ситуації та креативному вирішенню проблеми, вмінню дискутувати та приймати чужі конструктивні ідеї. У статті також стверджується, що одним із способів розвитку творчих здібностей дорослих є розробка власних проектів, бізнес-планів, написання статей, у яких розкрито досвід роботи, теоретичні та практичні положення наступних розробок.

Ключові слова: творчість, мотивація, проблемне навчання, ділові ігри, імітаційні методи.

Постановка проблеми. У зв'язку з впровадженням все нових і нових прогресивних технологій та постійним оновленням потоку корисної інформації сучасна людина безперервно прагне здобувати все нові й нові знання, які стають засобом соціалізації, кар'єрного зростання, і найважливіше – особистісного розвитку. Як стверджує К. Лоренц, «життя є пізнанням». Тому на сьогодні актуальною проблемою є дослідження специфіки, принципів та методів безперервної освіти впродовж життя.

Згідно з Дамаською декларацією Міжнародної ради з освіти дорослих «Освіта впродовж життя є багатостороннім діалектичним процесом, що побудований на повсякденному досвіді й позначений інтенсивними зусиллями для розуміння складних даних і фактів. Він передбачає повторення або імітацію різних дій та операцій, а також являє собою процес особистої творчості та оволодіння особливими навичками» [1]. Оскільки важливим чинником здобуття знань є прояв креативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теми дослідження дозволив виявити той факт, що значна кількість вчених акцентують свої наукові пошуки саме на формуванні та розвитку структурних компонентів творчості та обдарованості дітей. У педагогіці та психології проблема творчості дорослих стала об'єктом зацікавлення вчених відносно недавно. До основних аспектів дослідження вказаного питання зверталися: М.В. Ілляхова [3], В.А. Кан-Калик [4], Л.Б. Лук'янова [7], О.І. Мілашовська [8], С.О. Сисоева [10] та ін.

Метою статті є висвітлення шляхів розвитку творчого потенціалу дорослих.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період дорослості визначальний у житті людини. Для нього характерна низка властивостей: сформованість світогляду та набору цінностей, наявність досвіду, формування кар'єри та створення сім'ї, прагнення до самореалізації тощо. У період зрілості людина здатна критично мислити, приймати рішення та нести за них відповідальність. У зв'язку з інформаційно-технологічним прогресом зростають і вимоги роботодавця до обраного працівником алгоритму вирішення проблем. Раніше засвоєний фахівцем порядок дій у складній ситуації досить часто виявляється малоефективним. Сьогодні значним попитом на ринку праці користується професіонал-ентузіаст, який здатний рушити стереотипи, створювати нові алгоритми вирішення завдань та постійно підвищувати свою кваліфікацію. Отже, самомотивація стає рушійною силою для зростання рівня знань дорослої людини. Проте, ми не можемо її розглядати лише зі сторони кар'єрного росту. Самомотивація освіти дорослих пов'язана також і з задоволенням особистих зацікавлень, відчуттям задоволення від результатів успішного оперування новими знаннями. Як зазначає Є. Солодова, «рівень освіченості людини тим вище, чим ширше сфера діяльності і вище ступінь невизначеності ситуацій, в яких вона здатна діяти самостійно. Чим більш широким спектром можливих способів діяльності вона володіє, тим ґрунтовнішим є вибір одного з таких способів» [11, с. 245].

Для безперервної освіти характерними є такі принципи:

- принцип самоосвіти передбачає активність особистості у напрямі постійного оновлення знань та успішного їх використання у повсякденній діяльності;

- принцип оптимального часового розподілу полягає у раціональному розподілу власного часу на вивчення та засвоєння нової інформації;

- принцип системності пов'язаний із системним запам'ятовуванням, що є важливим для якнайповнішого запозичення нового та застосування на практиці вироблених умінь;

- принцип людиноцентризму спрямований на розкриття індивідуальності людини, сприяє саморозвитку особистості, утвердженню інноваційного мислення та її духовного збагачення;

- принцип розвитку творчих здібностей полягає у поглибленні креативного потенціалу дорослих;

- принцип саморефлексії має за основу визначення форми та напрямку здобуття знань, їх осмислення та визначення «слабких місць» для заповнення корисною інформацією, створення комфортного середовища для сприйняття нового.

«Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення» [2, с. 326]. Вона, як важливий компонент пізнання, є необхідною для розкриття індивідуальності дорослих. Основна її мета – це створення чогось нового, оригінального за допомогою власних здібностей та обдарованості. Причиною виникнення творчості є суперечність між вже відомим (стереотипом) та генеруванням оригінальних ідей вирішення проблеми.

Розвиток творчого мислення у дорослих є основною ціллю педагога у рамках формальної та неформальної освіти. Важливою у цьому напрямі є мотивація, яка сприяє пошуку й реалізації нових прийомів і методів навчання, підвищенню рівня їх фахової підготовки, формуванню впевненості у власних силах і можливостях. Низька мотивація до творчої діяльності чи її відсутність не може призвести до успішних результатів.

Творча мотивація може спонукати кількома чинниками: зовнішніми (зміцнення професійного та матеріального становища, допомога суспільству тощо) та внутрішніми (задоволення пізнавальних інтересів, потреба у самовираженні). Внутрішня мотивація пов'язана саме з бажанням особистості засвоїти нові знання та створити оригінальний продукт. Тиск суспільства та роботодавця у цьому випадку повністю відсутній.

Розроблену нами структуру творчої особистості дорослих зображено на рис. 1.

Пізнавальна складова структури творчої особистості дорослого учня має в основі отриманий досвід під час здобуття вищої освіти та здійснення професійної діяльності. Відкритість новим знанням, прагнення до поглиблення вивченого, інноваційність мислення сприяє розвитку творчих здібностей.

Незамінним складником творчої діяльності є уява. Як стверджував А. Ейнштейн, вона є «важливіша за знання, тому що знання обмежені. Уява ж охоплює все на світі, стимулює прогрес, і є джерелом еволюції». Розвинута у підлітковому віці уява допомагає дорослій людині швидше змодельовувати кінцевий результат розв'язання поставленої проблеми та визначити необхідний набір засобів досягнення мети. Вона, як важливий інструмент творчості, на початковому етапі допомагає створити образи винаходу з опорою на схеми, а згодом сприяє розробці зовсім нових об'єктів.

Набір особистих якостей дорослого також впливає на розвиток їх творчих здібностей. Уміння досягати

поставленої мети та критичне оцінювання результатів сприяє безперервній роботі над собою.

Значний вплив на розвиток творчої особистості здійснює середовище, яке її оточує. На нашу думку, це має бути саме творчо-освітнє середовище, «середовище, що сприяє вільному розвитку активної особистості, це середовище, що найбільшою мірою забезпечує можливості розвитку свободи і активності» [6].

У рамках формальної та неформальної освіти дорослих створює умови творчого середовища саме

навчальний заклад, у якому здобувають нові знання студент, педагоги та група студентів, які націлені на творчу, пізнавальну діяльність. Творча атмосфера закріплює позитивне відношення до навчального процесу, зацікавлює, породжує установку на активне засвоєння інформації та вироблення нових умінь та навичок.

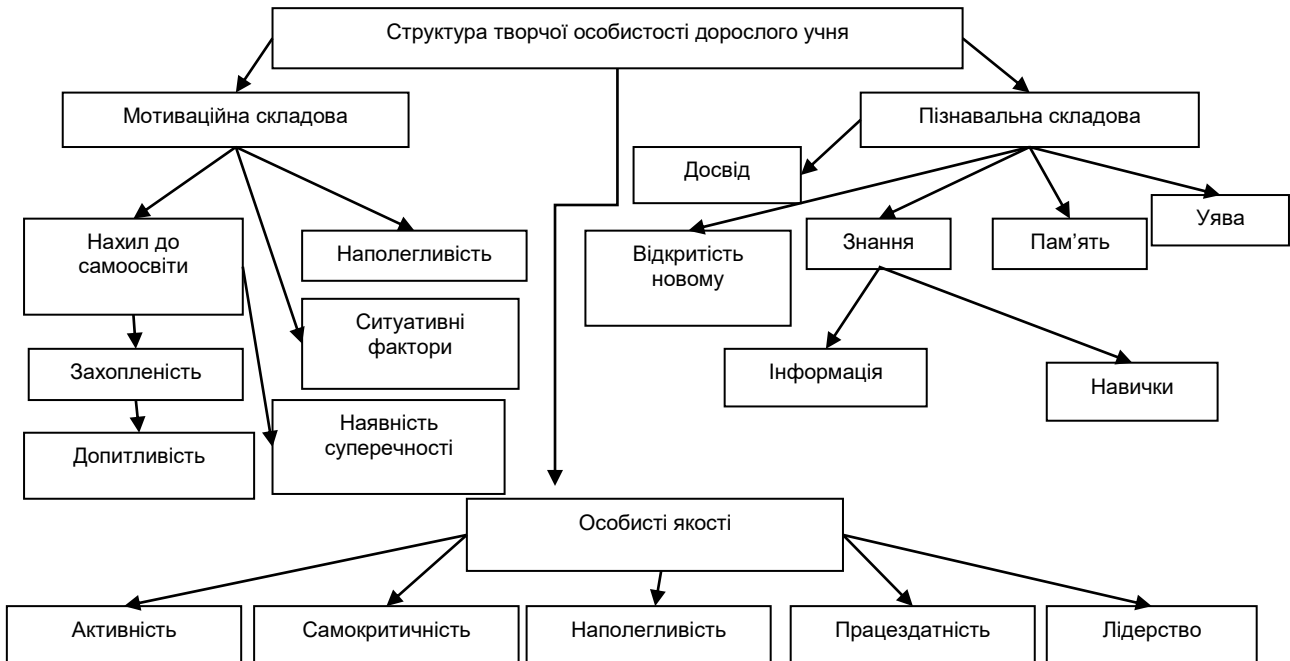

Рис. 1. Структура творчої особистості дорослого учня

Здійснюючи пошук нової інформації, потрібно вміло відбирати саме ті відомості, які потрібні для розкриття тієї чи іншої проблеми. У. Черчіль сказав: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Дорослий для успішного здобуття знань має вміти шукати інформацію та відсіювати сторонню. Цьому, насамперед, він має навчитися під час навчального процесу в межах освітніх закладів під час виконання різного роду завдань.

Умови та засоби розвитку творчих здібностей дорослих учнів схематично зображено нами на рис. 2.

Одним із методів розвитку творчого потенціалу дорослих є проблемне навчання. Він є основою тренування творчого мислення особистості, тобто вміння аналізувати та узагальнювати інформацію, бачити альтернативні рішення, співставляти раніше

відомі та нові шляхи розв'язання проблеми, передбачати можливі способи розвитку ситуацій тощо.

Ефективними для розвитку творчого потенціалу дорослих є використання імітаційних методів навчання. Основою наведеної методики є значна аналітична діяльність дорослого учня, пошук шляхів вирішення проблеми та подальше їх застосування у професійній діяльності.

Ігрові методи у процесі навчання дорослих передбачають інтенсивний обмін інформацією, розвиток самостійності та професійних навичок, вміння вести конструктивну розмову та взаємодопомогати у складних професійних ситуаціях. «У ході ділової гри слухачі в спеціально змодельованих умовах вчать оперативно аналізувати можливі виробничі ситуації, приймати оптимальні рішення, вести пошук несправностей на основі певних параметрів, обирати найдоцільніший технологічний процес, вирішувати економічні проблеми підприємства тощо» [9].

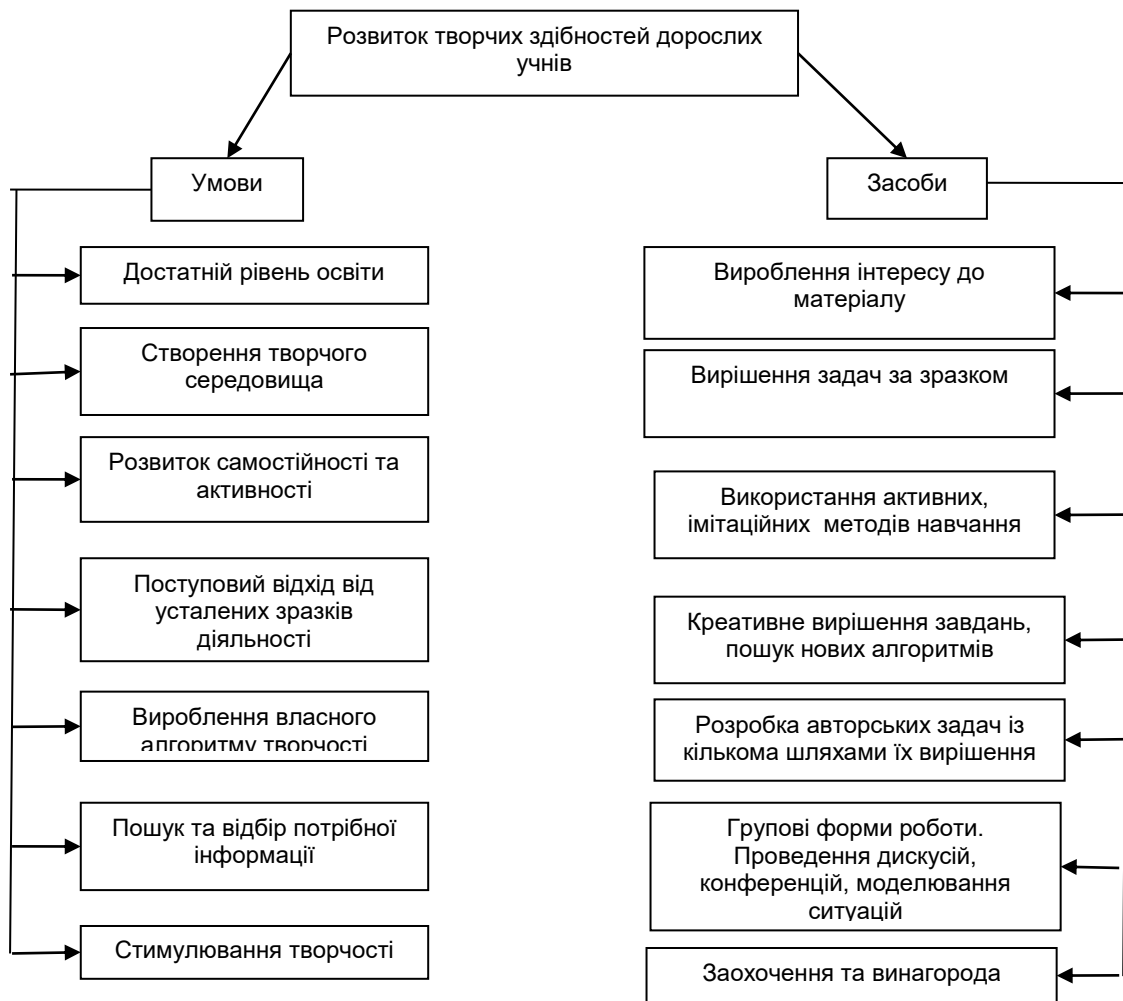

Рис. 2. Умови та засоби розвитку творчих здібностей дорослих

Викладач, як інструктор-консультант, вміло задає ситуацію професійної гри, розподіляє ролі, керує процесом розв'язання проблеми. Групи слухачів мають представити власний розроблений порядок дій.

Імітаційні методи розвивають уяву особистості. Під час моделювання тієї чи іншої ситуації людина сприймає її як реальну, а для цього до дрібниць відтворює у себе в голові задані параметри професійної гри, виробляє стратегію поведінки, передбачає вірогідні шляхи розвитку подій та обирає свій спосіб вирішення завдання.

Отже, під час ділової гри теоретичні знання застосовуються на практиці. Можна навести кілька варіантів навчальних ігор під час вивчення дисципліни «Педагогіка»:

- відтворення складової уроку;
- розв'язання педагогічної ситуації;
- гра-імпровізація на задану тему «Фактори розвитку колективу», «Стилі спілкування», «Особистість класного керівника» тощо.

Досить популярним для розвитку творчих здібностей дорослих є науково-дослідна робота (написання статей, дипломних (магістерських) робіт тощо). Ця форма діяльності сприяє, насамперед, співпраці викладача та студента, виробленню останнім власного стилю подачі інформації, самостійній розробці

та опису проблеми, оптимального шляху її вирішення тощо.

Надзвичайно дієвим сьогодні залишається метод проектів, який спрямований на вирішення конкретної ситуації чи проблеми. Названий метод сприяє критичному та дивергентному мисленню особистості, розвиває вміння презентувати аудиторії свої ідеї, доводити доцільність їх використання та прогнозувати результати реалізації. У залежності від навчальної мети можемо виокремити такі види проектів як: дослідницькі, творчі, рольові, інформаційні, ознайомчо-орієнтовані та практично-орієнтовані. Спільною для них особливістю є те, що їх презентація можлива лише за умови аналітичного опрацювання значного пласта інформації, систематизації та аналізу матеріалу, вироблення власного погляду на вирішення ситуації. Сьогодні в системі освіти активно застосовують під час підвищення кваліфікації саме творчі проекти, а саме написання есе, та дослідницькі – написання наукових статей, тез тощо. Великою перевагою цього методу вбачаємо у тому, що інформація, яку здобуває шукувачев, засвоюється набагато швидше, чим під час репродуктивного навчання.

До одних із найпродуктивніших форм розвитку особистості належить тренінг. Він дає можливість за короткий час засвоїти великий пласт інформації,

виявити так звані «пробіли» у знаннях і брак умінь та навичок. Тренінг дозволяє у невеликому колі об'єднаних спільною метою людей скорегувати та виробити нові форми поведінки. Під час цієї форми роботи використовуються різноманітні вправи: самопрезентація, візуалізація, лінгвістичні тренування, ейдос малювання тощо.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Отже, результатом творчого підходу до здобуття освіти дорослими може стати добре засвоєна нова інформація, яка сприятиме вдало розробленим проектам та новим методам, постійному прояву креативу під час професійної діяльності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі психологічної складової розвитку креативності дорослих, розробленні та впровадженні відповідних тренінгів.

Список використаних джерел:

1. Гамбургская декларация об обучении взрослых [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hamburg_decl.shtml.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375с.

3. Ілляхова М.В. Андрогічні принципи формування креативної особистості / М.В. Ілляхова // Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (16-20 вересня 2014 року, м. Київ). – К.: Ін-т обдаров. дитини, 2014. – С. – 252-259.

4. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество учителя / В. А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – М., 1987. – 159с.

5. Концепція освіти дорослих в Україні / [Уклад. Л. Лук'янова]. – Ніжин, 2011. – 24 с.

6. Корчак Я. Право ребенка на уважение / Я. Корчак. – М., 1990. – С. 175–194. – (Педагогическое наследие).

7. Лук'янова Л. Чинники мотивації навчання дорослої людини [Електронний ресурс] / Л. Лук'янова. – Режим доступу: http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/1426/Rocznik%2015%20pdf%20p-oligraficzny_33.pdf.

8. Мілашовська О.І. Розвиток творчих здібностей студентів у навчальному процесі / О.І. Мілашовська // Ефективна економіка. – 2013. – № 11.

9. Синенко Н. Особливості навчання дорослих [Електронний ресурс] / Н. Сидоренко. – Режим доступу: <http://hriga.com/index.php?module=profession&op=view&id=748>.

10. Сисоева С. О. Творчість як умова самореалізації особистості / С. Сисоева // Професійно-художня освіта України: зб. наук. праць. – К.-Черкаси, 2003. – Вип. 2. – С. 19–29.

11. Солодова Е.А. Новые модели в системе образования: Синергетический подход: учеб. пособие / Е. А. Солодова; [предисл. Г. Г. Малинецкого]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 344 с.

Надійшла до редколегії 11.11.2019

N. Marchenko, PhD in Pedagogical Sciences
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine,
O. Subina, PhD in Pedagogical Sciences
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONAL ABILITIES IN CONTINUOUS EDUCATION

The article describes the basic principles of continuing education, which consist in the systematic combination of self-education, optimal distribution of time, human-centrism, creativity, self-reflection. The main attention is paid to the analysis of the constituent elements of the creative personality of adults. The authors analyze the factors and methods of developing creative potential in the context of continuing education. The reason for the creation of creativity is the contradiction between what is already known (stereotype) and the generation of original ideas for solving the problem. It is revealed that the driving force of personality development is to a greater extent external and internal motivation. Self-motivation is connected with acquiring information in the framework of personal interests, a sense of satisfaction from the results of successful operation of new knowledge, career growth, value in the labour market, socialization of personality. The exploration also outlines the possible structure of the creative personality of an adult student, which, according to the authors, includes the cognitive and motivational component, as well as the personal qualities of the person. Conditions and means of development of personality's creative abilities within the framework of formal and non-formal education are analyzed. It is argued that in this perspective a significant influence on the student has an environment in which the acquisition of new knowledge and their use, as well as active and non-standard methods used by the teacher during the full-time or distance learning process. It is revealed that adequate learning contributes to the dynamics of creative thinking of the individual, versatile analysis of the situation and creative problem solving, the ability to discuss and adopt other constructive ideas. The article also states that one of the ways to develop the creative abilities of adults is to develop their own projects, business plans, writing articles that reveal work experience, theoretical and practical provisions of the next developments.

Keywords: creativity, motivation, problem-based learning, business games, imitation methods.

УДК 37.014.623

С. Мотика, канд. пед. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.46-49>

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Імідж Збройних Сил України – це складне і багатогранне соціально-психологічне та політичне явище. Професійно створений імідж функціонує як оптимальний інформаційний об'єкт, який формує прихильність і визнання з боку громадськості й забезпечує адекватне сприйняття української армії як силової державної інституції. Відтак постає питання про формування державою позитивного іміджу Збройних Сил України, а чисельні та різноманітні трактування терміну «імідж», існування великої кількості підходів до тлумачення цього поняття, свідчать про багатогранність, багатогранність категорії та значний науковий інтерес до неї.

Збройні сили є одним з найважливіших елементів політичної системи суспільства і держави. Згідно із Законом України «Про Збройні Сили України», їх призначення — захист національних інтересів, територіальної цілісності, недоторканності кордонів держави. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, держави та Збройних сил, який характеризується постійним зростанням ролі духовного компонента, проблеми патріотичного виховання та формування іміджу армії, стають пріоритетними державними завданнями.

© С. Мотика, 2019

Реалії сьогодення викликають об'єктивну необхідність розробки на державному рівні чіткої концепції та загальної PR-стратегії інформаційно-комунікативної політики Збройних сил, спрямованої на формування їхнього позитивного іміджу, яка ґрунтувалася б на науковому підході та передовому світовому досвіді з урахуванням українських реалій.

Світовий досвід засвідчує, що використання іміджевих технологій відіграє важливу роль під час вирішення комплексу внутрішніх державотворчих завдань, а саме: гармонізації військово-цивільних відносин; підвищенні рівня військово-патріотичного виховання та обізнаності суспільства про завдання і діяльність збройних сил; формуванні стійкого морально-психологічного стану особового складу; зміцненні військової дисципліни тощо.

Інформація про Збройні сили повинна відображати реальний стан справ. Саме через невідповідність інформаційних матеріалів про Збройні Сили України реальному стану речей в українському суспільстві протягом років незалежності поширювалася недовіра не тільки до військового командування, а й до держави в цілому

У статті проведений аналіз актуальності формування іміджу Збройних Сил України.

Ключові слова: імідж, Збройні Сили України, громадська думка.

Постановка проблеми. Однією із цілей реформування національної військової сфери проголошено створення професійної армії на контрактній основі її комплектування. Однак цей процес ускладнюється низкою чинників об'єктивного та суб'єктивного походження, у тому числі негативним іміджем військової служби, що склався серед певних категорій населення. Отже, проблема формування сприятливих іміджевих характеристик Збройних Сил України набуває чітко вираженого політичного забарвлення та вагомого суспільного значення. Цим і обумовлена актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідницькі передумови до розроблення науково-теоретичних і методологічних основ теорії іміджу широко представлені світовою (А. Адлер, М. Вебер, Дж. Келлі, Г. Лебон, Дж. Мид, Г. Олпорт, Т. Парсонс, К. Роджерс, Дж. Роттер, Б. Скіннер, Е. Торндайк, Дж. Уотсон, З. Фрейд, Т. Халл) науково-дослідницькою практикою. Вивчення феномену «імідж» представлено в роботах таких вітчизняних авторів, як: О. Абдулліної, Т. Бедеяєва, П. Берда, Є. Бондаревської, О. Володарської, І. Вікент'єва, Л. Водовіча, В. Ділмана, О. Газмана, Є. Грішуніної, П. Гуревича, І. Зарецької, Р. Кричевського, Ф. Кузіна, Н. Кузьміної, Л. Мітіної, В. Музиканта, О. Панасюк, Е. Перелигіної, Р. Ромашкіної, Л. Соколової, В. Тимошенко, Н. Трошиної, Б. Ушикова, О. Феофанова, І. Фьодорова, І. Черемушнікової, Н. Чипиленко, М. Шишкіної, В. Шепелі та інших.

Однак проблема формування іміджу Збройних Сил України залишається малодослідженою. У цій сфері можна відзначити хіба що праці В. Алещенка, В. Серебрянникова, Л. Прудникова, С. Мелькова, У. Ільницької, В. Данілова.

Мета статті. Розглянути особливості формування іміджу Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Імідж Збройних Сил України, на нашу думку, можна трактувати як емоційно забарвлений символічний образ, узагальнене стереотипне уявлення, стихійно або цілеспрямовано сформоване в масовій свідомості, які в концентрованій формі передають суть цієї структури та несуть певне інформаційне навантаження.

Поняття іміджу об'єднує дві складові: описову (інформаційну), що є уявленням реципієнта про збройні сили та ціннісну складову, яка існує незалежно від будь-якої інформації про структуру [1, с. 14].

Політико-психологічна значущість та важливість позитивного іміджу для армії сучасної української держави зумовлені його багатофункціональністю. Як зазначає Г. Почепцов, визначальними для іміджу силових структур є такі функції [2, с. 47]:

1. Функція ідентифікації. Імідж задає апробовані шляхи ідентифікації, внаслідок чого структура збройних сил легко пізнається, її напрямки діяльності стають передбачуваними, функціонування – прогнозованими.

2. Функція створення певної системи оцінювальних координат, яка стане основою для сприйняття армії громадськістю; визнання та розуміння населенням основних напрямків військової політики; формування орієнтирів в інтенсивному потоці інформації.

3. Формування позитивного ставлення до збройних сил та сприяння визнанню структури як важливого інституту політичної системи – пріоритетні функції іміджу. Позитивне ставлення, своєю чергою, зумовить створення високої довіри, сприятиме підняттю престижу, і, відповідно, авторитету та впливу.

4. Функція ідеалізації. Йдеться не про введення в оману. Сформований позитивний імідж армії зумовлений інтересами громадськості, адаптований до її уявлень про ідеальну структуру, пристосований до очікувань цільової аудиторії.

5. Функція протиставлення. Формування позитивного іміджу, як правило, передбачає відбудову від раніше створеного негативного іміджу або негативних характеристик. Можливе порівняння або відокремлення, протиставлення іншому іміджу (наприклад, відокремлення від образу радянської армії і створення іміджу нової української армії, яка відповідає європейським та євроатлантичним стандартам). Контрастність дає можливість підкреслити вигідні позитивні риси. Хоча імідж збройних сил і формується під конкретні військово-політичні цілі, але зміст має психологічний.

Аналізуючи імідж збройних сил як соціально-психологічну категорію, необхідно розглянути його символічну природу, роль, особливості військової символіки. Значимість символічного компоненту іміджу армії досить значна.

Символ виконує важливі функції:

- ✓ виступає засобом єднання структури та громадськості;
- ✓ є засобом комунікації;
- ✓ стимулює психологічні феномени зараження та наслідування;
- ✓ сприяє відчуттю авторитету, сили;
- ✓ дає змогу розібратись в складних явищах та проблемах;
- ✓ має велику регуляторну силу [3, с. 120].

Тобто імідж збройних сил є не просто образом структури, а символічним образом, певним символічним виразом уявлення про специфіку, особливості діяльності та функціонування силових структур, що сформувався в суспільній думці. Найпоширеніший варіант функціонування іміджу силових структур – у формі таких символів, як прапор, гімн, військова пісня, емблема, форма одягу, рангові відзнаки (погони), військові нагороди – ордени, медалі тощо. Тобто, можна говорити про символічну, знакову суть іміджу армії. Процес символізації, який забезпечує адекватність розуміння сутності силових структур, відіграє в створенні іміджу базове значення.

Формування іміджу та сприйняття його цільовою аудиторією громадськості нерозривно пов'язані із стереотипізацією мислення [4, с. 223–224]. Крім того, формування іміджу Збройних Сил України передбачає глибоке вивчення та аналіз вже існуючої системи стереотипів, які є головними факторами, що впливають на сприйняття інформації та зміст повідомлень.

Іміджу збройних сил як соціально-психологічному феномену, притаманна низка особливостей, характерних рис [4, с. 223–224]:

1) Динамічність, оскільки залежить від багатьох змінних факторів. Тобто, на імідж збройних сил впливає і імідж держави, і конкретна суспільно-політична ситуація, і імідж міністра оборони та вищого військового керівництва.

2) Ситуативність, тобто у кожній конкретній суспільно-політичній ситуації на перший план можуть виходити певні характеристики армії.

3) Активність, тобто здатність впливати на свідомість, емоції, вчинки як окремих осіб, так і цілих суспільних верств або цільових груп громадськості

В. Серебрянников визначає імідж армії як образ, що склався в масовій свідомості (суспільства в цілому, окремих його частин, громадян, в тому числі й військовослужбовців), що характеризує її зовнішній і внутрішній стан, відповідність чи невідповідність її призначенню і потребам суспільства [5, с. 33 - 43].

П. Корчемний і Д. Давидов виокремлюють дві групи іміджевих функцій збройних сил:

1) Внутрішні функції. До них належать, насамперед, функції мотивації належності до збройних сил, психологічного захисту та підтримки, адекватної самооцінки військовослужбовців. Тут проявляється взаємозв'язок внутрішнього і зовнішнього іміджу. Так, зміна сприйняття суспільством армії досить швидко відбивається на самооцінці військовослужбовців, їх ставленні до професійної діяльності. Крім того, ці функції спрямовуються на зміцнення військової дисципліни, посилення мотивації до служби, підвищення морально-психологічного стану. Ефективний імідж військової організації є засобом психологічного захисту від труднощів військової служби.

2) Зовнішні функції: функція інформування, котра полягає в наданні соціальному середовищу інформації про армію; функція впливу, що полягає у зміні ставлення цільової аудиторії до збройних сил (збільшення кількості людей, котрі бажать служити за контрактом, запобігання ухиленню від військової служби, поліпшення взаємостосунків з громадськістю); функція узгодження, котра полягає у формуванні несуперечливої картини світу за участю збройних сил як його органічної частини [6].

У процесі формування позитивного іміджу збройних сил однією з найголовніших умов є відповідність образу, який створюється, реальному (об'єктивному) стану військ. Якщо не дотримуватися цього правила, то це може викликати недовіру (скептичне, критичне чи навіть вороже ставлення) суспільства до армійських структур. Адже, громадськість рано чи пізно дізнається про невідповідність реалій „картинці в телевізорі”. Це призведе до політичної напруги в суспільстві, зниження авторитету військової служби, погіршення морально-психологічного стану військ. Загалом це негативно впливатиме на боєготовність армії і, як результат,

поставить питання про спроможність держави відповісти сучасним викликам і загрозам.

Слід зазначити, що наша держава та, безпосередньо, Збройні Сили України ефективно працюють у напрямку створення позитивного іміджу армії. Доказом цього є той факт, що до початку антитерористичної операції на сході України був відсутній орган, який би відповідав за формування інформаційної політики відомства [7, с. 102.]. Відтак основну інформацію про ЗСУ громадськість отримувала через цивільні ЗМІ.

На думку В. Алещенка, медіаматеріали, які пропонувалися до уваги громадськості, значно впливали на суспільну свідомість, часто мали тенденційний характер, оскільки у них більше уваги зверталось на негативні факти та замовчувалося позитивне. Через це в суспільстві штучно створився негативний образ ЗСУ, формувалося хибне переконання, що за браком явних загроз суверенітету і територіальній цілісності держави утримувати та озброювати власну армію – марна трата коштів [8, с. 56-58]. Це зараз будь-яка розумна людина може сказати, що то були інформаційно-психологічні операції РФ, які вели цілеспрямовану підготовку до вторгнення в Україну. Але, на той час, коли пересічному громадянину і на думку не могло прийти, що у найближчому майбутньому розпочнеться війна з Росією, ця інформація щодо Збройних Сил України здавалася цілком об'єктивною.

У 2012 році були перші спроби боротися з цією проблемою на державному рівні. Був виданий наказ Міністра оборони України №399 від 14.06.2012 “Про затвердження Інструкції про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти Міністерства оборони України та Збройних Сил України” [8]. Пізніше було створене Управління комунікацій та преси Міністерства оборони України. Поступово були створені прес-служби у різних відомствах Збройних Сил України, а на цей час майже кожна частина має свою прес-службу.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Слід зазначити, що значення позитивного іміджу армії полягає в тому, що він впливає на стан воєнно-політичної безпеки держави, відіграє важливу роль у створенні якісної контрактної армії, оптимізує взаємовідносини між армією і цивільним населенням, впливає на масову свідомість, формуючи позитивну думку про армію та забезпечуючи її підтримку широкими верствами населення, коригує настрої суспільства, зокрема почуття захищеності і стабільності, впливає на створення зовнішнього іміджу держави.

Основною метою формування іміджу збройних сил є посилення позитивної громадської думки про армію. У свою чергу, громадська думка через підтримку (чи не підтримку) збройних сил впливає на їх імідж. Це процес взаємозалежний: якщо армія не дбає про власний імідж, то за неї це робитимуть інші. В такому випадку імідж збройних сил формуватиметься стихійно і навряд чи буде позитивним.

Розглянувши питання актуальності формування іміджу Збройних Сил України, можна виділити наступні перспективні напрямки досліджень: це розвиток саме організаційного напрямку формування іміджу, тобто, продумати систематичні заходи, які будуть направлені на його формування і розвиток; психологічний

напрямок, тобто розробити психологічні методи впливу на цільову аудиторію, які, у свою чергу, будуть сприяти формуванню внутрішнього іміджу Збройних Сил України; визначитися з нормативно-правовою базою, яка буде регламентувати роботу щодо створення позитивного іміджу армії.

Список використаних джерел:

1. Перельгина Е. Психология имиджа: Учеб. пособие. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 223 с., с. 14.
2. Почепцов Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. – М.: "Рефл-бук"; К.: "Ваклер", 2002. – 352 с., с. 47
3. Богданов Е., Зазыкин В. Психологические основы "Паблик рилейшнз". – 2-е изд. / Е. Богданов, В. Зазыкин. – СПб.: Питер, 2003. – 208 с., с. 120

4. Королько В. Паблик рилейшнз. Наукові основи, методика, практика: Підручник. – 2-ге вид., доп. – К.: Видавничий дім "Скарби", 2001. – 400 с., с. 223–224

5. Серебрянников В. Имидж армии: методологические аспекты // Армия и общество. – 2005. – № 7 – с. 33 – 43

6. Данилов В. Особливості формування іміджу Збройних Сил України/Електронний ресурс. Режим доступу: http://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/danylov_osoblyvosti.pdf

7. Мирончук А. Патріотизм – це базис професійної армії // Атлантична панорама. – 2008. – Березень - квітень. № 2 (15)- с.102

8. Алещенко В. Імідж війська – імідж держави // Військо України. – 2007. – № 5. – с.56-58.

9. Наказ Міністра оборони України №399 від 14.06.2012 "Про затвердження інструкції про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти Міністерства оборони України та Збройних Сил України"/Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1149-12/paran12#n12>

Надійшла до редакції 14.10.2019

S. Motyka, Phd in Pedagogical Sciences
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE RELEVANCE OF FORMING THE IMAGE OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The image of the Armed Forces of Ukraine is a complex and multifaceted socio-psychological and political phenomenon. A professionally created image functions as the most adequate informational object, creating public affection and recognition assuring the adequate perception of the Armed Forces as the power institution of the state. Thus, there's a relevant national challenge to form the positive image of the Armed Forces of Ukraine, and the numerous and versatile definitions of the term "image", the existence of a great number of approaches aimed at interpreting this definition, prove the multilateral aspects, the multidimensional categories and the significant scientific interest to this particular challenge.

The Armed Forces of Ukraine is one of the most important elements of the political system of both state and society. In accordance with the Law of Ukraine "On the Armed Forces of Ukraine", the purpose of their existence is the protection of national interests, territorial integrity and inviolability of state borders. Considering the current state of development of the Ukrainian society, the state and its Armed Forces which is determined by the permanent increase of importance of the spiritual component, the issues of patriotic education and forming the image of the Armed Forces, are becoming the top state priority.

The realities of modern life determine the objective necessity to develop a clear concept and the generic PR-strategy of the informative-communication policy of the Armed Forces at a national level, with the aim to establish their positive image, based on the scientific approach and prominent world experience, yet taking into account the modern Ukrainian realities.

The international experience has a variety of examples when the implementation of image technologies happens to play a significant role in solving a number of internal state developing tasks, namely: harmonizing the military-civil relations; increasing the level of the military-patriotic education and the general awareness of society in terms of task and activity of the Armed Forces, establishing firmness and sustainability of the moral-psychological state of the subordinated personnel, reinforcing military discipline etc.

The information on the Armed Forces of Ukraine is to reflect the actual state of affairs. It is the irrelevance and the disproportion of the informational material about the Armed Forces of Ukraine and the realities of life that has promoted the lack of trust in the course of the years of independence, not only to the military command in particular, but to the state authorities as a whole.

The article presents an analysis of the relevance of forming the image of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: image, the Armed Forces of Ukraine, public opinion.

УДК 378.1

Б. Попков, канд. військ. наук, с.н.с.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

DOI:<https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.49-53>

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ І ЗАДАЧІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ СЬОГОДЕННЯ

У науковій статті проведено теоретико-практичний аналіз педагогічної проблеми щодо пріоритетних напрямків і задач розвитку військової освіти України в умовах інтеграції Збройних Сил України в структуру країн НАТО та країн партнерів та проведення ООС на сході країни.

Система військової освіти має сприяти відтворенню кадрового потенціалу ЗС України, створенню необхідних передумов для гарантованого та якісного комплектування Збройних Сил України особовим складом, спроможним професійно виконувати завдання за призначенням в умовах мирного та воєнного часу. Адже професійна, дисциплінована, озброєна новітньою військовою технікою, мобільна, свідомо своїм високим патріотичним обов'язком армія є однією зі складових стабільного розвитку нашої держави.

Одним із пріоритетних напрямків розвитку військової освіти сьогодення є відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів військової освіти перед державою і суспільством за якість підготовки військових фахівців щодо забезпечення їхньої здатності та готовності ефективно виконувати службово-бойові функції у військах (силах) в умовах мирного та воєнного часу на своїх посадах.

Визначено на основі науково-практичного аналізу літератури, практики власного наукового та військового досвіду пріоритетні напрями та шляхи розвитку військової освіти, а саме: верховенство права; відповідність нормативно-правової бази військової освіти державним та європейським освітнім стандартам та особливостям

© Б. Попков, 2019

розвитку основних складових сектору безпеки і оборони України щодо їх сумісності зі структурами країн-членів НАТО; інтеграція військової освіти в загальнодержавну систему освіти; інтеграція військової освіти України в Європейській військово-освітній простір за умов збереження та розвитку досягнень і прогресивних здобутків національної військової школи, органічний зв'язок військової освіти зі світовою та національною історією, культурою, традиціями; доступність та конкурентність здобуття військової освіти.

До перспектив подальшого наукового пошуку можемо віднести реалізацію напрямків і задач розвитку військової освіти сьогодні за рахунок розробки авторських методик та практичних рекомендацій з урахуванням розвитку військово-політичної ситуації в Україні.

Ключові слова. Військова освіта, задачі військової освіти, пріоритетні напрямки розвитку військової освіти, система військової освіти.

Постановка проблеми. У сучасній науковій літературі система військової освіти як об'єкт державного управління майже не розглядається. Водночас, питання щодо різноманітних аспектів державного управління системою військової освіти надзвичайно актуальні нині, зважаючи на скорочення чисельності Збройних Сил України та у світлі нових викликів, що постали останнім часом на міжнародній арені. Адже сьогодні, коли природа конфліктів зазнала значних змін, саме військова освіта є запорукою боєздатності Збройних Сил України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу сучасних підходів всебічного забезпечення управління системою освіти та підготовки кадрів, пошуку шляхів удосконалення управління в цій сфері, питанням теоретичних та практичних основ системи і системного підходу у військовій освіті, інтеграції військової освіти та науки присвячені праці (монографії, статті, дисертаційні дослідження тощо) науковців та досвідчених фахівців: П. Атаманчука, С. Бурого, А. Лігоцького, І. Лікарчука, В. Лугового, М. Нещадима, В. Радецького, Ю. Приходька, В. Рижикова, В. Телелима, І. Толока, О. Устименка, В. Ягупова та багатьох інших.

Мета статті - провести теоретично - практичний аналіз та обґрунтувати значення пріоритетних напрямків і задач розвитку військової освіти сьогодні в умовах інтеграції України в НАТО та проведення ООС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військова освіта є складовою загальнодержавної системи освіти в Україні та включає понад 150 спеціалізацій і 70 спеціальностей. Підготовка військових фахівців здійснюється у галузі знань «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» та у 21-й «цивільній» галузі знань за ліцензованими спеціальностями та спеціалізаціями. Це понад 70 спеціальностей та майже 150 спеціалізацій. Система військової освіти інтегрована у загальнодержавну систему освіти – випускники військових вузів після закінчення навчання отримують дипломи державного зразка освітніх ступенів «молодший спеціаліст», «бакалавр», «магістр» [1].

Військова освіта та наука – заходи щодо вдосконалення функціонування системи підготовки військових кадрів, а також наукових досліджень в інтересах оборони, спрямованість науково-дослідних робіт, вироблення тактико-технічних вимог для створення нових видів (зразків) озброєння та військової техніки [2; 3].

Одним із основних Законів про співробітництво України і НАТО є ухвалений у червні 2017 року Верховною Радою України Закон щодо визнання стратегічним пріоритетом національної зовнішньої і безпекової політики членство держави в Альянсі.

Президент України Володимир Зеленський заявив наприкінці 2019 року про готовність надати новий поштовх розвитку відносин між Україною і НАТО.

Україна офіційно звернулася до НАТО з проханням приєднатися до Програми розширених можливостей (EOP). Як повідомляє "Європейська правда", про це заявив віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Дмитро Кулеба [4].

«Під час візиту Північноатлантичної ради Україна звернулася з проханням перейти на новий рівень співробітництва і надати їй статус учасника партнерства розширених можливостей. Ця програма насамперед передбачає розширення практичної операційної взаємодії», - сказав Кулеба. Він зазначив, що ця програма, зокрема, надає доступ до розширеного діалогу в сфері розвідки, а також дозволяє громадянам країн-партнерів обіймати посади в штаб-квартирі НАТО або в командній структурі Альянсу [4].

У своїх дослідженнях І. Толок [5] визначає пріоритетні напрямки розвитку військової освіти, розкриває суть і значення психолого-педагогічної компетентності військового фахівця оперативнотактичного рівня підготовки і вважає, що система психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, які можна опанувати, дозволить забезпечити виконання двоєдиних цілей командира: по-перше, забезпечення високого морально-психологічного стану особового складу, по-друге, саморозвиток офіцера [5].

Як зазначають В. Телелим та Ю. Приходько, задля чіткого визначення сфер повноважень та відповідальності в справі підготовки військових фахівців протиріччя доцільно розглядати в двох аспектах впливу – зовнішньому та внутрішньому. Протиріччя зовнішнього впливу пов'язані з діючими концептуальними поглядами на розвиток системи військової освіти та управління нею, існуючою мережею вищих військових навчальних закладів (далі ВВНЗ), навчальних центрів і системним підходом до формування державного замовлення на підготовку військових фахівців, нормативними засадами інтеграції військової освіти з цивільною освітою, діючою інтегрованою структурою освіти та науки, її управлінськими важелями, недостатнім фінансовим, матеріально-технічним, інформаційним забезпеченням ВВНЗ. Протиріччя зовнішнього впливу в системі військової освіти, в підготовці військових фахівців відносяться до сфер вищих ланок управління і в більшості своїй за природою – суб'єктивного походження. Водночас, вони є домінантними, багато в чому визначальними, тому вкрай негативно впливають на протиріччя внутрішнього впливу, суттєво їх загострюючи та поглиблюючи. Протиріччя внутрішнього впливу пов'язані з управлінськими та процесуальними факторами функціонування ВВНЗ. Вони в цілому відбивають стан неповної відповідності складових процесу підготовки військових фахівців потребам

виконання вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик (далі – ОКХ), якісного засвоєння випускниками ВВНЗ освітньо-професійних програм (далі – ОПП) [6].

Як зазначено в Положенні «Про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України», що «освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої військової освіти і науки, що проводиться у ВВНЗ (ВНП ВНЗ) через систему науково-методичних, педагогічних, навчально-виховних заходів і спрямована на передачу, засвоєння, примноження і застосування знань, умінь та інших компетентностей осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [7].

Важливою складовою освіти України є система військової освіти (далі – СВО), яка інтегрована з державною системою освіти і функціонує на засадах єдиної законодавчої та нормативно-правової бази. Військова освіта повинна забезпечити підготовку військових фахівців із високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професійної культури, здатних з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо оборони України, розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби, прийняття оптимальних рішень у нестандартних умовах за всіма спеціальностями й спеціалізаціями, що значною мірою визначають рівень боєготовності Збройних сил.

Військові навчальні підрозділи функціонують задля:

- підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації військових фахівців відповідних рівнів вищої освіти для проходження військової служби в Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, а також правоохоронних органах спеціального призначення та Державній спеціальній службі транспорту (далі - Збройні Сили України та інші військові формування);
- військової підготовки громадян України (далі - громадян) за програмою підготовки офіцерів запасу;
- організації та проведення наукової, науково-технічної, інноваційної та/або методичної діяльності;
- підготовки наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників для Збройних Сил України та інших військових формувань;
- здійснення військово-патріотичного виховання [8].

Система військової освіти включає:

- органи управління,
- мережу вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів України.

Загальне керівництво системою військової освіти здійснює Департамент військової освіти, науки, соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України.

Мережа військових навчальних закладів включає:

- вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку громадян для проходження військової служби за контрактом на посадах осіб офіцерського та сержантського складу;
- вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку студентів за програмами підготовки офіцерів запасу;

- військовий і військово-морський ліцеї та ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою.

На сьогодні підготовка військових фахівців для Збройних Сил України та інших військових формувань держави здійснюється за повним переліком напрямів та спеціальностей (спеціалізацій) підготовки військових фахівців [8; 9].

Керівник військового навчального підрозділу забезпечує готовність військового навчального підрозділу до переведення на функціонування в умовах особливого періоду, моральний та психологічний стан, професійну підготовку, військову і трудову дисципліну особового складу, якість і повноту виконання замовлення з підготовки військових фахівців, стан навчально-виховної, наукової, науково-технічної, інноваційної та методичної діяльності, належну експлуатацію та збереження озброєння і військової техніки, а також організацію забезпечення охорони державної таємниці, захисту іншої інформації з обмеженим доступом, технічного захисту інформації.

У СВО реалізуються: - усі види військового і військово-професійного (військово-спеціального) навчання, виховання, розвитку, психологічної підготовки, особистісного та професійного (військово-професійного) становлення громадян згідно з прийнятими в державі освітньо-кваліфікаційними (військово-освітніми) рівнями; - фундаментальні наукові (військово-наукові) і прикладні дослідження, розробки в інтересах обороноздатності країни, її ЗС та ВОО у цілому; - інноваційні здобутки, що є результатом взаємодії військової освіти із зовнішнім середовищем [10].

На СВО впливає зовнішнє середовище. Як зазначає М. Нещадим, "зовнішнє середовище, яке впливає на СВО, поділяється на середовище прямого впливу і середовище непрямого впливу. Середовище прямого впливу - це концептуальні акти, нормативно-правова база, апарати Міноборони, Міносвіти і науки, економіка держави. Середовище непрямого впливу - це світова наука, світова система освіти, соціокультурне середовище, військово-політична обстановка" [11, с. 629].

Пріоритетні напрями та шляхи розвитку військової освіти ґрунтуються на таких основних принципах:

- верховенство права;
- відповідність нормативно-правової бази військової освіти державним та європейським освітнім стандартам та особливостям розвитку основних складових сектору безпеки і оборони України щодо їх сумісності зі структурами країн-членів НАТО;
- інтеграція військової освіти у загальнодержавну систему освіти;
- інтеграція військової освіти України в Європейський військово-освітній простір за умови збереження та розвитку досягнень і прогресивних здобутків національної військової школи, органічний зв'язок військової освіти зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- доступність та конкурентність здобуття військової освіти;
- органічний зв'язок функціонування ВВНЗ, ВНП ВНЗ з діяльністю військ (сил);
- забезпечення та гарантування якості військової освіти та освітньої діяльності;

- пріоритетність військово-професійної, практичної спрямованості та національно-патріотичного виховання здобувачів освіти в системі освітньої діяльності;
- гнучкість і прогностичність системи військової освіти;
- ступеневість системи підготовки здобувачів освіти, безперервність освіти протягом всієї служби;
- випереджальний характер підготовки здобувачів освіти відносно потреб розвитку ЗС України;
- забезпечення інтеграції освітнього процесу з науковою, науково-технічною та інноваційною діяльністю, розвиток наукових шкіл;
- гуманізація та гуманітаризація військової освіти, пріоритетність загальнолюдських цінностей, людиноцентризм;
- незалежність здобуття військової освіти від впливу політичних партій, громадських та релігійних організацій;
- відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів військової освіти перед державою і суспільством за якість підготовки військових фахівців щодо забезпечення їхньої здатності та готовності ефективно виконувати службово-бойові функції у військах (силах) в умовах мирного та воєнного часу на посадах призначення;
- академічна, фінансова, кадрова та організаційна автономія закладів військової освіти у межах, визначених законом, прозорість і публічність прийняття та виконання ними управлінських рішень;
- інституційне відокремлення функцій контролю та функцій забезпечення діяльності ЗВО;
- академічна доброчесність як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності для забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень, що має запобігати: академічному плагіату та самоплагіату, фабрикації, фальсифікації, списуванню, хабарництву та необ'єктивному оцінюванню результатів навчання здобувачів освіти;
- єдність навчання, виховання, розвитку та психологічної підготовки здобувачів освіти;
- виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і національних традицій, нерозривний зв'язок із світовою історією та культурою;
- сприяння вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед –англійської мови;
- формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення;
- формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками;
- формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля;
- різнобічність та збалансованість інформації щодо політичних, світоглядних та релігійних питань;
- нетерпимість до проявів корупції та хабарництва.

Модернізація системи української військової освіти у ВВНЗ є складником загального процесу соціально-економічного реформування країни та збройних сил зокрема. Процес її переходу до нових освітніх стандартів існування реалізується за основними принципами і напрямками розвитку Болонського процесу: упровадження нових стратегій та інформаційних технологій, рівний доступ до якісної освіти, військова мобільність, інноваційність в освітньому процесі, прогресивність викладацького і курсантського складу [12].

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Реформування та розвиток сучасної системи військової освіти передбачає пошук та створення нових інструментів управління процесом підготовки військових фахівців. На часі прийняття низки оновлених нормативних документів щодо політики безпеки та оборони держави, розвитку та реформування Збройних Сил, подальший розвиток воєнної стратегії і оперативного мистецтва.

Отже, проведений науковий аналіз розвитку пріоритетних напрямків і задач військової освіти сьогодення і становлення структури і критеріїв професійної компетентності офіцера переконало доводити існування педагогічної проблеми, що є в подальшому науковому пошуку узагальнення теоретичних педагогічних теорій військової підготовки в процесі опанування спеціальними знаннями майбутніх офіцерів.

Список використаних джерел:

1. Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/news/vijskova-osvita-ye-skladovoyu-zagalnodержavnoyi-sistemii-osviti-v-ukraini-ta-vklyuchaye-pomad-150-specializacij-i-70-specialnostej>
2. https://uk.wikipedia.org/wiki/Військова_наука
3. <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/>
4. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/11/1/7102532/>
5. Толоч І.В. Розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. В. Толоч. – Хмельницький, 2013. – 16 с.
6. Телелим В. М. Проблемні питання подальшого розвитку системи військової освіти / В.Телелим, Ю.Приходько// Вісник Національного університету оборони України. - № 5 (30) /2012. – С.134 – 140.
7. Про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України : Положення. Наказ Міністерства оборони України № 346 від 20.07.2015 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 вересня 2015 р. за № 1126/27571 (Нормативний документ Міністерства оборони України. Наказ. Положення). Адреса доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15/page>
8. Положення «Про військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти» Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України - 15 серпня 2018 року № 910/412
9. Концепція «Військової освіти в Україні» Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. N 1410
10. Олександр Устименко, Модель системи державного управління військовою освітою України/ О.Устименко// Вісник Національної академії державного управління 2011 – 2 – 17. - С.115-123.
11. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія / М. І. Нещадим. - К. : Видав.-поліграф. центр "Київ. ун-т", 2003. - 852 с.
12. Bakhov Ivan, Leadership Abilities of a Military Manager, Professionalism of a Commander as the Guarantee of the Practice of Effective Activity of a Military Organization / Bakhov Ivan, Ryzhykov Vadym, Kolisnyk Oleh // International Journal of Engineering & Technology; Vol 7, No 4.38 (2018): Special Issue 38 - C.45-49. Sci Verse Scopus

Надійшла до редколегії 22.10.2019

B. Popkov, PhD in Military Science, Senior Research Fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PRIORITY DIRECTIONS AND TASKS OF MODERN MILITARY EDUCATION

The scientific article presents a theoretical-practical analysis of the pedagogical issue on the prior directions and objectives for the development of military education in Ukraine under the conditions of integrating the Armed Forces of Ukraine into the structure of both NATO-members and partners and the ongoing conduct of the Operation of United Forces in the East of Ukraine.

The system of military education is to promote the restoring of the staff and personnel potential of the Armed Forces of Ukraine, create and establish the necessary preconditions for a definite and qualitative staffing procedure, with personnel capable of professional performance of the set tasks under the conditions of both peace and war. For a professional, disciplined, equipped with modern military equipment and mobile Armed Forces staffed with personnel conscious of the high patriotic duties to be performed is one of the crucial elements for the stable and sustainable development of our state.

One of the prior directions of modern development for military education is the responsibility and transparent feedback of the educational authorities and the military educational institutions to the state and society for the quality of training military specialists in terms of assuring their capabilities and readiness to effectively and efficiently perform the service related combat functions as an integral part of troops (forces) in accordance with their positions under the conditions of peace and war.

Based upon the scientific-practical analysis of literature, personal scientific and military experience the prior directions and ways of development of military education have been determined, namely the rule of law, the appropriate meeting of the normative-legal basis of military education to both national and European standards as well as the peculiarities of development of the main elements of the security and defense sector of Ukraine in terms of their interoperability with the structure of NATO-member countries; the integration of military education into an overall educational system nation-wide; the integration of the military education of Ukraine with the European military-educational area under the preconditions of maintaining and developing the progressive achievements of national military educational system, a natural connection and link between the military education and the national and world history, culture and traditions; the accessibility and competitiveness in the process of obtaining military education.

The perspectives of further scientific research are the following: implementing the set tasks and objectives in terms of developing modern military education due to the development of authentic methods and practical recommendations including the development of the military-political situation in Ukraine.

Key words: Military education, the tasks and objectives of military education, prior directions for development of military education, the system of military education.

УДК 378.14

V. Ryzhykov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
B. Popkov, PhD in Military Science, Senior Research Fellow,
K. Horiacheva, PhD in Economics, Associate Professor,
O. Sokolina, PhD in Philosophy
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DOI:<https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.53-56>

METHODOLOGY OF SYSTEMATIC APPROACH TO GUARANTEE THE QUALITY OF TRAINING FOR OFFICERS IN MILITARY UNIVERSITIES

The methodology of systematic approach of guaranteeing the quality of training for military specialists in higher military educational institutions is disclosed in the article. It was determined that the process of education and upbringing takes place under conditions of change of pedagogical goals in any pedagogical system. This process is accompanied by the emergence of new tasks in the field of education and education as society develops. There is a constant updating of scientific information, in the conditions of improvement of existing ones and creation of new methods of teaching and upbringing. There is a constant update of the student and teacher contingent throughout the learning and upbringing process.

The systematic approach as a methodological basis for the development of quality assurance systems for the training of military specialists in higher military educational institutions is revealed. It is found that the systematic approach does not exist in the form of a clear methodology with a defined logical concept. This system, formed from a set of logical techniques, methodological rules and principles of theoretical research, thus performs a heuristic function in the general system of scientific knowledge.

The functioning of the system is the process of professional training of future military specialists in higher military educational establishments. An important result of the functioning of the system is the high level of readiness of future military specialists for practical activity. This can be achieved by ordering the system based on certain principles. These principles include: the principle of objectivity, completeness, specific-historical (genetic) approach, systematic, contradictory pedagogical experience.

Keywords: military education, systematic approach, quality of education, quality assurance of education, military specialists, military universities.

Problem statement. Today, one of the priority areas of research in the higher military education system of Ukraine is the quality of officer training. This is due primarily to the operation of the Joint Forces in the East of our country. The actual practice of warfare has raised certain requirements for the theory of military pedagogy to develop an appropriate concept of quality of education and innovative approaches to its implementation in the educational process of military educational units of universities. In this context, the problem of guaranteeing the quality of training of military specialists is an extremely

important problem - a problem that remains to be explored in pedagogical theory and practice.

Analysis of recent research and publications.

Questions concerning the theory of systematic approach, systematicity are reflected in the writings of scientists: B. Ananyeva, P. Anokhin, B. Lomov, B. Merlin, K. Sudakov, D. Chernilevsky and others. The problem of methodology of systematic research is reflected in the works of I. Blauberger, V. Sadovsky, E. Yudin. R. Makarov, S. Sisoeva, explores the methodology in system education and system analysis.

General theoretical approaches to the quality of education and management aspects are covered in the researches of the following scholars: S. Nikolayenko, A. Subetto, S. Goncharenko, V. Kremen. On the quality of education as a degree of compliance with the educational standards and expectations of students - in the works of G. Kovaleva, S. Shishov, V. Kalney; on technological and monitoring aspects of quality assurance of education - in the works of V. Bepalko, O. Lokshina, N. Kuzmina, A. Mayorov, E. Khrykov, etc.

In foreign pedagogical theory and practice, the problem of the quality of education is often considered in conjunction with the problem of the use of innovative pedagogical technologies, as evidenced by studies of such scientists as M. Clark, F. Percival, G. Wellington, P. Mitchell, M. Wulman, S. Spaulding, S. Vedemeyer, R. Tomasta, etc.

The purpose of the article is to analyze the methodology of the systematic approach of guaranteeing the quality of education of military specialists in military universities.

The main research material. The development of the concept of the system has a long history. The first ideas about the system originated in ancient philosophy, which put forward an interpretation of the system as the orderliness and integrity of being. In ancient Greek philosophy and science (Euclid, Plato, Aristotle) considered the idea of systematic knowledge. The ideas of the systematic world were reflected in the writings of B. Spinoza and G. Leibniz in the XVII-XVIII centuries. I. Kant and G. Hegel developed the principles of the systematic nature of knowledge in the German classical philosophy. Later, the concept of the system began to be applied in mathematics, mechanics, etc. Gradually, it entered into various fields of science (first of all, social and humanities), in engineering, cybernetics and so on. Found the concept of the system and in pedagogical science: didactic system, system of education, system of education, system of labor training, system of teaching methods, system of tasks, etc.

In general, the system means an orderly set of qualitatively defined elements, between which there is a natural connection or interaction, and which is aimed at achieving a specific goal. This means that the concept of the system is based on three provisions:

- the system is formed by a set of elements that are interconnected;
- this set forms a single whole, the removal of one of the elements of the set will violate the property of integrity;
- a single whole formed by a set of elements has a specific purpose or purpose that is inherent in the whole set of elements and not for any combination of them.

An *element* of a system is a part of it that cannot be further divided to perform its functions. Thus, the elements of the "car" system, if we consider it as a set of units, will be the engine, gearbox, clutch system, rear axle and so on. Of course, each of these elements of the car can be disassembled into smaller components, but they will no longer provide the corresponding functions of each of these units. Therefore, it can be assumed that at certain stages of the study the elements of the system can be considered as structureless.

There are links between the elements of the system. They can be of two types: first and second order. *First-order connections* are necessary for the processes that take place on the system. *Second order connections* are called extra - they improve the functioning of the system.

Thus, the traffic system consists of the following elements: road, car, driver, road signs. Road - car, car - driver, driver - road links should be considered first-order links, because in the absence of at least one of them, the system functions. At the same time, the communication between the driver and the road signs is additional because it aims at streamlining the traffic, that is, to improve the functioning of the whole system.

Any system exists (functions) in the environment that surrounds it. In reality, there are no completely isolated or isolated systems. The environment always affects the internal state of the system. This influence is due to several factors.

The influence of environmental factors on the system is characterized by input (exogenous) quantities, and the elements of the system that are affected are called system inputs. In turn, the system can not be neutral to the external environment, its impact on the external environment is characterized by the value of the original (endogenous) values. For example, any production process can be considered as an economic system, the elements of which are people, technology, technology, information, etc. The input values of such a system are energy, raw materials, demand for products, etc., output values are finished products, various services.

The methodology of the systematic approach is based on the following basic principles:

1. The *principle of multifacetedness* is that any object is considered in several plans, aspects. For example, as a qualitative unit that has its own specific features, as part of its macrosystem and others.

2. The *principle of multidimensionality* is that any complex object is characterized by a large set of properties, which are grouped together (clusters), each of which describes one or another of its features.

3. The *principle of hierarchy* is that the study of complex objects should be based on an idea of the hierarchy of their structure, namely on the idea of arranging parts or elements of the whole in order from higher to lower. Not only the system composition models (systems - subsystems - elements) have a hierarchical structure, but also the quality properties of these systems and the criteria used to evaluate them.

4. The *principle of different order of properties* is that the hierarchy of the structure of the system and its properties gives rise to regularities of different order. Some patterns are inherent in all levels of the hierarchy, namely the entire system. Others belong to only a certain group of levels, others belong only to the elements of one level, and the fourth belong only to individual elements of one level.

5. The *principle of dynamism* is that a systematic approach requires consideration of the objects under study in their development at all stages of the life cycle.

Training of highly qualified military personnel in Ukraine is carried out in the general system of military education, which, in turn, is an integral part of the state education system. The national military education system includes: governing bodies, a network of military universities.

Ensuring the quality of officer training, taking into account the experience of NATO member countries, is a multi-faceted design education system and covers the following aspects:

- availability of scientific-pedagogical staff of the appropriate level of qualification, as well as financial, material, informational, educational-methodical and other resources;

- development of clear requirements for the cadet contingent and their practical implementation during the admission (competitive selection) for training;
- organization of the educational process, adequate to current trends in the development of national and world training of military personnel and the level of development of society and economy;
- determination of conditions and parameters of the cadets certification system;
- development and implementation of new educational technologies;
- control of the educational activity and the quality of training of military specialists at all stages of training and at all levels – military universities, the state and internationally.

The quality assurance system for the training of officers in the military is implemented at the institutional, national and European levels, and contains appropriate standards (Figure 1).

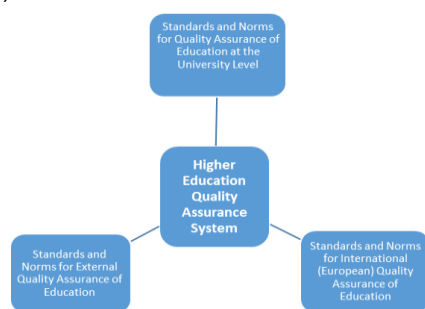

Figure 1. Components of the quality assurance system for officer training in high schools

Currently, the systematic approach is used in various fields of many sciences, in the practice of social management, in solving large and complex socio-economic problems, and others.

In the philosophical dictionary, the concept of "system" is interpreted as a set of elements that are in relations and relationships between themselves and form a certain integrity. That is, the system is always unitary, it is a single unit from which no element can be removed. The system is not only a real object, but also a cognitive tool, so a systematic approach is the way we see the object.

The need for such a method of research, which would open up opportunities to compare the relationship between the whole and the whole, to integrate into a common system of concepts of diversity of already known and newly obtained scientific facts and phenomena, to establish common patterns for different quality pedagogical phenomena, led to the emergence of a new scientific direction, called the "system approach".

The essence of the systematic approach is to find the scientific means that can express the integrity of the object under study. The central task of the study from the standpoint of a systematic approach is to identify and explore the various relationships inherent in the object. It should be noted that the systematic approach has the property of "self-propagation" in the pedagogical environment and implemented without administrative compulsion. The use of a systematic approach in pedagogical research allows to study the object holistically and to ensure a stable sequence of the research process.

All existing systems are subject to certain principles to which they apply [1]:

1. The principle of integrity - is that it is impossible to reduce the properties of the system to the sum of the properties of its constituent elements, and the properties of the latter do not follow the properties of the system. The properties and relationships of each element of the system depend on its place and functions in the system.

2. The principle of structural means that any system can be characterized on the basis of existing relationships and relationships between its elements, that is, on the basis of its structure. The behavior of a system is determined by the behavior of its individual elements and the properties of its structure.

3. The principle of interdependence of the system and the environment is that the system forms and manifests its properties in the process of its interaction with the environment in which the system functions and in the relationship with which the system reflects its integrity.

4. The principle of hierarchy is that any system can be an element of a higher order system, while its elements can be a lower order system.

5. The principle of multiplicity of a system description means that because of the fundamental complexity of each system, its adequate knowledge requires the construction of a large number of different models, each of which describes or reflects only a specific aspect of the system.

Training of highly qualified military personnel in Ukraine is carried out in the general system of military education, which, in turn, is an integral part of the state education system. The national system of military education includes governing bodies, a network of military universities.

In Ukraine, its own military education policy, which focused on providing a modern level of training for all military personnel, began to emerge immediately after independence. At that time, a rather powerful network of USSR military education institutions was located in the jurisdiction of Ukraine: 34 military educational establishments (2 academies, 30 higher and 2 secondary military colleges), 74 departments of military training of students of civilian higher educational establishments under the program reserve officers, 204 training centers.

Such a rather disparate network of military educational institutions, on the one hand, should have facilitated the creation of a new system of military education, and on the other, created significant problems regarding its transformation in accordance with the real needs and capabilities of the Armed Forces of Ukraine.

The concept of the military education system in the Armed Forces of Ukraine developed at that time in Ukraine became a program of activities of military education management bodies and military educational establishments. Its implementation was to ensure the continuous training of specialists for the Armed Forces of Ukraine in certain military specialties and to meet world standards.

The main result of the process of long-term (more than 20 years) reform of the military education system in Ukraine was the creation of a modern network of military educational institutions. That carry out educational activities on the basis of licenses in accordance with the adopted standards of education and provides for the issuance of certificates of higher education of state specimen subject to accreditation, specialties of preparation of graduates.

Military universities - a higher educational institution of state ownership. It provides at certain levels of higher education the training, retraining and advanced training of military specialists for further service in the positions of

officer (sergeant, sergeant) or command staff to meet the needs of the Armed Forces of Ukraine formed in accordance with the laws of Ukraine military formations, conducts scientific, scientific, technical, innovative and / or methodological activities [2].

The use of a systematic approach in pedagogical research allows to study the object holistically and to ensure a stable sequence of the research process. An educational institution is a large system of subsystems: goals and objectives of the educational process, pedagogical conditions, administrative staff, staff of teachers and students or students, as well as educational programs and technologies.

The components of the educational system, its main features and properties are: the presence of interconnected and interdependent components, which, while subordinate to a single entity, still have some independence, and hierarchy of the system (the system exists as part of a higher order system) [3]. For example, a university is both a social pedagogical system and a system-forming component of education.

In the European educational space, the quality assurance system for specialist training is based on standards and norms, the basic principles of guaranteeing the internal and external quality of higher education:

- the responsibility of universities for the quality of education and its guarantee;
- taking into account the public interest in quality assurance and in ensuring that higher education standards are met;
- improving and improving curricula in view of their entry into the European educational space;
- optimization of the structure of institutions that implement training programs and increase their effectiveness;
- transparency of external expertise in evaluating the quality of education;
- improvement of the system of quality assessment of higher education;
- improving the reporting system of the university and its transparency, including reporting on investment in public and private education;
- quality assurance in view of its compliance with performance conditions;
- the ability of higher education institutions to confirm the quality of education both domestically and abroad;

В. Рижиков, д-р пед. наук, проф.,
Б. Попков, канд. військ. наук, с.н.с.,
К. Горячева, канд. екон. наук, доц.,
О. Соколіна, канд. філос. наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

• the use of quality assessment methods should not hinder the development of education and its innovation.

Communication with the external environment and functionality of the system implies the ability of the system to exist and maintain uniqueness under the influence of various factors [4]. Systems emerge and disappear, that is, dynamic.

The concept of "development" characterizes the improvement of the structure and function of the system under the influence, mainly, of internal factors, for example, an educational institution goes through certain stages of its development: it arises, functions, disappears, in other words, develops. Under the systemic approach in science is understood "the direction of methodology of scientific knowledge, which is based on the study of the object as a system: a holistic complex of interconnected elements."

The systematic approach, on the one hand, is to perceive the pedagogical phenomenon as a coherent pedagogical system, and on the other, to obtain as complete information as possible about the content and condition of each component, as well as its interaction with other components.

Conclusions. The system of guaranteeing the quality of training of military specialists in higher military educational establishments should ensure the training of military specialists with a high level of professionalism, competence, intellectual development, general and military-professional culture, capable of performing with high efficiency the tasks set for the defense of Ukraine, the development of their individual creative personality. independent learning of new knowledge during military service, making optimal decisions in non-standard conditions seven specialties and specializations that determine the level of combat capability and combat readiness of the Armed Forces of Ukraine.

References:

1. Ryzhykov V., Horiacheva K. Conceptual approaches to the design of the quality assurance system for the training of officers in the higher educational institutions, military universities of Ukraine // Innovative Pedagogy: Scientific Journal Iss. № 15. - K., 2019.
2. The Ministry of Defense of Ukraine Commandment, May 27, 2015 No. 240 "On Approval of the Regulations on Higher Military Educational Establishments" [Electronic resource]. - Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0706-15>
3. A systematic approach in high school: textbook. for students. Magistracy / Y. Shabanova; Ministry of Education and Science of Ukraine; Nat. mines Univ. - D.: NHU, 2014. - 120 p.
4. Blaberg I., Yudin E. Formation and essence of system approach. - M., 1973.

Надійшла до редколегії 12.11.2019

МЕТОДОЛОГІЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ГАРАНТУВАННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкрито методологію системного підходу гарантування якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах (військово-навчальних підрозділах закладів вищої освіти). Встановлено, що у будь-якій педагогічній системі процес навчання і виховання протікає в умовах видозміни педагогічних цілей і виникнення нових завдань у галузі навчання й виховання в міру розвитку суспільства, постійного оновлення наукової, науково-технічної інформації, в умовах удосконалення вже існуючих та створення нових методів навчання і виховання, а також постійного оновлення контингенту слухачів та науково-педагогічних працівників. Розкрито системний підхід як методологічну основу розроблення систем гарантування якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах (військово-навчальних підрозділах закладів вищої освіти). З'ясовано, що системний підхід не існує у вигляді чіткої методики з визначеною логічною концепцією. Ця система, утворена із сукупності логічних прийомів, методичних правил та принципів теоретичного дослідження, що виконує, таким чином, евристичну функцію у загальній системі наукового пізнання.

Важливим результатом функціонування системи – процесу професійної підготовки майбутніх військових фахівців у вищих військових навчальних закладах – є високий рівень готовності майбутніх військових фахівців до практичної діяльності, якого можна досягти тільки за рахунок упорядкування системи на підставі певних принципів, до яких відноситься: принцип об'єктивності, комплексності, конкретно-історичного (генетичного) підходу, системності, протиріччя педагогічного досвіду.

Ключові слова: військова освіта, системний підхід, якість освіти, гарантування якості освіти, військові фахівці, вищі військові навчальні заклади, військово-навчальні підрозділи закладів вищої освіти.

УДК 35.071.1

V. Ryzhykov, Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine,
K. Horiacheva, PhD in Economics, Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kiev, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.57-60>

THEORETICAL ESSENCE AND PRACTICE OF IMPLEMENTATION OF THE SYSTEM APPROACH IN FORMATION OF PROFESSIONAL RELIABILITY OF FUTURE OFFICERS IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article describes the practice of using a systematic approach in the educational process in a military educational institution. The basic principles of behavior of pedagogical system are analyzed. These principles are defined by the system itself as a coherent organized set of military training. They contribute to the study of the processes of management of the educational process, taking into account the specific training of military personnel. This ensures a stable behavior. The system achieves effective training for future officers.

The basic pedagogical systems (types of training) are used in modeling the systematic approach in the educational process of a military educational institution. They are involved in shaping the professional reliability of the future Ukrainian Armed Forces officer. Each pedagogical system has its purpose and objectives, specific content, means and methods. A peculiarity of a systematic approach in military education is the ordering of the various elements into a single educational system to achieve a focused result.

The elements are part of the system for the sole reason: the degree of freedom at which they could be required to obtain the result of the system. The elements included in the system are ordered according to the defined parameters. The main tool for streamlining the interaction of system elements is the results that stabilize the organization of the system.

The professional training of future officers of the Armed Forces of Ukraine represents the integration process of the formation of four basic systems: theoretical, psychological-physical, pedagogical-educational, practical combat training. Consequently, the specific goals and objectives of professional training in higher education should, of course, change the content, organizational and procedural didactic principles, methods of formation of professional qualities, methods of pedagogical assessment of the professional readiness of an officer of the Armed Forces of Ukraine to perform functional duties.

Keywords: systematic approach, professional training, educational process of military educational establishment, pedagogical systems, professional reliability of the officer.

Introduction. The development of theoretical and methodological foundations for the integration of military education, accordingly, requires systematic. Because the system provides an opportunity to combine all the components of the professional training of modern officers. They are also part of the system of vocational training in a military higher education institution. The program for implementing such a research position on building a system of vocational military education has been developed over the decades.

Analysis of research and publications. The researches of M. Neshchadim [5], O. Prokhorov, I. Tolok, V. Yagupov and many others are devoted to various problems of military education and strategy of its development. The definition of the term "system" is devoted to a considerable number of scientific works: P. Anokhin, I. Blaiberg, L. Petrusenko, V. Ryzhikov, V. Sadovsky, B. Yudin and many others. Domestic researchers in the field of systemic research methodology (I. Blaiberg [3], V. Sadovsky, B. Yudin [9], etc.) note that the noticeable spread of systemic research was due to at least three reasons. First, most scientific disciplines are psychology, sociology, logic, and etc. - substantially transformed the objects of their research. Second, new means of accumulating, storing and broadcasting information based on the use of modern computer technology have led to the emergence of management systems as the main subject of modern technical design and construction. They, by their structure and process of creation, act as typical examples of system objects. And finally, thirdly, the awareness of the fact of widespread introduction to modern science and technology of systems research has increased attention to the problems of general systems theory.

The purpose of this article is to consider the problem of applying a systematic approach in the organization of

educational process in a higher military educational establishment. The elements of the organization of the educational process of training of servicemen, as well as the possibility of using a systematic approach in the period of modernization of higher military education taking into account the conditions of the operation of the joint forces, introduction of standards of training of servicemen in NATO countries are considered.

Main part. The terms "system" and "systematic approach" are some of the most commonly used terms in scientific circulation. The concept of "systematic approach" began to function in the 30's of the twentieth century as an important methodological tool for scientific knowledge. This is a systematic reach, a systematic view, a systematic organization of object research, with subsequent optimization of their structure and functions. This focus of the issue requires a comprehensive consideration of the problem, often involving the participation of experts in various fields of knowledge. That is why the European integration of Ukrainian education, the civilizational transformations of modern society, make the application of a systematic approach in higher education institutions (including the military ones) more effective in approaching European standards more effectively to the requirements of the Bologna process.

Renowned Austrian biologist-theorist L. von Bertalanffy has played an important role in the formation and development of systematic research in the twentieth century. He argued the methodological community of "biological, behavioral and sociological fields" of scientific knowledge. He considered that systemic thinking "opens up new perspectives not only in theory but also in practice - in relation to problems of psycho-hygiene, education and society in general" [8, p. 176].

L. Petrusenko thought "going beyond the realm of infantile seizure of the possibilities opened by the

systematic approach, misunderstanding of the specifics of this theory and the relative truth of its conclusions" [6].

In the construction of vocational training in military training institutions, the most appropriate, in our view, can be considered the definition of P. Anokhin's "system": "System - is a complex of inventively involved components, where interaction and interconnection acquire the character of interaction of components to obtain a focal result" [1; 2].

Such a definition of the system fully satisfies the analysis and synthesis of "artificial systems" in such a field of human activity as military pedagogy.

According to P. Anokhin's observation, the use of a systematic approach is for the result to be truly productive. The task of the scientist is to fill the gulf that separates in many sciences the level of the whole and the level of the personal. "Naturally, - says the scientist, - it is impossible to fill this gap with words and definitions: effective working principles in this direction are necessary" [2].

The use of a systematic approach in military education provides the following sequence of procedures:

- fixation of some set of elements regarding the pedagogical process separated from the rest;
- establishing and classifying the connections of this set: external (namely, plural relations with the rest of the world) and internal (namely, connections between plural elements);
- definition - based on the analysis of a set of external relations - principles of interaction of the system with the pedagogical environment;
- the selection of a number of internal bonds of their special type - system-forming, which provide, in particular, a certain ordering of the pedagogical system;
- finding out in the process of studying the ordering, structure and organization of the pedagogical system (the structure expresses the invariant aspect of the system, and the organization - the quantitative characterization and orientation of ordering);
- analysis of the basic principles of behavior of the pedagogical system, which are defined by the system as a whole organized set of military training;
- study of management processes that ensure a stable behavior and achieve a system of effective military education outcomes [7; 8].

The main point of a systematic approach in military education is that any detail of research and observation can be rooted in one of the conditional mechanisms of internal architectonics. Any scientific topic that claims to be true cannot be formulated outside a specific system. In addition, the interpretation of the scientific research obtained is undoubtedly of the greatest effect if systemic mechanisms are taken into account.

Elements of the system of vocational training in military universities are training facilities that are part of the system and perform certain functions. In terms of vocational training, each element is a subsystem, but in terms of internal structure, the element will be a system. Sub-elements will act as system elements (second order).

Elements of the system of vocational training in military universities are the means (their aspects) of training:

- practical combat training;
- theoretical training;
- psychological and physical training;
- pedagogical and educational training.

In terms of "self" each named element is a system.

In order to achieve the programmed result of the system - a high level of training of future officers in the

process of training in military universities it is necessary to carry out the system ordering on the basis of certain regularities (principles). They must influence so many different training tools that they will eventually form a defined highly organized, flexible complex of many possible integrative entities in response to environmental influences.

The professional reliability of an officer cannot be formed by any means of training, such as psychological and physical. But only the sum of all the training of future officers in military universities. In order to attract a programmed result, it is necessary to position the elements (means of preparation) of the system so that their interaction becomes "interaction" in order to obtain a "focused" result. One of the important features of the system is the inability of the element to exist outside the system and the destruction of the system when the element falls out [8].

Professional training at military higher education institutions can be a system only when each element of it cannot perform the functions of the whole system and at the same time cannot perform its own functions outside the system organization.

The inclusion of a specific tool (subsystem) for the training of a future Armed Forces of Ukraine officer in the system does not mean that the communication of this element with the environment will be interrupted. On the contrary, the systematic organization of vocational training in military universities should provide not only the substratum and the functional side, but also a structure that necessarily covers the interconnections of these subsystems. The system functions only on condition of unity of its elements, subsystems. The elements form the system only if the elimination or failure of any of them changes the program of activity of the whole system.

The results of studies carried out to improve the training of future officers of the Armed Forces of Ukraine, but without consideration of the entire structure, may not in that case be incorporated into the system in order to be of a coherent and integrative nature. As a result of interacting with other training tools, some effective tool may change or acquire new qualities that are not taken into account in a systematic study. This influences the obtained focused result of vocational training in a military school.

In order to specify the essence of the educational process in a military educational institution, the issue of interaction of other systems of formation of future officers of the Armed Forces of Ukraine providing their professional formation is an important factor. This need is caused by the current uncertainty in the structure of systems, in their interaction in order to obtain a single result. It should be noted that it is quite difficult to answer such questions within the analytical style of thinking. As we have already mentioned, four basic types of training are involved in the professional formation of the officer of the Armed Forces of Ukraine: theoretical, psychological-physical, pedagogical-educational training and practical combat training.

Figure 1 shows the main pedagogical systems (types of training) involved in the formation of the officer of the Armed Forces of Ukraine. Each has its own purpose and objectives, specific content, tools and methods. As the professional training of future officers of the Armed Forces of Ukraine is an integration process of formation of the same four basic systems (theoretical, psychological-physical, pedagogical-educational, practical combat training). Specific goals and objectives of training, of course, should change the content, organizational and

procedural didactic principles, methods of formation of professional qualities, methods of pedagogical study of the

assessment of professional readiness of the Armed Forces officer.

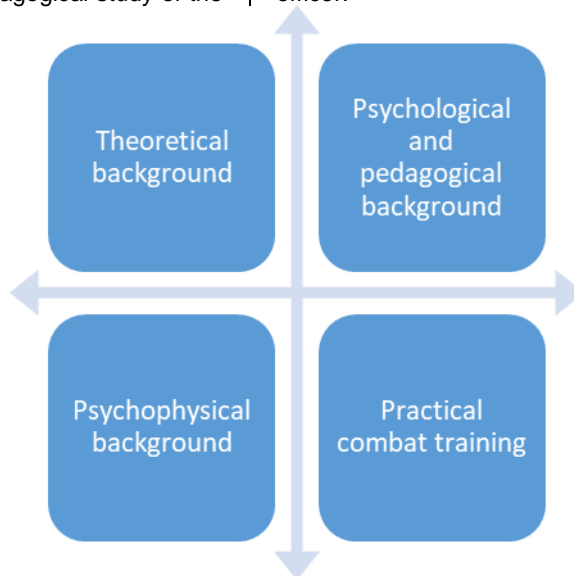

Figure 1. The main components of the educational process of a military school

Therefore, every basic system in the process of professional training of the officer of the Armed Forces of Ukraine should solve specific tasks of such training, which we call aspect. So, for example, psychophysical preparation, as R. Makarov notes, in solving its basic task (development of basic physical qualities, tempering of an organism, etc.) according to the purpose of vocational training can solve aspect tasks (formation of emotional stability, endurance at overloads, hardness of an organism, etc.) through a purposeful organization and functioning of the information process [4].

The integration of the eponymous aspects of the basic systems form the system of the educational process of a military educational institution. At the same time, the efforts of the pedagogical system in achieving a unified programmed result - professional training in military universities - should be focused by a purposeful organization, special didactic principles that allow to obtain high efficiency in various actions of individual information processes.

Conclusions. The basic systems of vocational training in higher education institutions is closed in the article have a conditional level of involvement in the educational process. However, the basis of the schematic is the integrity of all systems in the training of the future officer of the Armed Forces of Ukraine. The interchangeability or absence of any one system of training leads to irreparable consequences, the result of which is not fully formed the readiness of the officer of the Armed Forces of Ukraine for professional activity. Theoretically, readiness for professional activity can be formed, that is, knowledge, skills and abilities acquired in full, but the important point remains whether the psychological readiness for professional action during an extreme situation. Therefore, the training of the officer of the Armed Forces of Ukraine in military universities is systematic. Such a conclusion is made in view of the material outlined above.

The result of the systematic functioning in the educational process of a military educational institution is a high level of readiness of cadets (future officers) for practical activity. This level can be reached only by ordering the system on the basis of certain principles to which we are assigned: the principle of objectivity, completeness, specific-historical (genetic) approach, systematic nature, contradictions of pedagogical experience. This provides an opportunity to purposefully organize the specific functioning of all future officers' training subsystems and their effective interaction in accordance with their specific and overall goals and objectives.

References:

1. Anokhin P.K. Selected Works: Philosophical Aspects of Functional System Theory / P.K. Anokhin. - M.: Science, 1978. - 400 p.
2. Anokhin P.K. General principles of the theory of functional system / P.K. Anokhin - M.: Nauka, 1980. - 112 p.
3. Blaberg I.V. System approach in modern science. Problems of methodology of systematic research / I.V. Blaberg, V.N. Sadovsky, E.G. Yudin. - M.: Mysl, 1970. - 455 p.
4. Makarov R.N. Theory and practice of constructing target models of operators of particularly complex control systems: [monograph] / R.N. Makarov, L.V. Gerasimenko. - M.: Edit. International Academy of Human Problems in Aviation and Aeronautics, 1997. - 450 p.
5. Neshchadym M.I. Military education in Ukraine: history, theory, methodology, practice: [monograph] / M.I. Neshchadym. - K.: Kyiv Universities Center, 2003. - 852 p.
6. Petrusenko L.A. The unity of systematicity, organization and self-movement / L.A. Petrusenko. - M.: Mysl, 1975. - 286 p.
7. Ryzhikov V.S. Theory and practice of designing target models (professionograms) and the process of professional training of future lawyers / V. Ryzhikov // Monograph. - Kherson, LLC "Island", 2010. - 280 p.
8. Ryzhikov V.S. Theory and practice of a systematic approach in the training of future officers in the context of reforming military education today Bulletin of the Cherkasy University. Pedagogical Sciences Series. - 2018. - Ed. 18. - P.81-89.
9. Yudin B.G. Some features of the development of a systematic approach / B.G. Yudin // System studies. Yearbook. 1980. - M.: Nauka, 1980. - 424 p.

Надійшла до редколегії 21.11.2019

В. Рижиков, д-р пед. наук, проф.,
К. Горячева, канд. пед. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

У статті описана практика використання системного підходу у освітньому процесі військового навчального закладу. Проаналізовано основні принципи педагогічної системи. Ці принципи визначаються самою системою як цілісний організований набір самої військової підготовки. Вони сприяють вивченню процесів управління навчальним процесом з урахуванням специфічної підготовки військовослужбовців. Це забезпечує стабільну поведінку. Система забезпечує ефективну підготовку майбутніх офіцерів.

Основні педагогічні системи (види навчання) використовуються при моделюванні системного підходу в навчальному процесі військового навчального закладу. Вони беруть участь у формуванні професійної надійності майбутнього офіцера Збройних Сил України. Кожна педагогічна система має своє призначення та завдання, конкретний зміст, засоби та методи. Особливістю системного підходу у військовій освіті є впорядкування різних елементів у єдину освітню систему для досягнення цілеспрямованого результату.

Елементи є частиною системи, а саме: ступінь свободи, при якій вони сфокусовані для отримання результату системи. Елементи, що входять до системи, упорядковуються відповідно до визначених параметрів. Основним інструментом упорядкування взаємодії елементів системи є результати, що стабілізують організацію системи.

Професійна підготовка майбутніх офіцерів Збройних Сил України являє собою інтеграційний процес формування чотирьох основних систем: теоретичної, психолого-фізичної, педагогічно-виховної, практичної бойової підготовки. Отже, конкретні цілі та завдання професійної підготовки у вищій школі, безумовно, повинні змінювати зміст, організаційні та процедурні дидактичні принципи, методи формування професійних якостей, методи педагогічної оцінки професійної готовності офіцера Збройних Сил України виконувати функціональні обов'язки.

Ключові слова: системний підхід, професійна підготовка, навчально-виховний процес військового навчального закладу, педагогічні системи, професійна надійність офіцера.

УДК 355.233

О. Соколіна, канд. філос. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.60-64>

РОБОТА З МОЛОДДЮ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано роботу з молоддю як важливий напрямок формування позитивного іміджу Збройних Сил України. Визначено соціально-психологічні характеристики молоді. Акцентовано увагу на тому, що у діяльності по створенню іміджу Збройних Сил України слід спиратися на актуальні для молоді потреби й цінності.

Зауважено, що на сьогодні в Україні засобами масової інформації, громадськими та волонтерськими організаціями проводиться активна робота по формуванню позитивного іміджу Збройних Сил України. На прикладі Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка показано роботу громадської організації по роботі з молоддю, основними завданнями якої є: створення системи взаємодії з молодіжними (громадськими) військовими організаціями; надання практичних знань, вмінь та навичок курсантам по зазначених напрямках; підготовка курсантів до надання першої медичної допомоги в екстремальних ситуаціях; підготовка курсантів до спільних дій у складі сформованих груп під дією екстремальних факторів; поглиблення характеру патріотичного виховання.

Головним результатом виховних зусиль має стати готовність молоді людини до військово-патріотичної діяльності як внутрішнього системного утворення, що передбачає п'ять основних компонентів – освітню, психологічну, соціальну і духовну, фізичну та проявляється у позитивному ставленні до служби в Збройних Силах України.

Наголошено на тому, що створення та розвиток системи національно-патріотичного виховання сприятиме утвердженню принципів любові і шани до Батьківщини, її історії, мови, культури, науки, спорту, національних і загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: імідж Збройних Сил України робота з молоддю, військово-патріотичне виховання молоді, соціально-психологічні характеристики, громадські організації, засоби масової інформації.

Постановка проблеми. В сучасних умовах модернізації українського суспільства одним зі стратегічних завдань є інтеграція виховних сил суспільства для всебічного розвитку особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, здатності адаптуватися до динамічних соціокультурних, економічних, політичних умов життя і гідно виконати один із найважливіших обов'язків людини – бути патріотом, готовим до праці та захисту Вітчизни.

Розуміння суспільством різних видів військової небезпеки як соціально-психологічного явища, передбачає вивчення впливів уявлень про свої війська і війська супротивника на результат військового протистояння. Сучасні наукові дослідження свідчать

про значення іміджу збройних сил і уявлень про фізичну підготовку для досягнення результатів у військових конфліктах [1].

Як свідчить багатовіковий досвід, ставлення суспільства до збройних сил визначає морально-психологічний стан військових, а отже, і боєздатність війська. Сприйняття Збройних Сил, як елемента Української держави, певним чином впливає на стабільність суспільства і настрої людей. А отже, імідж Збройних Сил України, як образ в свідомості, що цілеспрямовано формується, є важливим елементом безпеки України.

Здобуття Україною державної незалежності та відродження національної самосвідомості висунули на

перший план як найважливішу умову суспільно-політичного відродження країни подальший розвиток усіх складових національної освіти, у тому числі й військово-патріотичного виховання молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Педагогічні проблеми готовності молоді до служби в Збройних силах України вивчали В. Івашковський, Г. П'янковський, М. Томчук, В. Ягупов; підготовку юнаків до служби в Збройних силах України у процесі вивчення предмета «Захист Вітчизни» досліджували Г. Єдинак, О. Кириченко, Я. Конотопенко, В. Третяков; розвиток прикладної фізичної підготовки у школярів, здорового способу життя розкрили в наукових працях Б. Ведмеденко, О. Винничук, О. Дубогай, М. Зубалій, Г. Терещук, А. Цьось, Б. Шиян; формування військово-патріотичних якостей учнівської молоді висвітлено у працях О. Аксьонова, А. Артюшенко, М. Варій, А. Злотнікова, В. Кузьменко, С. Рашидова.

В останні роки з'явилися дослідження, пов'язані з впливом народної педагогіки, патріотичних традицій на духовно-моральний розвиток молоді в контексті формування готовності до захисту Вітчизни (В. Каюков, О. Кириченко, І. Охрименко, Л. Петрук, Ю. Підборський, Ю. Руденко, М. Чепіль). Аналіз педагогічної літератури з підготовки молоді до військової служби показує, що у більшості досліджень поглиблено розглядаються окремі аспекти зазначеної підготовки: морально-політичної (О. Аронов, В. Божик, П. Казенко, В. Масний); військово-технічної (О. Комаров); фізичної (М. Зубалій, В. Новосельський); початкової військової (допризовної) (Н. Асланов, М. Белоусов, В. Третяков); психологічної (Л. Кандилович, Г. Крисько, А. Столяренко, М. Томчук) тощо.

У науковій літературі останніх десятиліть з'явилися дослідження, присвячені питанням формування у громадян військового обов'язку (П. Петраш), соціально-психологічним проблемам готовності учнів до служби в Збройних Силах України (М. Томчук), педагогічній оцінці ефективності військово-патріотичного виховання призовної молоді (Г. П'янковський, Б. Мисак), допризовній підготовці як одного з обов'язкових державних предметів (Я. Конотопенко, Ю. Крамаренко, Ю. Квашньов).

Мета статті полягає в обґрунтуванні роботи з молоддю як важливого напрямку формування позитивного іміджу Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «молодь» досліджується різними соціально-гуманітарними науками, серед яких філософія, педагогіка, психологія, соціологія тощо. Це призводить до того, що поняття «молодь» має різноманітне тлумачення. У соціологічних дослідженнях велика увага приділяється процесу соціалізації молоді, їх соціальному статусу. І. Кон так розуміє поняття молоді, як соціально-демографічну групу, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану та обумовлених тим й іншим соціально-психологічних властивостей. Молодість як певна фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов'язані з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного ладу, культури та властивих цьому суспільству закономірностей соціалізації [2, с.85].

Соціологія виділяє вікові межі молоді від 16 до 30 років. Безсумнівно, що молоді як соціально-демографічна група є частиною суспільства і

невіддільна від нього. Крім того, характер вікових і соціально-психологічних особливостей, специфічних інтересів і потреб молоді соціально обумовлений, і вони можуть бути конкретно інтерпретовані лише в ширшому громадському контексті. Разом з тим серед основних аспектів соціологічного визначення молоді дослідники виділяють вікові межі, соціально-психологічні особливості, специфіку соціального статусу, рольові функції, соціокультурну поведінку.

Для розуміння суті молоді як об'єкта дослідження в соціології молоді умовно можна виділити три основні підходи до її визначення.

Перший підхід (соціально-психологічний), в якому молодь розглядається в якості носія властивостей молодості (психофізіологічний аспект), як певного етапу в житті людини, умовно можна розділити на два напрямки. Один з них визначає молодь як вікову групу, абсолютизує психофізіологічні особливості молодіжного віку перед іншими факторами, нехтує фактом впливу на розвиток молоді соціальних інститутів, культурних, економічних і політичних умов життєдіяльності суспільства. У межах цього напрямку молодь трактується як своєрідний потенціал суспільства, що не досяг ще віку повноцінного статусу члена суспільства (представники – Г. Холл, Е. Клапаред, В. Штерн та ін.). Другий напрямок розглядає молодь як покоління, що проходить через певний етап життєвого циклу людини, стадію розвитку, пов'язану з найбільш активним періодом соціалізації особистості, а набуті у цей час досвід і знання - як результат соціально-історичних і соціокультурних процесів, що відбуваються в суспільстві (представники – К. Гросс, В. Лісовський та ін.).

Другий підхід (стратифікаційний) розглядає молодь як особливу соціально-демографічну групу в структурі суспільства з особливим соціальним статусом і характеристиками, що обумовлені віком, а, відповідно, і нестабільністю її положення. Особливості соціального статусу молоді вивчаються при дослідженні основних видів діяльності (навчання, робота), рольових структур особистості, а також стереотипів і уявлень, що склалися в суспільстві (представники – Р. Розенмайр, Г. Шельські, Ш. Ейзенштадт, І. Кон та ін.).

Третій підхід (соціокультурний або субкультурний) розглядає молодь як соціокультурну спільноту, носія загальних групових цінностей, образів буття, суспільних ідеалів (ціннісний аспект), а також власної культури (субкультури). Особлива увага у межах цього підходу приділяється вивченню молодіжних субкультур, які формують власний світогляд, часто протиставляють себе світогляду старшого покоління, своєрідні манери поведінки, форми проведення дозвілля й інші аспекти їх функціонування (представники – К. Мангейм, М. Мід, Т. Роззак та ін.).

Важливою соціально-психологічною характеристикою сучасної української молоді є криза соціальної ідентичності, що визначається, з одного боку, впливом універсальної вікової стадії психічного розвитку, а з іншого, наслідком трансформації сучасної суспільної свідомості. Розуміння значущості стає ідентичністю молодих людей, її впливу на соціальне пізнання і поведінку, диктує необхідність предметного розгляду цього явища.

У сучасній науці широко поширений погляд, що свідомість людей значною мірою визначається їх входженням в різні соціальні групи. У повсякденному житті люди діють підкорюючись прагненню зберегти

едність з групою. Провідними характеристиками буденної свідомості, є його нераціональний характер і соціальна природа.

Світ у свідомості людей не однорідний, він розділений кордонами групового членства. Як зауважує Д. Майерс, соціальне визначення того, ким ви є, передбачає визначення того, ким ви не є. Людина може ідентифікувати себе одночасно з великою кількістю груп. Множинна ідентичність людини – одна з центральних ідей символічного інтеракціонізму. Ідентифікаційний вибір має ієрархічну структуру [3]. Такий результат множинної системи соціальних ідентифікацій, що складається з окремих ідентифікацій і визначається приналежністю людини до різних соціальних категорій, в теорії Г. Теджфела і Дж. Тернера названий соціальною ідентичністю. У психології під соціальною ідентичністю розуміють ідеальне ототожнення індивідом себе з тією чи іншою соціальною спільністю, з характерною для неї поведінкою. Вона є системою ключових соціальних конструктів особистості.

Дослідники підкреслюють психосоціальну сутність ідентичності. За межами того, що підлітки виносять зі свого дитинства, розвиток особистої ідентичності відбувається під сильним впливом тих соціальних груп, з якими вони себе ідентифікують. Ідентичність уявляється як результат ототожнення з певними соціальними групами, як прийняття на себе системи соціальних ролей.

У структурі ідентичності виділяють два взаємопов'язані аспекти – соціальний та особистісний. Їх взаємозв'язок виявляється у тому, що особистісна ідентичність формується на соціальній базі і зберігає з нею зв'язок через використання певних розмовних категорій, що мають соціально обумовлений характер.

Формування ідентичності, хоча і припускає рефлексію, не є цілком усвідомленим процесом. Підставою для виділення в ідентичності усвідомлюваного і неусвідомлюваного компонентів слугають думки багатьох дослідників. «В середині самої свідомості – зазначають А. Майгурова, Є. Улибіна, – ми оперуємо розрізненням двох родів явищ:

- 1) явищ, контрольованих свідомістю і волею;
- 2) явищ і зв'язків, які хоча й діють у самій свідомості, але неясні по відношенню до неї та їй не підконтрольні, і в цьому сенсі не контрольовані суб'єктом [4].

На відміну від вітчизняної психології, де спостерігається явне відхилення у бік свідомого, в зарубіжній психології несвідоме визнається як суб'єктна координата. У символічному інтеракціонізмі усвідомлюваний і неусвідомлюваний рівні ідентичності розглядаються як логічно і генетично пов'язані. Останній базується на не усвідомленні прийнятих норм, звичок, форм поведінки і мислення, одержуваних людиною від групи, до якої він належить. Індивід, формуючи свою ідентичність, несвідомо спирається на юнгівські архетипи, які Еріксон називає «соціальними прототипами». Його власна активність при цьому мінімальна. Усвідомлювана ідентичність виникає при наявності рефлексії, коли людина починає розмірковувати про себе, про своє життя та обрані цілі. Мабуть, слід враховувати роль як свідомих, так і несвідомих компонентів у процесі становлення ідентичності [5].

Аналіз особливостей молоді як суб'єкта іміджу дозволяє ввести вимір ідентичності, важливий з точки

зору формування іміджу ЗС України – *військову ідентичність*. Вперше подібне поняття було використано Е. Еріксоном. Військова ідентичність, на думку Е. Еріксона, – складовий елемент групової ідентичності багатьох європейців. Як історичне зосередження багатьох більш приватних ідентифікацій, військова ідентичність продовжує як і раніше домінувати навіть у тих, у кого в результаті політичних подій вона не встигла сформуватися. Наявність такого феномена суспільної свідомості, як цінності військової служби, сприяють утворенню позитивного іміджу ЗС України, що й є її показником. При цьому наявність зазначених цінностей припускає факт сприйняття себе як майбутнього або справжнього захисника Батьківщини, воїна [6].

Уявлення про війну, ворожнечі, протистоянні займають важливе місце в картині світу людини і закладені в стародавніх міфах і символах людства. Ще зовсім недавно цілком мирні заняття прийнято було називати «битвою за врожай», «боротьбою за чистоту» тощо. Сьогодні такі військові терміни, як «стратегія», «тактика» перекочували в області менеджменту і маркетингу. До «військових метафор» змушені звернутися цивільні вчені та викладачі, щоб просто і зрозуміло пояснити широкій публіці важливість своєї діяльності [1].

Формування військової ідентичності у сучасної молоді багато в чому пов'язане з властивою їй потребою в «технічному розвитку». Отже, любов до того, що «добре працює», до створіння рук людських, незалежно тому, чи призначені вони для руйнування або творення, «...потреба людини з'єднати технологічну гордість з почуттям ідентичності...» [6] виходять вперед в перебігу юності. «Технологічний» компонент військової служби є однією з причин її привабливості для молоді. Очевидно, що для створення привабливого образу ЗС України слід акцентувати увагу на технологічність, сучасність військової техніки. Те, що технологічність армії важлива для масової свідомості, підтверджує досвід ЗМІ на Заході. Там, при створенні іміджу армії одним з моментів, на якому відбувається акцентування уваги, є хороша озброєність, технологічність збройних сил.

Під військовою ідентичністю слід розуміти більш-менш усвідомлене самовизначення молодих людей щодо Збройних Сил як соціального інституту, ролі військовослужбовця, обов'язків по захисту Батьківщини.

Отже, соціально-психологічні характеристики молоді є важливим чинником формування іміджу ЗС України. Ключовим психологічним моментом молодіжного віку є формування ідентичності, включаючи і соціальну ідентичність. Суспільство може активно впливати на формування соціальної ідентичності. Слід припустити зв'язок кризи соціальної ідентичності, властивою сучасній молоді та погіршення іміджу ЗС України в молодіжному середовищі. У структурі ідентичності молодих людей можливо виділити такий компонент, як військова ідентичність. Розгляд процесу формування іміджу в контексті розвитку громадської та військової ідентичності дає можливість запропонувати шляхи його вдосконалення.

На сучасному етапі розвитку суспільства на формування у молоді позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України активно впливають фактори, які діють на всіх рівнях і напрямках розвитку суспільства і його інститутів. Вони об'єктивно проявляються як

причини, що звужують сферу цілеспрямованого формування у юнаків позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України.

Найефективнішими засобами формування емоційної сфери у процесі формування позитивного ставлення до військової служби є проведення роботи по ознайомленню молоді з бойовими подвигами, здійсненими українським народом у роки війни, з історією і славними традиціями нашої армії. Нагальною потребою сьогодення є реконструкція етнічної моделі патріотичного і його складової – військово-патріотичного виховання [8].

Національно-патріотичне виховання молоді як невід'ємна складова системи забезпечення національної безпеки України – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадськості, сім'ї, освітніх закладів й інших соціальних інститутів спрямована на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності і любові до Батьківщини, постійної готовності до виконання свого обов'язку із захисту національних інтересів. Головним завданням національно-патріотичного виховання молоді виступає формування у неї позитивного ціннісного ставлення до Українського народу, Батьківщини, власної держави та нації [9, с.14].

Важливим результатом виховних зусиль має стати підготовка української молоді до військово-патріотичної діяльності як системного утворення та завбачує п'яти важливих компонентів, а саме: освітній, психологічний, соціальний, духовний, фізичний і проявляється у позитивному ставленні до військової служби у Збройних Силах України. Розглянемо ці компоненти більш детально:

освітній – включає насамперед, обсяг знань з історії героїчного минулого українського народу, його Збройних Сил;

психологічний – мотивація участі юнацтва у військово-патріотичних заходах. Сюди відноситься і певний рівень сформованості таких якостей, як емоційна стійкість, розсудливість, сміливість, рішучість, мужність, цілеспрямованість;

соціальний – передбачає вірність військовому обов'язку, присязі, військовому статусу, а також дисциплінованість, конструктивну соціально-комунікативну, громадсько корисну та національно-громадянську активність;

духовний – передбачає духовну активність, тобто самопізнання юнаком окремих ознак своєї індивідуальності, власних рис характеру, що відображають знання внутрішнього світу;

фізичний – розвиток фізичної активності, а саме: витривалості, сили, швидкості, витривалості тощо.

Об'єднуючою властивістю цих п'яти компонентів є позитивне відношення до служби у Збройних Силах України. Разом з тим, позитивне ставлення людини до служби у Збройних Силах України є необхідною передумовою подальшого розвитку військово-патріотичної активності – внутрішньої активної позиції молоді людини щодо військової служби.

Діяльність громадських організацій Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка нерозривно пов'язана з військово-патріотичним вихованням, основні зусилля якого, зосередженні на формуванні у військовослужбовців активної громадянської позиції, військово-професійних,

морально-психологічних і фізичних якостей, постійної готовності до захисту Вітчизни.

Так, протягом 2017 – початку 2018 року у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка громадська організація «Каскад 15» залучалася до організації та проведення занять з курсантами зазначеного навчального закладу. Заняття проводилися за напрямками:

- вогнева підготовка;
- інженерна та протимінна підготовка;
- тактична медицина.

Основна мета зазначеної громадської організації є створення та розвиток системи національно-патріотичного виховання, на основі формування й утвердження принципів любові і гордості за власну державу, її історію, мову, культуру, науку, спорт, національних і загальнолюдських цінностей, усвідомлення громадянського обов'язку та зміцнення якостей патріота України як світоглядного чинника, спрямованого на розвиток успішної країни, формування необхідних практичних вмій та навичок необхідних для успішної діяльності молодого офіцера.

Основні завдання:

- створення системи взаємодії з молодіжними (громадськими) військовими організаціями;
- надання практичних знань, вмій та навичок курсантам по зазначених напрямках;
- підготовка курсантів до надання першої медичної допомоги в екстремальних ситуаціях;
- підготовка курсантів до спільних дій у складі сформованих груп під дією екстремальних факторів;
- поглиблення характеру патріотичного виховання.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Отже, молоді люди приходять до військового вузу не лише за знаннями, а й для того, щоб знайти свою систему соціальної ідентифікації. Вони хочуть пишатися своїм вибором. Завдання ВВНЗ – враховувати і підтримати ці очікування, адже якщо курсант асоціює себе з навчальним закладом, це позитивно позначиться не лише на його успішності в роки навчання, а й створить сприятливий ґрунт для подальшого лобювання інтересів alma-mater, прямо вплине на формування позитивного іміджу ВВНЗ в очах широкої громадськості.

Список використаних джерел:

1. Алещенко В. І. Імідж війська – імідж держави / В. І. Алещенко // Військо України. – 2007. – № 5. – С. 8-10.
2. Кон И.С. Психология юношеского возраста. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.
3. Майерс Э. Г. Социальная психология = Social psychology / Майерс Дэвид. – 6-е международное издание. – М.: Питер, 2002. – 752 с.
4. Майгурова А.С. Асимметрия гендерной идентичности / А.С. Майгурова, Е.В. Улыбина // Мир психологии: научно-методич. журнал / Рос. академия образования; Моск. психолого-социальный ун-т. – М., 2013. – № 2 (74). – С. 229-240.
5. Максименко С. Л. Загальна психологія: [навч. пос. для студ. ВВНЗ] / С.Л. Максименко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Центр навч. Літ-ри, 2004. – 272 с.
6. Эриксон Э. Г. Детство и общество. – Изд. 2-е, перераб. и доп. / Пер. с англ. – С.-Пб.: Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. – 592 с.
7. Алещенко В. І. Патріотичне виховання особового складу ЗС України: проблеми та шляхи їх розв'язання / В. І. Алещенко., А. О. Афанасьєва // Наука і оборона. – К., 2006. – №4. – С.27-33.
8. "Патріотичне виховання молоді як невід'ємна складова системи забезпечення національної безпеки України". Аналітична записка // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/patriotuzm-d0e63.pdf>

O.Sokolina, PhD in Philosophy
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE PROACTIVE ENGAGEMENT OF YOUTH AS AN IMPORTANT FIELD IN TERMS OF ESTABLISHING A POSITIVE IMAGE OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article provides an analysis for the engagement of youth as an important field in terms of establishing the positive image of the Armed Forces of Ukraine. The social-psychological peculiarities of youth have been determined. It has been pointed out that in the process of establishing a positive image of the Armed Forces of Ukraine it is of crucial importance to fall back on the up-to-date needs and values of the youth.

It has been stated, that currently the mass-media in Ukraine as well as civil and volunteer organizations are conducting activities on establishing the positive image of the Armed Forces of Ukraine. The example of the Military institute at the Kyiv National Taras Shevchenko University demonstrates the activities performed by a civil organization aimed at engaging and involving the youth, the prior tasks of which are the following: the establishment of a system of interaction with youth (civil) military organizations, the provision of practical knowledge, abilities and skills to cadets in accordance with the abovementioned spheres of activity, the training of cadets to be able to provide first medical aid under extreme conditions, the training of cadets to be able to act mutually as a part of a sustainable group under extreme conditions intensifying the patriotic education.

The main results of the educative efforts is to be the readiness of a young individual to perform military-patriotic activity as an internally integral phenomenon, which includes the five main elements – the educational, physical, psychological, social and spiritual that is demonstrated by a positive attitude towards the military service in the Armed Forces of Ukraine.

It has been pointed out that the establishment and the development of the system of national-patriotic education will facilitate the fortification of principles of love and honor to the Motherland, its history, language, culture, science sports, national and universal human values.

Key words: engagement of youth, military-patriotic education of youth, civil organizations, image, Armed Forces of Ukraine.

УДК 355.5 : 355.122

Ю. Черних, канд. техн. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
ORCID ID 0000-0002-0780-6627,
О. Черних
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ
ORCID ID 0000-0001-9865-5598

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.64-69>

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ У ВІЙСЬКОВОМУ ІНСТИТУТІ: ПІДСУМКИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ОПИТУВАННЯ

У статті визначено проблеми щодо комплектування Збройних Сил України офіцерським складом з урахування завдань, які в цей час постали перед ними. Стисло розглянуто джерела комплектування офіцерами збройних сил закордонних країн. За підсумками соціологічного опитування групи студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які проходять військову підготовку за програмою підготовки офіцерів запасу, з'ясовано: їх мотивація щодо прийняття рішення навчатися у Військовому інституті та основні чинники, які вплинули на це рішення; перелік військових формувань та інших силових структур України, яким студенти надають перевагу при плануванні проходження військової служби після завершення навчання; основні умови, за якими студенти згодні проходити військову службу в Збройних Силах України після завершення навчання, а також заходи, що доцільно вжити для підвищення якості військової підготовки. Запропоновано зміни в організації військової підготовки студентів. Підготовку пропонується поділити на два рівні. Перший рівень – загальновійськова підготовка сержантського складу протягом першого року навчання. Студентам, які успішно засвоїли навчальну програму першого рівня, присвоюється військове звання «молодший сержант запасу» і вони атестуються на посаду командира відділення. Другий рівень – підготовка офіцерів запасу протягом другого року навчання, який завершується складанням студентами випускного кваліфікаційного іспиту з військової підготовки, та атестації до присвоєння первинного офіцерського звання. Відповідно, слід провести дворівневу диференціацію компонентів змісту професійної підготовки офіцерів запасу для визначення місця і функцій окремих структурних компонентів у загальній системі зазначеної підготовки.

Ключові слова: комплектування збройних сил, офіцери запасу, військова підготовка студентів; соціологічне опитування.

Постановка проблеми. Вкрай непрості завдання, які сьогодні стоять перед Збройними Силами (ЗС) України, різко підняли планку відповідності їм людей в погонах. Нові форми і способи військових дій, сучасні озброєння і військова техніка, інформатизація та впровадження в сферу збройної боротьби інноваційних технологій зажадали серйозно підвищити рівень професійної підготовки офіцерів та солдатів. Це, в свою чергу, викликало необхідність по-іншому подивитись на систему комплектування ЗС України.

Історичний досвід свідчить про таке. Будь-якій розвинутій державі необхідна армія, яка відрізнялася б

від тієї, що у ній є зараз: краще підготовлена і технічно оснащена, що володіє високим моральним духом особового складу, яка забезпечує гідний матеріальний рівень і соціальний статус військовослужбовців. Тобто армія завтрашнього дня. Тому, зрозуміло, що вдосконалення системи її комплектування особовим складом є сьогодні одним з пріоритетних напрямків діяльності всіх органів військового управління. Події на сході України розкрили цілу низку проблем в системі підготовки офіцерських кадрів, у тому числі і офіцерів, які призиваються із запасу [11].

Сьогодні в державі є проблема доукомплектування існуючих військових частин і формування нових військовонавченими громадянами, в тому числі й офіцерами, призваними із запасу. З оголошенням часткової мобілізації, держава Україна зіткнулася з таким явищем: з одного боку – високий патріотичний та морально-психологічний підйом і готовність громадян стати на захист Батьківщини, а з іншого – низький військовий вишкіл, особливо тих, хто не проходив військовій служби. Тому на бойове злагодження військових підрозділів (батальйонів) витрачається, в окремих випадках, до двох місяців замість одного-двох тижнів.

Ще одна проблема полягає в тому, що відсоток студентів, які бажають пов'язати своє життя в мирний час зі службою в ЗС України після закінчення навчання у закладах вищої освіти (ЗВО), дуже низький. Мотивація більшості з них – отримання первинного офіцерського звання «молодший лейтенант запасу», щоб не бути призваним на строкову службу або бути прийнятим на службу в інші силові структури, деякі з них хочуть мати переваги на посадах державної служби [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні і психологічні засади формування офіцерів запасу викладено у працях О. Барабанщикова, М. Голованського, О. Карманова, О. Короткова, В. Міщенка, І. Сидорука та інш. Окремі складові професійної підготовки офіцерів вивчали такі науковці, як: М. Банько, В. Гриньков, І. Грязнов, А. Деркач, А. Зельницький, В. Клачко, С. Козін, В. Кортенко, С. Кубіцький, А. Лігоцький, Т. Олійник, О. Пометун, О. Пономаренко, Ю. Приходько, І. Радванський, В. Райко, Л. Рудкевич, А. Рудневська, І. Руснак, Ю. Сердюк, А. Сіцінський, Т. Ткаченко, В. Телелім, О. Торічний, М. Худякова, В. Чернявський, Г. Яворська, В. Ягупов та багато інших. Проблеми, що пов'язані з практикою професійної підготовки офіцерів запасу, розглядали О. Аршинов, О. Безносюк, В. Євстаф'єв, Г. Кабакович, Ю. Кудрявцев, М. Науменко, М. Нецадим, Є. Подтергера, В. Ройлян, С. Сінкевич, М. Соловцов, Ю. Тарський, С. Фільков, І. Хорев, В. Чабаненко та ін. Разом із тим окремі аспекти вдосконалення системи професійної підготовки офіцерів запасу, її особливості, пов'язані з організацією означеної підготовки, соціологічні дослідження думок студентів, які залучаються до навчання за програмою підготовки офіцерів запасу, не набули належного відображення у військово-педагогічній літературі.

Мета статті. На підставі аналізу підсумків соціологічного опитування осіб з числа студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ), які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу у Військовому інституті, запропонувати можливі зміни в зазначеній системі підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні система підготовки офіцерів запасу створена для забезпечення ЗС України та інших військових формувань необхідною кількістю військовонавчених громадян для виконання військового обов'язку в запасі, проходження служби у військовому резерві ЗС України та інших військових формувань, а також для забезпечення реалізації права громадян на рівні можливості у виборі професії шляхом здобуття додаткових знань, умінь і навичок, необхідних для належного виконання військового обов'язку в запасі у

мирний час, військової служби у воєнний час та для майбутньої професійної діяльності [12].

Ми проаналізували системи підготовки офіцерів запасу в Україні [2, 6, 8] і в інших країнах [8, 9, 10, 14] та дійшли висновку, що їх навчання, в більшості держав, організується за рахунок державного бюджету, а в деяких країнах студентам держава сплачує стипендію. В Україні ж більшість вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) і військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (ВНП ЗВО) здійснюють підготовку офіцерів запасу за кошти фізичних осіб, при цьому ніяк не стимулюючи їх навчання. При цьому, багато закордонних країн розглядають підготовку офіцерів запасу, як одне з джерел для комплектування збройних сил військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом.

Найбільший досвід використання різних джерел і способів комплектування армії офіцерами мають Сполучені Штати Америки [1, 5, 10, 14]. У цій країні система комплектування первинних офіцерських посад за різними спеціальностями для збройних сил структурно містить три основні підсистеми: військові навчальні заклади міністерства оборони, курси позавійськової підготовки офіцерів резерву - ROTC (Reserve Officers Training Corps) при цивільних вузах і пряий набір цивільних осіб з відповідною освітою на офіцерські посади. В останнє десятиліття щорічне поповнення офіцерського корпусу ЗС США за рахунок випускників військових навчальних закладів забезпечується менш ніж на 60%, а близько 40% - за рахунок курсів ROTC при цивільних вузах. Зазначена американська система позавійськової освіти при цивільних вузах ROTC базується на широкій мережі навчальних закладів. Позавійськова підготовка офіцерів на курсах ROTC здійснюється більш ніж у 600 цивільних вищих навчальних закладах (майже 20% усіх функціонуючих в країні ЗВО). При цьому офіцерів для сукупних військ готують при 300 університетах і коледжах, ВПС - 200, ВМС - 65, морської піхоти - 60 [1, 8, 14].

У деяких розвинених країнах Західної Європи, що мають збройні сили великої чисельності, позавійськова підготовка офіцерів також є одним з основних джерел комплектування їх національних збройних сил. Так, у Великій Британії [1, 3, 9], Німеччині [7, 9, 15] та Франції [17] частка офіцерів-випускників системи позавійськової підготовки в загальній чисельності офіцерів становить близько 30%. Значна увага підготовки офіцерів запасу з числа студентів вищих навчальних закладів для поповнення мобілізаційного резерву приділяється також у Польщі [16], країнах Балтії [4], Білорусії [13] тощо.

В Україні дотепер у ВНП ЗВО та у ВВНЗ проходять підготовку понад 30 тис. студентів за програмою підготовки офіцерів запасу (далі – військова підготовка). До військової підготовки залучаються студенти 32-х ЗВО, підготовка здійснюється за близько як 500 військово-обліковими спеціальностями [12].

Організація і здійснення військової підготовки пов'язані з вирішенням низки проблем, відповіді на які мають дати, в першу чергу, самі студенти. З цієї метою у травні 2019 року проведено відповідне соціологічне опитування серед студентів КНУ, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу у Військовому інституті. Дослідження стосується поточного стану військової підготовки студентів, проблем, пов'язаних з

цією підготовкою, а також перспектив подальшої військової служби офіцерів запасу.

При плануванні соціологічного дослідження всі питання було зведено у шість основних блоків:

I. Соціально-демографічна характеристика респондентів;

II. Мотивація студентів щодо прийняття ними рішення навчатися за програмою офіцерів запасу та основні чинники, які вплинули на це рішення;

III. Відповідність спеціальності, за якою студент навчається у ЗВО, військово-облікової спеціальності, за якою він проходить військову підготовку;

IV. Військові формування та інші силові структури України, у яких студенти планують проходити військову або державну службу після завершення навчання в ЗВО;

V. Умови, за якими студенти згодні проходити військову службу в ЗС України після завершення навчання;

VI. Заходи, які доцільно вжити для підвищення якості навчання студентів за програмою підготовки офіцерів запасу.

Підсумки опитування

I. Соціально-демографічна характеристика опитаних респондентів (у % від їх загальної чисельності).

Загальна чисельність студентів, які взяли участь в опитуванні – 197 осіб.

а) вік (повна кількість років на момент опитування): 1) 18-20 років – 35,1%; 2) 21-23 роки – 61,4%; 3) 23-25 років – 2,6%; 4) понад 25 років – 0,9%

б) стать: 1) чоловіча – 88,6%; 2) жіноча – 11,4%;

в) сімейний стан: 1) неодружений – 99,1%; 2) планують одружитися найближчим часом – 0%; 3) одружений – 0%; 4) мають дітей – 0,9%;

г) родина походження: 1) робочого – 21,8%; 2) військовослужбовця – 3,4 %; 3) державного службовця – 20,1%; 4) підприємця – 28,6%; 5) селянина – 1,8%; 6) інтелігенції – 20,7%; 7) фермера – 1,8%; 8) інше – 1,8%;

д) регіон проживання до вступу в ЗВО: 1) західний – 10,6%; 2) центральний – 20,3%; 3) північний і м. Київ – 58,9%; 4) східний – 6,6%; 5) південний – 3,6%;

е) тип населеного пункту проживання до вступу в ЗВО: 1) районний центр – 8,0%; 2) село – 8,0%; 3) обласний центр – 8,5%; 4) місто – 24,6 %; 5) м. Київ – 50,9%;

ж) проходження військової служби до вступу в ЗВО: 1) строкова – 0,9%; 2) контрактна – 0,9%; 3) не проходив – 98,2%.

з) праця до вступу в ЗВО: 1) промислове підприємство – 0,9%; 2) державна установ – 4,3%а ; 3) сільське господарство – 3,6%; 4) сфера торгівлі – 17,5%; 5) не працював – 65,8%; 6) інше – 7,9% .

і) тип навчального закладу, що закінчений до вступу в ЗВО: 1) середня загальноосвітня школа – 29,7%; 2) спеціалізована загальноосвітня школа з поглибленим вивченням певного навчального предмету – 16,7%; 3) гімназія – 21,1%; 4) ліцей – 23,7%; 5) військовий ліцей – 0,9%; 6) ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою – 0,9 %; 7) коледж – 6,1%; 8) інше – 0,9%.

к) успішність закінчення навчального закладу до вступу в ЗВО: 1) з медаллю – 21,1%; 2) на відмінно та добре – 44,8%; 3) на відмінно, добре та задовільно – 25,4%; 4) на добре та задовільно – 8,7%.

II. Мотивація студентів щодо прийняття ними рішення навчатися за програмою офіцерів запасу та основні чинники, які вплинули на це рішення.

а) спонуки проходити військову підготовку: 1) сімейна традиція – 43,0%; 2) романтика військової служби – 46,7%; 3) стійке, усвідомлене бажання проходити військову або державну службу – 55,6%; 4) бажання уникнути проходження строкової служби – 72,8%; 5) інше – 15,8%.

б) основні чинники, які вплинули на рішення проходити військову підготовку (передбачалась від 1-ої до 3-х відповідей): 1) реклама по телебаченню, радіо – 19,3%; 2) вплив допризовної підготовки у школі (коледжі...) – 30,7%; 3) вплив батьків – 70,2%; 4) вплив авторитетних знайомих осіб – 60,5%; 5) престижність військової служби – 37,7%; 6) інше – 10,5%.

III. Відповідність спеціальності, за якою студент навчається у ЗВО, військово-облікової спеціальності, за якою він проходить військову підготовку.

а) група військово-облікових спеціальностей, за якою студент проходить військову підготовку: 1) командна – 0%; 2) інженерна – 28,1%; 3) гуманітарна – 71,9%; 4) інша – 0%.

б) відповідність спеціальності, за якою студент навчається у ЗВО, військово-облікової спеціальності, за якою він проходить військову підготовку: 1) відповідає – 37,7%; 2) відповідає не повністю (частково) – 62,3%.

IV. Військові формування та інші силові структури України, в яких студенти планують проходити військову або державну службу після завершення навчання в ЗВО.

1) Збройні сили – 7,0%; 2) Національна гвардія – 0,9%; 3) Служба безпеки – 14,9%; 4) Міністерство внутрішніх справ – 3,6%; 5) Управління державної охорони – 0%; 6) Міністерство з надзвичайних ситуацій – 0%; 7) Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації – 0%; 8) Державна прикордонна служба – 0,9%; 9) не збираюсь проходити військову службу за контрактом – 35,0%; 10) збираюсь проходити військову службу в резерві – 35,9%; 10) остаточно не визначився – 1,8%; 11) у будь якої силовій структурі – 0%; 12) інше – 0%.

V. Умови, за якими студенти згодні проходити військову службу в ЗС України на первинних офіцерських посадах після завершення навчання.

а) мінімальне грошове забезпечення (проходження військової служби за контрактом): 1) 12 000 -14 000 грн. – 1,8%; 2) 15 000 -16 000 грн. – 9,6%; 3) 17 000 -18 000 грн. – 7,9%; 4) 19 000 -20 000 грн. – 11,4%; 5) 21 000 -25 000 грн. – 33,3%; 6) незгодний підписувати контракт за будь яких умов – 31,6%; 7) бажаю проходити військову службу не залежно від рівня грошового забезпечення – 0,9%; 8) інше – 3,5%.

б) мінімальне грошове забезпечення (проходження військової служби в резерві): 1) 12 000 -14 000 грн. – 4,4%; 2) 15 000 -16 000 грн. – 13,2%; 3) 17 000 -18 000 грн. – 8,8%; 4) 19 000 -20 000 грн. – 8,8%; 5) 21 000 -25 000 грн. – 29,0%; 6) незгодний підписувати контракт за будь яких умов – 31,6%; 7) бажаю проходити військову службу не залежно від рівня грошового забезпечення – 1,8%; 8) інше – 2,4%.

в) житлове забезпечення (проходження військової служби за контрактом): 1) самостійне вирішення житлові проблеми – 7,8%; 2) повна оплата з боку Міністерства оборони за піднайом житла – 19,3%;

3) наявність службового житла – 17,5%; 4) наявність постійного житла – 50,9%; 5) інше – 4,5%.

г) умови, що сприятимуть укладанню контракту про проходження військової служби за контрактом: 1) військова служба за спеціальністю, що отримана у ЗВО – 9,6%; 2) врахування думки щодо місця проходження військової служби – 6,1%; 3) врахування думки щодо посади для проходження військової служби – 4,4%; 4) поєднання думок щодо місця та посади для проходження військової служби – 43,9%; 5) незгодний підписувати контракт за будь-яких умов – 36,0%; 6) інше – 0%.

VI. Заходи, які доцільно вжити, на думку респондентів, для підвищення якості навчання студентів за програмою підготовки офіцерів запасу (передбачалась від 1-ої до 3-х відповідей):

1) посилити підготовку щодо формування навичок управління військовим підрозділом – 65,8%; 2) посилити підготовку щодо формування методичних навичок проведення занять з особовим складом – 36,8%; 3) удосконалити практичну підготовку із застосуванням озброєння та військової техніки – 81,6%; 4) приділити більше уваги індивідуалізації навчання – 36,8%; 5) надати більшої практичної спрямованості формуванню навичок проведення індивідуальної виховної роботи з особистістю військовослужбовця – 54,4%; 6) інше – 4,4%.

Висновки з цього дослідження. Військова підготовка студентів ЗВО є важливою складовою для комплектування офіцерським складом військових формувань та створення мобілізаційного резерву для збройних сил як у закордонних країнах, так й в Україні.

Якщо представити узагальнену соціально-демографічну характеристику респондентів у вигляді портрету середньостатистичного студента КНУ, який проходить військову підготовку, то він виглядатиме так. Це – особа чоловічої статі, віком 21–23 роки, неодружений, не має дітей, походить з родини робочого чи селянина, чи інтелігенції, проживає, переважно, у м. Київ або північному регіоні України, мешкає у м. Київ або в іншому місті, не проходив військової служби та не працював до вступу в ЗВО, закінчив середню загальноосвітню школу, або гімназію чи ліцей на відмінно та добре.

Як свідчать результати опитування, є дві найбільш вагомі спонуки щодо прийняття рішення студентів проходити військову підготовку: стійке, усвідомлення бажання проходити військову службу на офіцерських посадах – 55,6% та, навпаки, уникнути проходження строкової військової служби – 72,8%. Серед найбільш пріоритетних чинників, що більшою мірою вплинули на такий їх вибір є: вплив батьків – 70,2%; вплив авторитетних знайомих осіб – 60,5%.

Студенти проходять військову підготовку з військово-облікової спеціальності, яка, в основному (84,2%), відповідає спеціальності, за якою вони навчаються у ЗВО.

Понад 35% респондентів на момент опитування не збираються проходити військову службу або ще не визначилися зі своїм вибором. Майже кожний третій студент (35,9%) має бажання проходити військову службу в ЗС України, знаходячись у резерві, та лише 7% респондентів має бажання після закінчення навчання укласти контракт на проходження військової служби. Майже кожний шостий респондент (14,9%) планує проходити військову службу в Службі безпеки України.

У перебігу соціологічного опитування виявлено чинники, які більшою мірою сприятимуть підписанню студентами контракту щодо проходження військової служби на первинних офіцерських посадах у ЗС України після завершення навчання. Більш як 40% респондентів основними сприятливими чинниками назвали врахування особистих думок щодо місця та посади для проходження військової служби, мінімального грошового забезпечення на рівні 21 000 - 25 000 грн. на місяць (33,3%), а також наявності постійного житла (50,9%) або повної оплати з боку Міністерства оборони за піднайом житла (19,3%). При цьому, 2,4% опитаних вказали іншу суму мінімального грошового забезпечення, за якого готові підписати контракт щодо проходження служби в ЗС України, а понад 30% респондентів, відповідаючи на це запитання, вказали, що не готові підписувати контракт за будь-яких умов.

Задля підвищення якості навчання студентів за програмою підготовки офіцерів запасу респонденти вважають найбільш доцільним удосконалити практичну підготовку із застосуванням озброєння та військової техніки (81,6%) та посилити підготовку щодо формування навичок управління військовим підрозділом (65,8%).

Враховуючи отримані результати соціологічного опитування і досвід деяких закордонних країн [4, 13], де офіцери запасу проходять підготовку в два етапи, – за програмою підготовки загальновійськових молодших командирів і за програмою підготовки офіцера, ми підтримуємо пропозиції щодо побудови дворівневої системи підготовки офіцерів запасу в Україні.

Перший рівень – загальновійськова підготовка сержантського складу протягом першого року навчання та тритижневого навчального збору. Закінчується збір комплексним заліком, який містить контрольне оцінювання якості засвоєння навчального матеріалу з кожного предмету за перший рік навчання та за навчальний збір. У ході навчального збору студенти постійно тренуються до складання Військової присяги на вірність українському народові та після закінчення збору – в урочистій обстановці складають її та зараховуються в запас ЗС України. Студентам, які успішно засвоїли навчальну програму першого рівня, надається військове звання «молодший сержант запасу», і вони атестуються на посаду командира відділення.

Другий рівень – підготовка офіцерів запасу протягом другого року навчання та 30-ти добового військового стажування (навчального збору), яке завершується складанням студентами випускного кваліфікаційного іспиту з військової підготовки. До продовження військової підготовки можуть залучатися на конкурсних засадах студенти, які мають більш високий рейтинг за підсумками першого етапу підготовки. Відповідно слід провести дворівневу диференціацію компонентів змісту професійної підготовки офіцерів запасу для визначення місця і функцій окремих структурних компонентів у загальній системі зазначеної підготовки.

Перспективи подальших досліджень доцільно розвивати за такими напрямками: організаційно-педагогічні умови та шляхи підвищення рівня професійної компетентності офіцерів запасу в умовах модернізації вищої освіти в Україні; розвиток військово-педагогічної спрямованості майбутніх офіцерів запасу; удосконалення системи підготовки викладачів ВНП ЗВО до інноваційної педагогічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Баківич, М.Н. Организационно-правовое регулирование подготовки офицеров запаса для вооруженных сил США и Великобритании / М.Н. Баківич // Военная мысль. – 2008. – № 10. – С. 59–66.
2. Баришніков, В.В. Шляхи вдосконалення підготовки офіцерів запасу в Україні / В.В. Баришніков, О.К. Нейми // Системи обробки інформації. – 2015. - вип. 8 (133), . – С. 158-161.
3. Богунов, С.О. Основи організації та функціонування системи військової освіти Великобританії – аналітичний огляд / С.О. Богунов, Ю.О. Черних, О.Б. Черних // Військова освіта. – 2017.- № 2 (36). – С. 234-245.
4. Богунов, С.О. Організація підготовки офіцерів для збройних сил республіки Литва / С.О. Богунов, Ю.О. Черних, О.Б. Черних // Військова освіта. – 2018. – № 1 (37). – С. 272-285.
5. Владимірова, С. Исследования в области совершенствования профессионализма личного состава вооруженных сил США / С. Владимірова, А. Стрелецкий // Зарубежное военное обозрение. – 2006. – № 5. – С. 15-19.
6. Інструкція про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу (наказ Міністра оборони України та Міністра освіти та науки України від 14.12.2015 року № 719/1289) [Електронний ресурс] /Режим доступу/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1509-04>.
7. Лазукин, В. Подготовка офицерских кадров в ВС ФРГ / В. Лазукин // Зарубежное военное обозрение. – 2008. – № 2. – С. 26–30.
8. Нецадим, М.І. Військова освіта в Україні: історія, теорія, методологія, практика: [монографія] / М.І. Нецадим. – К.: ВПЦ "Київський ун-т", 2003. – 852 с.
9. Печуров, С. О некоторых аспектах военных реформ в зарубежных странах / С. Печуров // Зарубежное военное обозрение. – 2004. – № 2. – С. 2–13.
10. Приходько, Ю.І. Підготовка військових фахівців у провідних країнах світу: основоположні засади та тенденції / Ю.І. Приходько // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2017. – № 3 (67). – С. 285-299.
11. Про заходи щодо підвищення обороноздатності держави (Указ Президента України від 01.05.2014 року №447/2014) [Електронний ресурс] /Режим доступу/ <https://www.president.gov.ua/documents/4472014-17155>.
12. Про затвердження Порядку проведення військової підготовки студентів вищих навчальних заходів за програмою підготовки офіцерів запасу (Постанова КМУ від 01.02.2012р. № 48). [Електронний ресурс] /Режим доступу/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-2012-p>.
13. Пузиков, М.В. Система военного образования в Республике Беларусь: актуальные вопросы функционирования и направления совершенствования / М. В. Пузиков // Армия. - 2013. - №1-2. - С. 26 - 31.
14. Толлок, І.В. Особливості підготовки військових фахівців тактичного рівня у ВВНЗ США та окремих країн НАТО / І.В. Толлок, Ю.М. Супрунов // Військова освіта. – 2018. – № 1 (37) – С. 259-271.
15. Фильков, С. Подготовка офицеров запаса в странах Западной Европы / С. Фильков // Зарубежное военное обозрение. – 1996. – № 6. – С. 12–15.
16. Черних, О.Б. Аналіз сучасного стану системи військової освіти республіки Польща: досвід для України / О.Б. Черних, О.О. Мітягін, Ю.О. Черних // Військова освіта. – 2017. – № 1 (35). – С. 200-208.
17. Черних, Ю.О. Основи організації та функціонування системи військової освіти Франції – аналітичний огляд / Ю.О. Черних, О.Б. Черних // 36. наук. праць ВІКНУ ім. Т. Шевченка. – 2017. – Вип. № 56. – С. 249-257.

References:

1. Bakovich, M.N. (2008). Organizatsionno-pravovoye regulirovaniye podgotovki ofitserov zapasa dlya vooruzhennykh sil SSHA i Velikobritanii [Organizational and legal regulation of the training of reserve officers for the armed forces of the USA and Great Britain] *Military Thought*, 10, 59–66. (in Russian).
2. Baryshnikov, V.V., Neymy, O.K. (2015). Shlyakhy vdoskonalennya pidhotovky ofitseriv zapasu v Ukraini [Ways to improve the training of reserve officers in Ukraine] *Information processing systems*, 8 (133), 158-161. (in Ukrainian).

Yu. Chernykh, PhD in Technical Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
O. Chernykh
The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy, Kyiv

ANALYSIS OF SOME PROBLEMS OF TRAINING RESERVE OFFICERS IN THE MILITARY INSTITUTE: SUMMARY OF SOCIOLOGICAL SURVEY

The article identifies the problems of completing the Armed Forces of Ukraine with officers. The problems have been identified in the light of the tasks that the armed forces are facing at this time. Recent studies and publications related to the training of reserve officers have been analyzed. Sources of staffing of foreign countries' military officers are briefly discussed.

3. Bohunov, S.O., Chernykh, Yu.O., Chernykh, O.B. (2017). Osnovy orhanizatsiyi ta funktsionuvannya systemy viyskovoyi osvity Velykobyrtanyy - analitychnyy ohlyad [Basics of organization and functioning of the Great Britain military education system - analytical review]. *Military education*, 2 (36), 234-245. (in Ukrainian).
4. Bohunov, S.O., Chernykh, Yu.O., Chernykh, O.B. (2018). Orhanizatsiya podhotovky ofitseriv dlya zbroynykh syl respubliky Lytva [Organisation of officer training for the armed forces of the republic of Lithuania]. *Military education*, 1 (37), 272-285. (in Ukrainian).
5. Vladimirova, S., Streletskiy, A. (2006). Issledovaniya v oblasti sovershenstvovaniya professionalizma lichnogo sostava vooruzhennykh sil SSHA [Studies in the field of improving the professionalism of the personnel of the US armed forces]. *Foreign military review*, 5, 15-19. (in Russian).
6. Instruktziya pro orhanizatsiyu viyskovoyi pidhotovky hromadyan Ukrainy za prohramoyu pidhotovky ofitseriv zapasu (nakaz Ministra obrony Ukrainy ta Ministra osvity ta nauky Ukrainy vid 14.12.2015 № 719/1289) [Instruction on the Organization of Military Training of Ukrainian Citizens under the Reserve Officers Training Program (Order of the Minister of Defense of Ukraine and the Minister of Education and Science of Ukraine dated 4.12.2015 № 719/1289)] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1509-04>. (in Ukrainian).
7. Lazukin, V. (2008). Podgotovka ofitserikh kadrov v VS FRG [Training of officer cadres in the Armed Forces of the FRG]. *Foreign military review*, 2, 26-30. (in Russian).
8. Neshchadym, M.I. (2003) Viyskova osvita v Ukraini: istoriya, teoriya, metodolohiya, praktyka: [Military education in Ukraine: history, theory, methodology, practice] – K., Kyiv Universities Center, 852 s. (in Ukrainian).
9. Pechurov, S. (2004) O nekotorykh aspektakh voyennykh reform v zarubezhnykh stranakh [About some aspects of military reforms in foreign countries] *Foreign Military Review*, 2, 2–13. (in Russian).
10. Prykhodko, Yu.I., (2017). Pidhotovka viyskovykh fakhivtsiv u providnykh krainakh svitu: osnovopolozhni zasady ta tendentsiyi [Training of military specialists in leading countries of the world: fundamental principles and trends]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 3 (67), 285-299. (in Ukrainian).
11. Pro zakhody chodo pidvyshchennya oboronozdatnosti derzhavy (Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 01.05.2014 №447/2014) [On measures to improve the defense capability of the state (Decree of the President of Ukraine, dated 01.05.2014, 447/2014)] Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/4472014-17155>. (in Ukrainian).
12. Poryadok provedennya viyskovoyi pidhotovky studentiv vyshchykh navchalnykh zakhodiv za prohramoyu pidhotovky ofitseriv zapasu (Postanova KМУ vid 01.02.2012r. № 48). [The procedure for conducting military training of students of higher educational activities under the reserve officers training program (CMU Resolution of 01.02.2012, 48)] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-2012-p>.
13. Puzikov, M.V., (2013). The military education system in the Republic of Belarus: current issues of functioning and the direction of improvement [The military education system in the Republic of Belarus: current issues of functioning and the direction of improvement], *Arm*, 1-2, 26 – 31. (in Russian).
14. Tolok, I.V., Suprunov Yu.M. (2018). Osoblyvosti pidhotovky viyskovykh fakhivtsiv taktychnoho rivnya u VVNZ SSHA ta okremykh krain NATO [Peculiarities of training of tactical-level military specialists]. *Military education*, 1 (37), 259-271. (in Ukrainian).
15. Fil'kov, S. (1996). Podgotovka ofitserov zapasa v stranakh Zapadnoy Yevropy [Training reserve officers in Western Europe] *Foreign Military Review*, 6, 12–15. (in Russian).
16. Chernykh, O.B., Mityahin, O.O., Chernykh, Yu.O., (2017). Analiz suchasnoho stanu systemy viyskovoyi osvity respubliky Polshcha: dosvid dlya Ukrainy [The current state analysis of the military education system of the republic of Poland: experience for Ukraine]. *Military education*, 1 (35), 200-208. (in Ukrainian).
17. Chernykh, Yu.O., Chernykh, O.B., (2017). Osnovy orhanizatsiyi ta funktsionuvannya systemy viyskovoyi osvity Frantsiyi – analitychnyy ohlyad [Basics of organization and functioning of the French military education system - analytical review]. *Zb. nauk. prats VIKNU im. T. Shevchenka*, 56, 249-257. (in Ukrainian).

Надійшла до редколегії 22.11.2019

We used the system of the general scientific methods of theoretical and empirical research, in particular, the theoretical-methodological analysis of the problem and the relevant scholarly resources, systematization and generalization of the scientific information pertaining to the essence and content of the set objectives, monitoring of the existing system of military specialists training in the Armed Forces of the republic of Belarus, scientific generalisation, the general scientific methods of logical and comparative analysis, systems approach, peer review, analysis and interpretation of the obtained theoretical and empirical data.

According to the results of a sociological survey of a group of students of Taras Shevchenko National University of Kiev studying under the reserve officers training program, some problems of organization of military training were considered. In planning the sociological survey, all questions were summarized in six main blocks: Socio-demographic characteristics of respondents; Student motivation to make the decision to study under the Reserve Officers program and the main factors that influenced this decision; The correspondence of the specialty in which the student studies, the military specialty in which he undergoes military training; Military formations and other power structures of Ukraine, in which students plan to go to military or civil service after graduation; Conditions under which students agree to go to military service in the Armed Forces of Ukraine after graduation; Measures to be taken to improve the quality of student training in the Reserve Officers Training Program. The main indicators that characterize these blocks are identified.

The military training of students is an important component for staffing military units and creating a mobilization reserve for the armed forces, both in foreign countries and in Ukraine. Taking into account the results of the sociological survey and the experience of foreign countries, the following proposals have been made to build a two-tier system of training of reserve officers in Ukraine: The first level is the military-wide training of the NCO during the first year of training and the three-week training course. Students who have successfully mastered the first-level program are awarded the military rank of "junior reserve sergeant" and are certified as a platoon commander. Second level - training of reserve officers during the second year of training and 30 days of military training. Continuation of military training may be applied on a competitive basis by students who have a higher rating based on the results of the first stage of preparation.

Keywords: manning of the armed forces, reserve officers, military training of students; sociological survey.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНІ НАУКИ

Випуск 2 (42)

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

НТК ВІКНУ

Підписано до друку 28.03.2020. Формат 60x84/8 .
Гарнітура Times. Папір офсетний. Друк ризограф. Тираж 100.
Умов. друк. аркушів 8,75. Заказ № 20-20

Надруковано в навчальному тренувальному
комплексі ВІКНУ 03189, Київ, вул. Ломоносова, 81
521-32-89